

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

494

3 K 13

P-26

ՄԱՐՔՍԻՍՏԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՍ.

ԿԱՐԼ ՄԱՐՔՍ

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ
Զ ՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ
1871 ԹՎԻՆ

ՊԵՏԴՐԱՏ • 1 9 3 1 • ՅԵՐԵՎԱՆ

ԳԼԵՆԻՄԻՆՈՎՈՐԴՆԻՔԻ ՊՐԻՆԻՊԻՆԻՎԱԿԱՆ

26 JUN 2013

ՄԱՐԳՍԻՍԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

№ 2

123

№ 2

2005

ՅԿ13

Բ-16

ԿԱՐԼ ՄԱՐԻՍ

NOV 2008

✓ 8 - 29/11 37

1991
1167
37

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ
ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ 1871 ԹՎԻՆ

Գեղարվեստի քաղաքացի
ՅԵ. Տ.-ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ՊԵՏԶՐԱՍ

ՅԵՐԵՎԱՆ

Պետհրատի տպարան
Հրատարակ. № 1738
Գլավլ. № 6581 (բ)
Պատ. № 3780
Տիր. 6.000

ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Կարլ Մարքսի «Քաղաքացիական պատերազմը Ֆրանսիայում» աշխատության հայերեն թարգմանությունը կատարված է գերմաներեն բնագրից (Der Bürgerkrieg in Frankreich von Karl Marx. Mit Einleitung und Anmerkungen von A. Conrady. Berlin. 1920. Buchhandlung Vorwärts, S. 157): Գերմաներեն հրատարակության 3—66 հջերը հրատարակիչ Ա. Կոնրադիի առաջաբանն է, վոր մենք չենք թարգմանել, ինչպես և չենք թարգմանել հջ 140—157, նույն Կոնրադիի ծանոթագրությունները:

Հայերեն թարգմանությունը համեմատված է նաև ռուսերեն վերջին հրատարակության հետ (Библиотека Марксиста, выпуск VIII. Москва, 1931, Госиздат), վորից թարգմանված և ավելացրած են բոլոր հավելվածներն ու ծանոթագրությունները:

պաշտպանում ելին իրենց կառավարութիւնը, միայն նրանք ելին
կռոււմ և մեռնում նրա համար, այսինքն՝ բանվոր դասակարգի
ազատագրման գործի համար, հանուն լավագույն ապագայի՝ բոլոր
աշխատավորներին համար:

Լքված յերեկվա դաշնակցիցների կողմից և չպաշտպանված վոչ վոքից՝ Կոմունան անխուսափելի կերպով պետք է պարտություն կրեր։ Ամբողջ բուրժուական Ֆրանսիան, բոլոր կալվածատերերը, բորսայի մարդիկ, ֆաբրիկաները, բոլոր խոշոր և մանր գողերը, բոլոր շահագործողները միացան նրա դեմ։ Այդ բուրժուական դաշնակցությանը, վորին աջակցում էր Բիսմարկը (սա գերմանական գերությունից արձակեց 100.000 ֆրանսական զինվոր՝ հեղափոխական Պարիզը նվաճելու համար), հաջողվեց խավար գյուղացիներին և գավառական մանր բուրժուազիային գրգռել Պարիզի պրոլետարիատի դեմ և Պարիզի կեսը շրջապատել յերկաթե ողակով (յերկրորդ կեսը պաշարված էր գերմանական զորաբանակի կողմից)։ Ֆրանսիայի միջանի խոշոր քաղաքներում (Մարսելում, Լիոնում, Սենտ-Ետյենում, Դիժոնում և այլն) բանվորները նույնպես փորձ արին գրավել իշխանությունը, հռչակել Կոմունա և գնալ Պարիզը փրկելու համար, բայց այդ փորձերն արագ կերպով անհաջողություն մերձացան։ Յեւ Պարիզը, վոր առաջինն էր բարձրացրել պրոլետարիական ապստամբության դրոշակը, թողնվեց իր սեփական ուժերին և հաստատ կորստյան դատապարտվեց։

Հաղթական սոցիալական հեղափոխութեան համար հարկաւոր ե, գոնե, չերկու պայմաններ չառկայութիւն. այն ե՝ արտադրողական ուժերի բարձր զարգացում և պրոլետարիատի պատրաստվածութիւն: Բայց 1871 թ. այդ չերկու պայմանները բացակայում էին: Ֆրանսական կապիտալիզմը դեռ քիչ էր զարգացած, և Ֆրանսիան այն ժամանակ առավելագույն մասն բուրժուազիայի չերկիր եր (արհեստավորների, գյուղացիների, խանութպանների և այլն): Մյուս կողմից, բանվորական կուսակցութիւն գոյութիւն չուներ, չկար բանվոր դասակարգի նախապատրաստում և չերկարատե վարժեցում, վորը, մասնաւորեա վերջրած, մինչև անգամ դեռ բոլորովին պարզ չեր պատկերացնում իրեն իր խնդիրներե ու նրանք կենսագործելու չեղանակները: Չկային վո՛չ պրոլետարիա-տի լուրջ քաղաքական կազմակերպութիւն, վո՛չ լայն արհեստակ-ցական միութիւններ ու կոոպերատիվ ընկերութիւններ...

Ժամանակը, ազատութիւնն եր՝ շուրջը նաչելու և ձեռք դարկելու իր ծրագրի կենսագործմանը: Նա դեռ չէր հաշտուել գործի ձեռնարկել, յերբ ամբողջ բուրժուազիայի աջակցութիւնը վայելող, Վերսալում նստած կառավարութիւնը պատերազմական գործողութիւններ սկսեց Պարիզի դեմ: Յեկ կոմունան ստիպւած չեղավ ամենից տուալ մտածելու ինքնապաշտպանութեան մասին: Յեկ մինչև կիպ վերջը, վոր վրա հասավ մայիսի 21—28-ը, նա ուրիշ վոչ մի բանի մասին լուրջ մտածելու ժամանակ չունեիր:

Սակայն, չնայած այնքան անբարենպաստ պայմաններին, չնայած իբ գոյության կարճատևությանը, Կոմունան կարողացավ միջանի միջոցներ ձեռք առնել, վորոնք բավականաչափ բնորոշում են նրա իսկական իմաստն ու նպատակները: Կոմունան մշտական գործը, այդ կույր գործիքը տիրող դասակարգերի ձեռքում, փոխարինեց ժողովրդի ընդհանրական սպառազինությունը. նա հռչակեց լեկեղեցու բաժանումը պետությունից, վոչնչացրեց պաշտամունքների բյուշեն (այսինքն՝ տերտերների պետական ուժիկը), ժողովրդական կրթությունը դուռ աշխարհիկ բնույթ տվեց և դրանով ուժեղ հարված հասցրեց ֆարաշավոր ժանդարմներին: Զուտ սոցիալական ասպարեզում նա քիչ բան հաջողեց առնել, բայց այդ քիչն այնուամենայնիվ բավական պայծառ կերպով յերևան և հանում նրա բնույթին իբրև ժողովրդական, բանվորական կառավարություն. արգելվեց գիշերային աշխատանքը հացագործարաններում, վերացվեց տուգանքների սխտեմը, բանվորների այդ որինականացրած կողոպտումը, վերջապես հրատարակվեց այն հռչակավոր դեկրետը (հրամանը), վորի ուժով բոլոր ֆարքիկաները, գործարաններն ու արհեստանոցները, վորոնք լքված եյին կամ կանգնեցրած իրենց տերերի կողմից, բանվորական արտեղներին եյին տրվում՝ արտադրությունը վերանորոգելու համար: Յեւ կարծես թե նրա համար, վորպեսզի ընդգծի իր իսկական-դեմոկրատական, պրոլետարական կառավարություն լինելու բնույթը, Կոմունան վորոշեց, վոր ազմինխատքացիայի և կառավարության բոլոր պաշտոնյաների վարձատրությունը չպետք և գերազանցի նորմալ բանվորական աշխատավարձից և վո՛չ մի դեպքում չպետք և տարեկան 6000 ֆրանկից (ամսական 200 ուրբուլց պական) ավելի բարձր լինի:

Այդ բոլոր ձեռնարկումները բավականաչափ պարզ կերպով խոսում եյին այն մասին, վոր Կոմունան մի մահացու սպառնալիք է ստրկացման և շահագործման վրա հիմնված հին աշխարհի

համար: Այդ պատճառով բուրժուական հասարակութունը չեր կարող հանգիստ քնել, քանի վոր Պարիզի քաղաքացիները մայիսի վրա ծածանվում եր պրոլետարիատի կարմիր դրոշակը: Յեվ յերբ, վերջապես, կազմակերպված կառավարական ուժին հաջողվեց հաղթանակ տանել հեղափոխության վատ կազմակերպված ուժի դեմ, գերմանացիների կողմից ջարդված և իրենց պարտված համերկրացիներին դեմ քաջարի բռնապարտյան գեներալները, Ֆրանսական այդ Ռենեհեկամպիներն ու Մեյլեր-Չակոմբելիները, այնպիսի ջարդ սարքեցին, վորպիսին Պարիզը դեռ չեր տեսել: Մոտ 30.000 պարիզեցի սպանվեց զազանացած սալատների ձեռքով, մոտ 45.000 հոգի ձերբակալվեցին և նրանցից շատերը հետագայում մահապատժի լենթարկվեցին, հազարավորներ աքսորվեցին տաժանակիր աշխատանքների և բնակեցման համար: Ընդհանուր առմամբ Պարիզը կորցրեց իր վորդիներից մոտ 100.000 մարդ, դրանց թվում բոլոր զբաղմունքների լավագույն բանվորներին:

Բուրժուազիան գոհ եր: «Այժմ յերկար ժամանակով հաշիվը վերջացրած ե սոցիալիզմի հետ» — ասում եր նրա առաջնորդը, արյունարբու գաճաճ թիերը այն արյան բաղանիքից հետո, վոր նա իր գեներալներին հետ միասին տվեց Պարիզի պրոլետարիատին: Բայց իզուր եյին կոկոռւմ այդ բուրժուական ագոաֆները: Հազիվ վեց տարի անցած Կոմունայի ընկճումից հետո, յերբ նրա մարտիկներից շատերը դեռ տառապում եյին տաժանակրության և աքսորի մեջ, Ֆրանսիայում արդեն սկսվում եր նոր բանվորական շարժումը: Սոցիալիստական նոր սերունդը, հարստացած իր նախորդների փորձով, բայց ամենևին չհուսալքված նրանց պարտությամբ, իր ձեռքն առավ այն դրոշակը, վոր ընկել եր Կոմունայի մարտիկների ձեռքից, և այն վստահ ու համարձակ կերպով առաջ տարավ — «Կեցցե՛ սոցիալական հեղափոխությունը: Կեցցե՛ Կոմունան» աղաղակներով: Իսկ մեկ-չերկու տարուց հետո նոր բանվորական կուսակցութունը և նրա առաջացրած ագիտացիան յերկրում ստիպեց տիրապետող դասակարգներին ազատ արձակելու այն գերված կոմունարներին, վորոնք դեռ մնում եյին կառավարության ձեռքերում:

Կոմունայի մարտիկներին հիշատակը հարգվում ե վո՛չ միայն Ֆրանսական բանվորների, այլև ամբողջ աշխարհի պրոլետարիատի կողմից: Վորովհետև Կոմունան պաշտարում եր վո՛չ թե վորեն տեղական կամ նեղ-ազգային խնդրի համար, այլ ամբողջ աշխատավոր մարդկության, բոլոր նվաստացրածների և վիրավորված-

ների ազատագրման համար: Իրրև առաջավոր մարտիկ սոցիալական հեղափոխության համար, Կոմունան համակրանք վաստակեց ամենուրեք, վորտեղ տանջվում և մարտնչում ե պրոլետարիատը: Նրա կյանքի և մահվան պատկերը, բանվորական կառավարության տեսքը, վոր գրավել և ավելի քան յերկու ամիս իր ձեռքում եր պահում աշխարհի մայրաքաղաքը, պրոլետարիատի հերոսական կռվի տեսարանը և նրա տանջանքները պարտություն վորդին, արթնացրեց նրանց հույսերը և նրանց համակրությունները գրավեց սոցիալիզմի կողմը: Պարիզի թնդանոթներին վորտեղ զարթեցրեց պրոլետարիատի՝ խոր քնի մեջ ընկղմված ամենահետամնաց շերտերին և ամենուրեք զարկ տվեց՝ ուժեղացնելու հեղափոխական-սոցիալիստական պրոպագանդը: Ահա թե ինչու Կոմունայի գործը չի մեռել. այն մինչև այժմ տպւրում ե մեղնից ամեն մեկի մեջ:

Կոմունայի գործը, այդ — սոցիալական հեղափոխության գործն ե, աշխատավորների լիակատար քաղաքական և տնտեսական ազատագրման գործը, այդ — համաշխարհային պրոլետարիատի գործն ե: Յեվ այս իմաստով այն անմահ ե:

Վ. Լենին.

**ՔՐԻՏԻԿ ԵՆԳԵԼՍԻ ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ «ՔԱՂԱՔԱՑԻԱ-
ԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ» ՅԵՐՐՈՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԹԻՎ**

Բանվորների Միջազգային Ընկերությունն Գլխավոր Խորհրդի¹ աղբյւրը՝ «Քաղաքացիական պատերազմը Ֆրանսիայում»՝ վերահրատարակելու և նրա համար մի ներածություն գրելու առաջարկն ինձ համար մի անակնկալ եր: Այդ պատճառով ել յես կարող եմ այստեղ կարճ կերպով միայն ամենաեղանակաւ կետերը շոշափել:

Վերև հիշված ավելի խոշոր աշխատությունից առաջ յես դնում եմ Գլխավոր Խորհրդի չերկու ավելի կարճ դիմումները Ֆրանս-պրուսական պատերազմի առթիվ²: Այդ բանն անում եմ նախ՝ այն պատճառով, վորովհետև «Քաղաքացիական պատերազմի» մեջ ցուցումն և արվում յերկրորդ դիմումի վրա, վորն առանց առաջին ամենուրեք հասկանալի չէ: Յերկրորդ՝ վորովհետև այդ յերկու, նույնպէս Մարքսի ձեռքով գրված դիմումները, վոչ պակաս քան «Քաղաքացիական պատերազմը», աչքի ընկնող նմուշներ են հեղինակի դարմանալի, առաջին անգամ «Լուի Բոնապարտի Բրյուսմերի 18-ի»³ մեջ հանդես չեկած ընդունակութեան՝ պարզ կերպով ըմբռնելու խոշոր պատմական դեպքերի ընդլայն, նշանակությունն ու անհրաժեշտ հետևանքները, այնպիսի ժամանակ, յերբ աչք դեպքերը դեռ կատարվում են մեր աչքերի առաջ կամ հենց նոր են ավարտվել: Յեւ վերջապես, վորովհետև մենք Գերմանիայում դեռ այսօր ել հեծում ենք աչք դեպքերի Մարքսի կողմից նախագուշակված հետևանքների ճշման ներքո:

Կամ՝ արդոք չարդարացիւ աչն, ինչ վոր ասված և առաջին դիմումի մեջ, թե չեթե Գերմանիայի պաշտպանողական պատերազմը Լուի Բոնապարտի դեմ աղավաղվի և նվաճողական պատերազմ դառնա ֆրանսական ժողովրդի դեմ, այն ժամանակ Գերմանիայի համար կրկնապատկված ուժով կվերականգնանան այն դժբախտությունները, վոր նրան բաժին ընկան այսպէս կոչված ազատագրական պատերազմից հետո: Չունեցանք մենք արդոք

Բիսմարկի ևս քսան տարվա իշխանութուն, դեմագոգներին հալածելու փոխարեն—բացառիկ որենք և սոցիալիստների հալածանքը⁴, նույնպիսի վոստիկանական կամայականութեամբ, որենք տառացի նույնպիսի մարդու մարդը բիզ-բիզ կանգնեցնող մեկ-նաբանութեամբ:

Յեւ միթե բառացի չիրականացաւ այն նախագուշակութունը, թե Ելզաս-Լոթարինգիայի գրավումը «Ֆրանսիային կմղի Ռուսաստանի գիրկը», և թե աչք գրավումից հետո Գերմանիան ստիպված պետք է լինի կամ Ռուսաստանի ակնհայտի ծառան դառնալու, կամ մի կարճատև հանգստից⁵ հետո պետք է նոր պատերազմի նախապատրաստվի, և աչն ել՝ «մի ցեղային պատերազմի՝ սլավոնների և ումանների միացած ցեղի դեմ»: Միթե ֆրանսական նահանգների ընդագրավումը Գերմանիայի կողմից Ֆրանսիային չմղեցին Ռուսաստանի գիրկը: Միթե Բիսմարկն ամբողջ քսան տարի ապարդիւն կերպով չէր ձգտում ցարի բարենաճութունը ձեռք բերել, աչն ել ավելի ցած ծառայութուններով, քան սովոր եր անելու «սուրբ Ռուսաստանի» վոտքերն ընկած փոքրիկ Պրուսիան, նախ քան իր «Յեւրոպայի առաջին մեծ պետութունը» դառնալը:

Յեւ միթե ամեն ոք մեր գլխին կախված չե պատերազմի դամոկլան սուրը, վորի առաջին որն ևեթ փոշի կդառնան իշխողների բոլոր գրավոր դաշնակցութունները. մի պատերազմ, վորի վերաբերմամբ վոչինչ վորոշ չէ, բացի նրա յեւթի բացարձակ անորոշութունից. մի ցեղային պատերազմ, վոր ամբողջ Յեւրոպան կենթարկի տասնհինգ կամ քսան միլիոն զինված մարդկանց ավերածութեանը, և վորը միայն այն պատճառով չի բռնկել դեռևս, վորովհետև նրա վերջնական հետևանքը նախատեսելու լիակատար անկարելիութունը վախեցնում և զինվորական մեծ պետութուններից նույնիսկ ամենատեժեղին:

Այդ պատճառով ել առավել ևս պարտականութունն է 1870 թ. միջազգային բանվորական քաղաքականութեան հեռատեսութեան աչս կիսով չափ մոռացված, բայց փալուն ապացույցները կրկին մտաչելի դարձնել գերմանական բանվորներին:

Ինչ վոր ասացի աչս յերկու դիմումների մասին, հավասարապես վերաբերում է նաև «Քաղաքացիական պատերազմը Ֆրանսիայում» գրվածքին: Մայիսի 28-ին Կոմունայի վերջին մարտիկները վոչնչացվեցին Բելլիլի սոորոտներում թշնամու գերակշռող ուժերի կողմից, իսկ դրանից հալվի յերկու որ անցած, մայիսի

30-ին, Մարքսը Ընդհանուր Խորհրդի առաջ կարգաց իր աշխատութիւնը, վորի մեջ նկարագրւած ե Պարիզի Կոմունայի պատմական նշանակութիւնը հակիրճ, ուժեղ, բայց այնպիսի սուր և մանավանդ այնպիսի ճիշտ գծերով, վորպիսի բարձրութեան այլևս չերբեք չի հասել այդ նյութի մասին չեղած ամբողջ ընդարձակածափալ գրականութեան վնչ մի այլ չերկ:

1789 թ. սկսած Ֆրանսիայի տնտեսական և քաղաքական զարգացումը Պարիզը հիսուն տարուց ի վեր այնպիսի վիճակի մեջ ե դրել, վոր այնտեղ չեր կարող վորեն հեղափոխութիւն բռնկել, առանց պրոլետարական բնույթ ընդունելու, այն ձևով, վոր իր արջունով հաղթութիւնը տանող պրոլետարիատը հաղթութիւննից հետո հանդես եր գալիս իր սեփական պահանջներով: Այդ պահանջներն ավելի կամ պակաս չափով մութն ելին լինում և մինչև իսկ խառնաշփոթ, նայելով Պարիզի բանվորներին չուրաքանչիւր անգամ ունեցած զարգացման մակարդակին. սակայն, վերջով երջո, նրանք բոլորն ել վեր ելին ամբողջ կապիտալիստների և բանվորների միջև չեղած դասակարգային հակադրութիւնը վերացնելու պահանջին: Թե ինչպես պետք ե տեղի ունենար այդ, իհարկե վոչ վոք չգիտեր: Բայց հենց այդ պահանջը, վորքան ել անորոշ եր նրա ձևակերպումը, իր մեջ վտանգ եր բովանդակում գոյութիւն ունեցող հասարակակարգի համար: Այդ պահանջն անող բանվորները գեղես զինված ելին. այդ պատճառով ել պետութեան ղեկի մոտ կանգնած բուրժուաների համար բանվորների զինաթափումն առաջին պատվերանն եր: Դրա համար ել բանվորների միջոցով ձեռք բերված չուրաքանչիւր հեղափոխութեանը մի նոր կռիվ եր հետևում, վոր վերջանում եր բանվորների պարտութեամբ:

Այդ բանն առաջին անգամ տեղի ունեցավ 1848 թվին: Պարլամենտական ոպոզիցիային պատկանող լիբերալ բուրժուաները բանկետներ⁵ ելին սարքում՝ անցկացնելու համար այն ընտրական ռեֆորմը, վոր պետք ե ապահովեր իրենց կուսակցութեան իշխանութիւնը: Կառավարութեան դեմ կռիւիս նրանք ավելի և ավելի հաճախ ստիպված ելին ժողովրդի վճռին դիմելու, ստիպված ելին թույլ տալու, վորպեսզի հետզհետե առաջին պլանի վրա յեղնեն բուրժուազիայի և մանր բուրժուազիայի արմատական և հանրապետական շերտերը: Բայց սրանց թիկունքում կանգնած ելին հեղափոխական բանվորները, իսկ վերջիններս 1830 թ.⁶ սկսած շատ ավելի մեծ քաղաքական ինքնուրույնութիւն ելին ձեռք բերել, քան կռահում ելին բուրժուաներն ու մինչև անգամ հանրապետա-

կանները: Յերը կրիզիս առաջացավ կառավարութեան և ոպոզիցիայի միջև, բանվորներն սկսեցին կռիվը փողոցներում: Լուիֆիլիպը չքացավ, նրա հետ միասին նաե ընտրական ռեֆորմը. նրանց տեղն առաջ յեկավ հանրապետութիւնը, և այն ել մի հանրապետութիւն, վոր հաղթական բանվորներն իրենք բնորոշեցին իբրև «սոցիալական» հանրապետութիւն: Թե ինչ պետք եր հասկանալ սոցիալական հանրապետութիւնն ասելով, դրա մասին վոչ վոք պարզ գաղափար չուներ, մինչև անգամ բանվորներն իրենք ել չգիտեին, թե ինչ ե այն: Բայց նրանք այժմ զենք ունեցին և ուժ ելին պետութեան մեջ: Այդ պատճառով ել հենց վոր պետութիւնը ղեկավարող բուրժուական հանրապետականները փոքրիշատե հաստատուն հող զգացին իրենց վտտքերի տակ, նրանց առաջին նպատակն յեղավ՝ զինաթափ անել բանվորներին: Այս բանը տեղի ունեցավ նրանով, վոր ուղղակի խախտելով նրանց տված խոսքը, բացարձակ ծաղր ու ծանակով և բոլոր գործադուրկներին հեռավոր գավառ աքսորելու փորձով՝ բանվորներին մղեցին ղեպի 1848 թ. հունիսի ապստամբութիւնը⁷: Կառավարութիւնը հոգացել եր, վոր ինքն ուժերի ճնշող գերակշռութիւնն ունենա: Հնդորյա հերոսական կռիւց հետո՝ բանվորները պարտվեցին: Յեւ այն ժամանակ անդեն գերիների մեջ սկսվեց մի տրյան բաղանիս այնպիսի չափերով, վորպիսին դեռ չեր տեսնվել Հռոմեական կայսրութեան անկմանը նախորդող քաղաքացիական պատերազմների որերից իվեր: Առաջին անգամն եր, վոր բուրժուազիան ցուց եր տալիս, թե վրեժխնդրութեան ինչպիսի կատաղի վայրագութեամբ ե լցվում նա, յերը պրոլետարիատը հանդգնում ե իբրև առանձին դասակարգ հանդես գալ նրա հանդեպ, իր սեփական շահերով և պահանջներով: Յեւ, այնուամենայնիվ, 1848 թիվը յերեխայական մի խաղ եր այն մոլեգնութեան համեմատութեամբ, վոր այդ բուրժուազիան ցուցաբերեց 1871 թվին:

Դրան կրնկակոխ հետեց պատիժը: Յեթե պրոլետարիատը ղեռնել չեր կարող կառավարել Ֆրանսիան, ապա բուրժուազիան արդեն այլեւ չեր կարողանում կառավարել յերկրը. դոնե այն ժամանակ չեր կարողանում, յերը նա մեծամասնութեամբ դեռ միապետական տրամադրութիւններ ուներ և բաժանված եր յերեք զինաստիական կուսակցութիւնների և մի չորրորդ՝ հանրապետական կուսակցութեան: Նրա ներքին յերկպառակութիւնները թույլ տվին արկածախնդիր Լուի Բոնապարտին տիրանալու պետ-

թիւնը, կառավարչական մեքենային—և 1851 թ. դեկտեմբերի 2-ին⁸ ցրելու բուրժուազիայի վերջին հաստատուն ամբողջը՝ Ազգային ժողովը։ Սկսվեց չեղարկող կայսրութիւնը, Ֆրանսիայի շահագործումը քաղաքական և ֆինանսական արկածախնդիրների մէջ սրկայախմբի ձեռքով, բայց միաժամանակ սկսվեց նաև այնպիսի մի արդյունաբերական զարգացում, վոր չերեք հնարավոր չէր Լուի-Ֆիլիպպի նեղսիրտ և յերկշոտ սխտեմի ժամանակ, չերբ բացառապես իշխում էր բուրժուազիայի միայն մի փոքրիկ մասը։ Լուի Բոնապարտը խլեց կապիտալիստներից նրանց քաղաքական իշխանութիւնը՝ նրանց, այդ բուրժուաներին, բանվորների դեմ պաշտպանելու պատրվակով, ինչպես և բանվորներին նրանց դեմ պաշտպանելու համար. բայց դրա փոխարեն նրա իշխանութիւնը նպաստեց սպեկուլյացիային և արդյունաբերական գործունեութեանը, կարճ՝ նպաստեց ամբողջ բուրժուազիայի մինչև այն չլսված չափերով ծաղկելուն և հարստանալուն։ Սակայն ել ավելի խոշոր չափերով զարգացավ ապականութիւնն ու մասսայական գողութիւնը, վորի կենտրոնը կայսերական արքունիքն էր. սա այդ հարստացումից խոշոր տոկոս էր գանձում իր ոգտին։

Բայց չեղարկող կայսրութիւնը մի կոչ էր՝ ուղղված ֆրանսական շովինիզմին, դա մի պահանջ էր՝ վերադարձնելու առաջին կայսրութեան 1814 թ. կորցրած սահմանները, առնվազն առաջին հանրապետութեան սահմանները։ Ֆրանսական կայսրութիւնը հին միապետութեան սահմաններով, դեռ ավելին՝ 1815 թ. ավելի նեղացրած սահմաններով՝ չեղարկ ժամանակ չէր կարող գոյութիւն ունենալ։ Այստեղից առաջ էր գալիս պարբերական պատերազմների և սահմաններն ընդարձակելու անհրաժեշտութիւնը։ Սակայն վնչ մի սահմանի ընդարձակումն այնպես չէր հրապուրում ֆրանսական շովինիստների յերեակայութիւնը, վորքան ընդարձակումը Հոննոսի գերմանական ձախ ափին։ Նրանց համար մի քառակուսի մղոնը Հոննոսի վրա ավելի գին ունէր, քան տասը քառակուսի մղոնն Ալպերում կամ ալլուր։ Քանի վոր գոյութիւն ունէր չեղարկող կայսրութիւնը, Հոննոսի ձախ ափը վերադարձնելու պահանջը, միանգամից թե մաս առ մաս, միայն ժամանակի խնդիր էր։ Այդ ժամանակը յիկավ 1866 թ. ավստրո-պրուսական պատերազմի հետ⁹. խաբված «տերիտորիալ փոխհատուցման» իր ակնկալութիւնների մեջ Բիսմարկի կողմից և իր չափազանց խորամանկ դանդաղկոտ քաղաքականութեան շնորհիվ՝ Բոնապարտին այժմ այլևս ուրիշ բան չէր մնում, բացի պատե-

րազմից, վորը բռնկեց 1870 թվականին և նրան դեպի Սեդան և այնտեղից ել Վիրնիմսհոե գերի տարավ։

Դրա անհրաժեշտ հետեանքն յեղավ 1870 թ. սեպտեմբերի 4-ի պարիզյան հեղափոխութիւնը։ Կայսրութիւնը խորտակվեց ինչպես խաղաթղթերից շինած մի տնակ. նորից հայտարարվեց հանրապետութիւն։ Սակայն թշնամին կանգնած էր ղոնների առաջ. կայսրութեան զորաբանակները կամ անհուշ կերպով պաշարված էին Մեցում կամ գերի էին տարված Գերմանիա։ Այս նեղ վիճակի մեջ ժողովուրդը թույլ տվեց նախկին Որենսդրական Մարմնի Պարիզի պատգամավորներին իրենցից «Ազգային Պաշտպանութեան կառավարութիւն»¹⁰ կազմելու։ Այս բանին ավելի ևս հեշտութեամբ համաձայնեցին, վորովհետև այժմ պաշտպանութեան նպատակով զենքի ընդունակ բոլոր պարիզեցիները մտել էին ազգային գվարդիայի մեջ և զինված էին, այնպես վոր հիմա բանվորները խոշոր մեծամասնութիւն էին կազմում։ Սակայն շուտով արդեն յերևան լեկավ հակադրութիւնը միայն բուրժուաներից կազմված կառավարութեան և զինված պրոլետարիատի միջև։ Հոկտեմբերի 31-ին¹¹ բանվորական գումարտակները գրոհ տվին քաղաքային տան վրա և կառավարութեան անդամներից մի քանիսին գերի բռնեցին։ Դավաճանութիւնը, իր տված խոսքի ուղղակի խախտումը կառավարութեան կողմից և մանր բուրժուազիայի միջանի գումարտակների միջամտութիւնն ազատեց նրանց կրկին, և վորպեսզի ոտար պատերազմական ուժերի կողմից պաշարված քաղաքի ներսում չհրահրվի քաղաքացիական պատերազմը, մինչև յայժմայն կառավարութիւնը թողնվեց իր պաշտոնի մեջ։

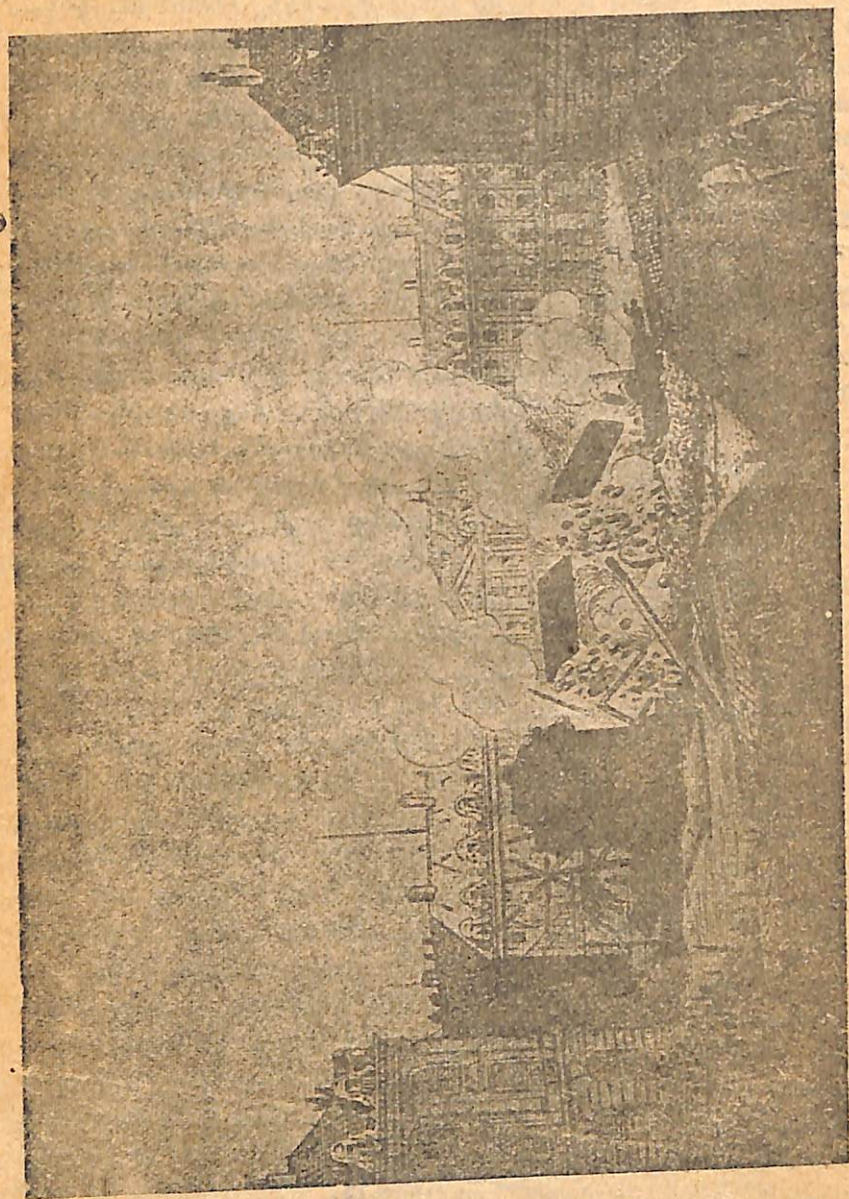
Վերջապես, 1871 թ. հունվարի 28-ին, սովատանջ Պարիզն անձնատուր չեղավ։ Բայց նա անձնատուր չեղավ պատերազմների պատմութեան մեջ մինչև այն ժամանակ չլսված պատմավոր պաշմաններով։ Ամբութիւնները հանձնվեցին, շուրջանակի պարիսպը գինաթափ արվեց, գծային դորքերի և թուղթիկ գվարդիայի զենքերն առնվեցին, և նրանք դարձան պատերազմական գերիներ։ Բայց ազգային գվարդիան պահեց իր զենքերն ու թնդանոթները և միայն զինադադար կնքեց հաղթողների հետ։ Իսկ հաղթողներն իրենք չհանդգնեցին հաղթական յերթով Պարիզ մտնել։ Նրանք համարձակվեցին զրավել Պարիզի միայն մի փոքրիկ, մասամբ հասարակական պարտեզներից կազմված անկյունը, և այդ ել միայն մի-յերկու որով։ Յեւ այս ժամանակի ընթացքում նրանք, վորոնք Պարիզը 131 որ շարունակ պաշարված էին պահել, իրենք

եյին շրջապատված Պարիզի զինված բանվորների կողմից, վորոնք խնամքով հսկում էին, վորպեսզի մի «պրուսացի» չանցնի այն փոքրիկ անկյունի նեղ սահմանները, վոր թողնված եր ոտար նվաճողներին: Այսպիսի պատկառանք էյին ներշնչում Պարիզի բանվորներն այն զորաբանակին, վորի առաջ կայսրութեան բոլոր զորքերը վայր էյին դրել իրենց զենքերը: Յեւ պրուսական լուսկերները, վորոնք լեկել էյին վրեժ առնելու հեղափոխութեան ոջախից, հարկադրված էյին հա ըզանքով կանգ առնելու և պատիվ տալու հենց այդ զինված հեղափոխութեանը:

Պատերազմի ընթացքում Պարիզի բանվորները սահմանափակվել էյին միայն նրանով, վոր պահանջել էյին յեռանդով շարունակել կռիվը: Բայց այժմ, յերբ Պարիզի անձնատուր լինելուց հետո՝ հաշտությունը գլուխ չեկավ, այժմ կառավարութեան նոր գլուխը՝ Թիերը¹² տեսավ, վոր ունեւոր դասակարգերի—խոշոր հողատերերի և կապիտալիստների—տիրապետութեանը միշտ վտանգի տակ կլինի, քանի Պարիզի բանվորները զենքերը պահեն իրենց ձեռքին: Նրա առաջին գործն յեղավ նրանց զինաթափ անելու փորձը: Մարտի 18-ին նա գծային զորամասեր ուղարկեց, հրաման տալով նրանց՝ խլելու ազգային գվարդիայի հրետանին, վոր պատրաստվել եր Պարիզի պաշարման ժամանակ և վճարվել հասարակական հանգանակութեամբ: Փորձն անհաջող անցավ, Պարիզն իբրեւ մի մարդ վտար լեւալ դիմադրութեան համար և պատերազմը Պարիզի և վերսալում նստած ֆրանսական կառավարութեան միջև հայտարարված եր: Մարտի 26-ին ընտրվեց և 28-ին հայտարարվեց Պարիզի Կոմունան: Ազգային գվարդիայի կենտրոնական կոմիտեն¹³, վոր մինչ այն իր ձեռքն եր առել կառավարութեան ղեկը, իր լիազորութեանները հանձնեց նրան, նախորդ Պարիզի խայտառակ «բարոյականութեան վոստիկանութեան» վերացումը ղեկընտարելուց հետո: Մարտի 30-ին Կոմունան վոչնչացրեց կոնսկրիպցիան և մշտական զորքը և միակ զինված ուժը հայտարարեց ազգային գվարդիան, վորին պետք ե պատկանեյին բոլոր զենք կրելու ընդունակ քաղաքացիները: Կոմունան վերացրեց բնակարանային վարձը 1870 թ. հոկտեմբերից մինչև ապրիլ, մինչ այն վճարված գումարները գրելով ապագայի հաշվին, և կանգնեցրեց քաղաքային լոմբարդում գրավ դրված իրերի վաճառումը: Նույն օրն իրենց պաշտոններում հաստատվեցին Կոմունայի մեջ ընտրված ոտարերկրացիները, վորոնք հետևեցին «Կոմունայի զրոշակի համաշխարհային հանրապետու-

թեան դրոշակն ե»: Ապրիլի 1-ին վորոշում ընդունվեց, վոր Կոմունայի պաշտոնյաների, ուրեմն նաև նրա անդամների, ամենաբարձր ուժիկը չպետք ե անցնի 6000 ֆրանկից (4800 մարկ կամ 2400 ուլրուց պակաս): Հետևյալ օրը ղեկընտարվեց յեկեղեցու բաժանումը պետութեանից, վերացվեցին կրոնական նպատակների համար տրվող բոլոր պետական վճարումները և բոլոր յեկեղեցական գույքերն ազգային սեփականութեան հայտարարվեցին: Դրա հետևանքով՝ ապրիլի 8-ին վորոշվեց գվարդիաներից վտարել բոլոր յեկեղեցական սիմբոլները, պատկերները, դավանանքները, աղոթքները, կարճ՝ «այն ամենը, ինչ վոր վերաբերում ե ամեն մի առանձին անհատի խղճին», վոր և հետզհետե իրականացվեց:—Ապրիլի 5-ին, նկատի ունենալով Կոմունայի զերի ընկած մարտիկների ամեն ոք կրկնվող զնգահարութեանները վերսալան զորքերի կողմից, ղեկընտարեց պատանդներ ձերբակալելու մասին, բայց այդ ղեկընտը չեբեք լրիվ չիրագործվեց:—Ապրիլի 6-ին ազգային գվարդիայի 137-րդ գումարտակը դուրս քաշեց դելյուտինը և հրապարակով այրեց ժողովրդի ցնծութեան աղաղակների մեջ:—Ապրիլի 12-ին Կոմունան վորոշեց ցած գլորել Վանդոմի հրապարակի հաղթական սլոնը¹⁴, վոր ձուլել եր տվել Նապոլեոնը 1809 թվի պատերազմից հետո՝ իր նվաճած Թուրանոթներից և վորը հանդիսանում եր շովինիզմի և ազգային թըշնամութեան խորհրդանշանը: Այդ վորոշումն իրագործվեց մայիսի 16-ին:—Ապրիլի 16-ին Կոմունան կարգադրեց ցուցակագրել այն ֆաբրիկաները, վոր չէին բանեցնում ֆաբրիկաները, և նախագծեր մշակել այդ ֆաբրիկաները նրանց մեջ մինչև այն աշխատած բանվորների կոոպերատիվ ընկերութեանների միջոցով բանեցնելու մասին, ինչպես և այդ ընկերութեաններից մի մեծ միութեուն կազմակերպելու մասին: Ապրիլի 20-ին Կոմունան վերացրեց հացագործների գլխերային աշխատանքը, ինչպես և վոչնչացրեց աշխատանք գտնող գրասենյակները, վորոնք յերբեք կայսրութեան օրերից սկսած՝ վոստիկանութեան կողմից նշանակված անձերի մենաշնորհն էյին կազմում, անձեր, վորոնք աշխատանք չհագործելու մեջ առաջնակարգ տեղ էյին գրավում: Աշխատանք գտնելու այդ գործը հանձնարարվեց Պարիզի 20 շրջանների մերիաներին:—Ապրիլի 20-ին Կոմունան վերացրեց վոստոռական գանձարկղները, վորոնք պատկերներ շահագործման միջոցներ էյին և հաղորդում էյին նրանց ֆրավունքին՝ իրենց աշխատանքի գործիքների և վարդի վերաբերմամբ:—Մայիսի 5-ին

1161 1991
37

Վանդակի սյուները ցած գլորելը:

Գոմունան վորոշեց քանդել ապաշխարության մատուռը, վոր կա-
ռուցված էր 3 կուղովիկոս XV-ի գլխատման քավության համար:

Այդպիսով՝ Դարտի 18-ին պարզ և կարող կերպով չերեան
չեկավ Պարիզի շարժման դասակարգային բնութիւնը, վորը մինչև
այն՝ Թշնամական ներխուժման դեմ կովելու պատճառով՝ աննկա-
տելի յեր մնացել: Կոմունայի մեջ նստած էջին միտն բանվորներ
կամ նրանց ճանաչված ներկայացուցիչները, այդ պատճառով
էլ նրա վորոշումները վճռական պրոլետարական բնույթ ունեւին:

Նրանք կամ այնպիսի
ռեֆորմներ էջին որինա-
դրում, վոր հանրապետա-
կանութեան ժողովրդական միայն
իր լերկշոտութունից էր
անտես արել, բայց վո-
րոնք բանվոր դասակար-
գի գործունեւության հա-
մար անհրաժեշտ հիմք
էջին ծառայում, ինչպես,
որինակ, այն զբուլթն
անցկացնելը, թե պետ-
քան հանդես կրոնը մի-
այն անհատական գործ
է. կամ վորոշումներ էջին
անցկացնում հատկապես
բանվոր դասակարգի շա-
հերից յելնելով, վորո-
շումներ, վորոնք Խաղա-
պես խարխում էջին հին

Ոգյուտ Բանկի:

հասարակակարգը: Բայց վորովհետև քաղաքը պաշարված էր, մի-
այն այդ բոլորի կենսագործման սկիզբը կարող էր զրվել: Յեւ
մայիսի սկզբից սկսած՝ բոլոր ուժերը գործադրվում էին վեր-
ստի կառավարության շարունակ աճող զբրամասերի դեմ կռիւ
ձգելու համար:

Ապրիլի 7-ին վերսալցիները՝ զրավել էին Սենալի անցքերից
մեկը Նելիի մոտ, Պարիզի արեմտյան ճակատում. զրա փոխարեն
ապրիլի 11-ին գեներալ Եզը նրանց արշունահել պարտութուն
պատճառեց հարավային ճակատի վրա հարձակվելու ժամանակ:
Պարիզը շարունակ ոմբակոծվում էր, և այն էլ այն մարդկանց

կողմից, վորոնք նույն քաղաքի ունեւորները պրուսացիներէ
 ձեռքով խաբանել եյին իբրեւ սրբապղծութիւն: Այդ նույն մաշ-
 դէկն ել ալժամ պաղատում էյին պրուսական կառավարութեանը,
 վորպեսզի նա շուտով հետ ուղարկի Սեդանում և Մեցում գերված
 ֆրանսական զինվորներին, վորոնք պետք են նրանց համար Պարի-
 ղը հետ գրավելին: Այդ զորամասերի վերադարձով վերսալցիները
 մաշիսի սկզբից սկսած վճռական զորակշռութիւն ձեռք բերին:
 Այս բանը պարզ չեղավ արդեն ապրիլի 23-ին, չեբբ թիերը դա-
 դարեցրեց բանակցութիւնները Պարիզի արքեպիսկոպոսին և մի
 շտաբ ալ՝ Պարիզում իբրեւ պատանդ պահվող հոգեւորականներին
 միայն Բլանկի¹⁵ հետ փոխանակելու մասին, վոր արդեն յերկու
 անգամ ընտովել եր կոմունայի անդամ, բայց բանտարկված եր
 ելերվոյում: Ե՛լ ավելի պարզ չեբեաց այդ բանը թիերի ճառերի
 փոխված տոնից. մինչև այն զսպված և չերկզիմի՝ նա ալժամ հան-
 կարծ դարձավ հանդուգն, սպառնալից, կոպիտ: Մաշիսի 3-ին
 վերսալցիները գրավեցին Մուլեն-Սակե ռեդուտը հարավային
 ճակատում, 9-ին—ոմբակոծութիւնից բոլորովին ավերակ դար-
 ձած Իսսի ամրոցը, 14 ին—Վանվը: Արևմտյան ճակատում նրանք
 հետզհետեւ առաջ անցան մինչև քաղաքի գլխավոր պարիսպը,
 գրավելով այն բազմաթիւ գլուղերն ու շենքերը, վորոնք հասում
 էյին մինչև ամրութիւնների գլխավոր գիծը: Մաշիսի 21-ին
 նրանց հաջողվեց դավաճանութեան շնորհիւ և այստեղ կանգնած
 ազգային գվարդիայի անփութութեան հետեւանքով՝ ներխուժել
 քաղաք: Պրուսացիները, վորոնք գրաված էյին պահում հյուսիս-
 սային և արևելյան ամրութիւնները, թույլ տվին վերսալցիներին
 գրավելու քաղաքի հյուսիսային կողմն ընկած վայրը, վոր զինա-
 դադարի պայմանների համաձայն նրանց համար անմատչելի պետք
 է լիներ. այդպիսով նրանք հնարավորութիւն ստացան գրոհ տա-
 լու քաղաքի վրա մի չերկար ճակատով այն կողմից, վոր պարի-
 ղեցիները զինադադարի պայմանների պատճառով ապահով էյին
 համարում, և միայն թույլ կերպով եր պաշտպանված: Դրա հե-
 տեւանքով՝ զիմադրութիւնը Պարիզի արևմտյան կեսում, իսկական
 շուրջութեան քաղաքում, թույլ եր: Այդ զիմադրութիւնն այնքան
 ալիքի համար և տոկուն եր դառնում, վորքան ներխուժող զորա-
 մասերը մոտենում էին քաղաքի արևելյան կեսին, իսկական
 բանվորական քաղաքին: Միայն ութորդա կովից հետո ընկան
 կոմունայի վերջին պաշտպանները Բելվիլի և Մենիլմոնտանի
 ստորնոցների վրա. անդեն մարդկանց, կանանց և չերխաների

Կոմունայի պատեր.

սպանությունը մի ամբողջ շաբաթ ավելի և ավելի ուժեղացող թափով մոլեղնելով՝ այժմ հասավ իր գագաթնակետին: Կատարելագործված հրացանը բավականաչափ արագ կերպով չէր սպանում այլևս, դրա համար ել պարտվածներին հարյուրներով գրնդակահարում էին միարալյոզներով: «Père Lachaise»-ի¹⁶ գերեզմանատան Le mur des fédérés-ն (Ֆեդերատների, այսինքն՝ կոմունարների պատը), վորտեղ տեղի ունեցան վերջին մասսայական սպանությունները, դեռ այսօր էլ կանգնած է իբրև մի լուռ

Եղաբարդ Վալյան, Կոմունայի անդամ:

վորտեղ նրանք պետք է սպասեին ուղղմական դատարանի առաջ չեղնելուն: Պրուսական զորամասերը, վորոնք զբաղվում էին Պարիզի հյուսիս-արևելյան մասը, հրաման ունեցին թույլ չտալ վնչ մեկին փախչելու, սակայն սպաները հաճախ մատների արանքով էլին նայում, չէրը զինվորներն ավելի մարդկայնության պատվիրանն էին կատարում, քան թե գերագույն հրամանատարության կարգադրությունը: Հատկապես սաքսոնական զինվորական կորպուսը հռչակվեց նրանով, վոր նա չափազանց մարդկայնորեն եր վարվում և թույլ եր տալիս փախչելու շատերին, վորոնց Կոմունայի մարդիկ լինելն ակներև եր:

պերճախոս վկայական աչք բանի, թե ինչպիսի կատաղություն է ընդունակ իշխող դասակարգը, չէր պրոլետարիատը հանդգնում և իր իրավունքները պաշտպանել: Այնուհետև սկսվեցին մասնաշաղկապների ձերբակալությունները, և վորովհետև անհնար եր կոտորել բոլոր կալանավորվածներին, կամաշաղկապներն ջոկում էին նրանց շարքերից առանձին՝ գոհերի և գնդակահարում, մնացածներին տարան մի մեծ ճամբար՝

Յեթե մենք այժմ, քսան տարուց հետո, հետադարձ հայացք գցենք 1871 թ. Պարիզի Կոմունայի գործունեություն և պատմական նշանակություն վրա, ապա մենք կգտնենք, վոր «Բաղաքացիական պատերազմը Ֆրանսիայում» գրվածքի նկարագրությունը կարոտ և միջանի լրացումների:

Կոմունայի անդամները բաժանվում էին չերկու մասի. մեծամասնությունը բնակիստներն էին, վորոնք գերակշռում էին նաև ազգային զվարդիայի կենտրոնական կոմիտեում: Իսկ փոքրամասնությունը բաղկացած եր առավելապես Բանվորների Միջազգային Միություն անդամներից, վորոնք պատկանում էին պրուզոնիստական սոցիալիստական դպրոցին: Բնակիստներն աչք ժամանակ մեծ մասամբ սոցիալիստ էին հեղափոխական, պրուլետարական բնազդով. միայն քչերը նրանցից հասել էին սկզբբունքների պարզ ըմբռնմանը շնորհիվ Վալյանի¹⁷, վորը ծանոթ եր գերմանական գիտական սոցիալիզմին: Այդ պատճառով ել հասկանալի չե, վոր տնտեսական տեսակետից շատ բան անտեսարվեց, ինչ վոր մեր այժմյան ըմբռնումների համաձայն Կոմունան պետք է աներ: Իհարկե ամենից զժվար ըմբռնելին այն սուրբ պատկառանքն եր, վորով հարգալից կանգ առան Ֆրանսական բանկի դոնների առաջ: Այդ բանը միևնույն ժամանակ մի ծանր քաղաքական սխալ եր: Բանկը Կոմունայի ձեռքերում ավելի մեծ նշանակություն կունենար, քան տասը հազար պատանդ: Յեթե բանկը Կոմունայի ձեռքին լիներ, ամբողջ Ֆրանսական բուրժուազիան ճնշում դործ կդներ Վերսալի կառավարություն վրա՝ Կոմունայի հետ հաշտություն կնքելու համար: Ինչ վոր, սակայն, ավելի զարմանալի չե, այդ այն բազմաթիվ ձիշտ բաներն են, վոր կատարեց Կոմունան, չնայելով վոր նա կազմված եր բնակիստներից և պրուզոնիստներից¹⁸: Ինքն ըստինքյան հասկանալի չե, վոր Կոմունայի տնտեսական բովանդակություն ունեցող գեղերաների համար առաջին հերթին պատասխանատու չեն պրոզոնիստները, թե նրանց արժեքավոր և թե պակասավոր կողմերի համար, ինչպես վոր քաղաքական գործողությունների և թերությունների համար ել պատասխանատու չեն բնակիստները: Յով պատմության ծաղրն եր կարծես, վոր յերկու դեպքում եր—ինչպես սովորաբար լինում ե, չէր իշխանությունն անցնում ե դոկտորներների ձեռքը,—թե մեկը և թե մյուսը կատարում էին հակառակն այն բանի, ինչ վոր կարգադրում եր նրանց դպրոցական դոկտորինան:

քան միապետութեան մեջ: Լավագուցն դեպքում պետութիւնը մի չարիք է, վոր իբրեւ ժառանգութիւն անցնում է դասակարգային իշխանութեան: Կովի մեջ հաղթանակող պրոլետարիատին: Պրոլետարիատը պետք է անխուսափելի կերպով, ինչպես և Պարիզի Կոմունան, անմիջապես վերացնի նրա վատթարագուցն կողմերը, մինչև վոր մի նոր, ազատ հասարակարգում մեծացած սերունդ կը զարոգանա թոթափել իրենից պետական հիմնարկութիւնները այլ ամբողջ հնոտին:

Վերջին ժամանակներս դեմանական ֆիլիստերը կրկին փրկարար սարսափ է դգում պրոլետարիատի դիկտատուրա բառերը լսելիս: Լավ, դո՛ւք պարոններ, ուզո՞ւմ եք արդո՞ւք իմանալ, թե ի՞նչ է այդ դիկտատուրան: Դիտեցե՛ք Պարիզի Կոմունան: Նա պրոլետարիատի դիկտատուրան էր:

Ֆ. Ենգելս:

Լոնդոն, Պարիզի Կոմունայի 20-րդ տարեդարձին,
1891 թ. մարտի 18-ին:

ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄ-
ՆԵՐԻՆ ՅԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ ՅԵՎ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ

I.

ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՈՐՀՐԴԻ ՍՈՍՋԻՆ ԱՂԻՆՍԸ ՖՐԱՆՍՊՐՈՒՍԱԿԱՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՌԹՅՈՒՄ

Մեր ընկերութեան հիմնադրութեան աղբսի մեջ 1864 թվա-
կանի նոյեմբերին մենք ասել ենք. «Յեթն բանվոր դասակարգի
ազատագրումը յենթադրում է յեղբայրական միութիւն նրա
շարքերում և սերտ միահամուռ աշխատանք, ապա ինչպես կա-
րող է բանվոր դասակարգն իրագործել այդ մեծ միսիան, քանի
վոր արտաքին քաղաքականութիւնը՝ հանցավոր նպատակներ
հետապնդելով՝ հրահրում է ազգային նախապաշարունակները և կո-
ղտոյիչ պատերազմների մեջ թափում է ժողովրդի արյունն ու
վատնում է նրա գուլքը»: Յե՛վ մենք բնորոշեցինք Ինտերնացիո-
նալի ձգտած արտաքին քաղաքականութիւնը հետեւյալ խոսքերով.
«Բարոյականութեան և արդարութեան միևնուցն հասարակ որենք-
ները, վորոնք պետք է կարգավորեն հարաբերութիւնները մասնա-
վոր մարդկանց միջև, պետք է դառնան այն բարձրագուցն որենք-
ները, վորոնք կարգավորում են նաև միջազգային հարաբերու-
թիւնները»:

Զարմանալի չէ, վոր Լուի Բոնապարտը, վոր իր իշխանու-
թիւնը բռնութեամբ գրավեց դասակարգային կռիվը Ֆրանսիայում
շահագործելու միջոցով և յերկարաձգեց այն՝ մի շարք արտաքին
պատերազմների շնորհիվ—հենց սկզբից Ինտերնացիոնալին վե-
րաբերվեց իբրեւ իր ամենավտանգավոր թշնամու: Պլեբիսցիտի²³
(հանրաքվե) նախորդակին նա արշավանք է ձեռնարկում Բանվոր-
ների Միջազգային Ընկերութեան կարգադրիչ հանձնաժողովներէ
անդամների դեմ Պարիզում, Լիոնում, Ռուանում, Մարսելում,
Բրեստում, մի խոսքով՝ ամբողջ Ֆրանսիայում, այն պատրվակով
թէ Ինտերնացիոնալը դադարի ընկերութիւն է և դավադրութիւն
է պատրաստում՝ նրան սպանելու նպատակով. այդ հերյուրանքի

անհեթեթութիւնը շուտով բաց արին հենց նրա սեփական դատավորները: Վճին եր խակապես Ինտերնացիոնալի Ֆրանսական սեկցիաների իրական հանցագործութիւնը: Այն, վոր նրանք քաջարձակ ասում եյին Ֆրանսական ժողովրդին, թե պլերիսցիտի ոգտին ձայն տալ՝ կնշանակի ձայն տալ ներքին բռնակալութեան և տրտաքին պատերազմի ոգտին: Յեւ իսկապես, նրանց արածն եր, վոր Ֆրանսիայի բոլոր մեծ քաղաքներում, բոլոր արդշունարեքական կենտրոններում բանվոր դասակարգն իբրեւ մի մարդ հանդես յեկավ պլերիսցիտի դեմ: Դժբախտաբար, բանվորների ձայնները ճնշվեցին գյուղական շրջանների խորը ագիտութեան պատճառով: Բորսաները, պետութիւնների կարինետները, ախրապետող դասակարգերը և գրեթե ամբողջ լիւրտպական մամուլը տոնում եյին պլերիսցիտի հաղթանակն իբրեւ Ֆրանսական կայսեր փալտուն հաղթութիւնը Ֆրանսական բանվոր դասակարգի դեմ. իրականութեան մեջ՝ պլերիսցիտն ազգաճշան եր վնջ թե մի անհատի, այլ ամբողջ ժողովուրդների սպանութեան:

1870 թվականի հուլիսի պատերազմական ավանտյուրան միայն 1851 թվականի դեկտեմբերի պետական հեղաշրջման բարեփոխված տարբերակն եւ: Առաջին հայացքից գործն այնքան անհեթեթ եր թվում, վոր Ֆրանսիան չեր ուզում հավատալ, թե պատերազմի մասին չեղած լուրերը լուրջ են: Շատ ավելի մեծ սիրով հավատում եյին այն պատգամավորներին, վորոնք մինիստրների ռազմաշունչ ձառերի մեջ հասարակ բորսաչական մանյովր եյին տեսնում: Յերբ հուլիսի 15-ին, վերջապես, պատերազմի մասին պաշտոնապես հայտնվեց Ուենսդիր Մարմին, — ամբողջ ուղղիցիան հրաժարվեց հաստատել նախնական ծախքերը. Թիերն ինքը խարանեց պատերազմն իբրեւ ինչ-վոր «զգվելի» բան. Պարիզի բոլոր անկախ լրագրերը դատապարտում եյին այն, և, գարմանալի չեր, գովառական մամուլը համարյա ամբողջութեամբ համաձայնում եր նրանց հետ:

Մինչ այս մինչ այն, Ինտերնացիոնալի Պարիզի անդամները նորից գործի կայան: „Réveil“-ի հուլիսի 12-ի համարում նրանք մանիֆեստ հրատարակեցին «բոլոր յերկիրների բանվորներին», վորի մեջ ասված եւ.

«Քաղաքական փառասիրութիւնը՝ ազգային պատվի և լիւրտպական հավասարակշռութեան պաշտպանութեան պատրվակով՝ կրկին սպառնում եւ ընդհանուր խաղաղութեանը: Ֆրանսական, գերմանական և սպանական բանվորներ, միացնենք մեր ձայներն

իբրեւ վրդովմունքի մի ընդհանուր աղաղակ՝ պատերազմի դեմ...: Դերակշռութիւն ձեռք բերելու ցանկութիւնից առաջացած պատերազմը, կամ վորեւ զինաստիալի շահերի համար մղվող պատերազմը, չի կարող բանվորների աչքում վորեւ ալ բան լինել, քան հանցավոր խելագարութիւն: Մենք, վոր կարիք ունենք խաղաղութեան և աշխատանքի, մենք բարձրագոյն բողոքում ենք այն մարդկանց ռազմաշունչ կանչերի դեմ, ովքեր կարող են գնումով աղատվել «արջան հարկը» վճարելուց (այսինքն զինապարտութիւնից) և վորոնց համար համաշխարհային աղետը նոր սպեկուլացիայի աղբյուր եւ ծառայում...: Մեր գերմանացի լեղբայրներ, թշնամութիւնը մեր՝ Ֆրանսական և գերմանական բանվորների միջև միայն այն հետեանքը կունենար, վոր բռնակալութիւնը լիովին կհաղթանակեր Հոենսոսի յերկու կողմերում...: Բոլոր յերկիրներին բանվորներ, ինչ եւ վոր լինեն տվյալ մոմենտում մեր ընդհանուր ջանքերի արդունքները, — մենք, Բանվորների Միջազգային Ընկերութեան անդամներս, վորոնց համար գոյութիւն չունի վնջ մի պետական սահման, ուղարկում ենք ձեզ, իբրեւ անխզելի համերաշխութեան գրավական, Ֆրանսիայի բանվորների բարի ցանկութիւններն ու վողջույնը»:

Մեր Պարիզի սեկցիաների այդ մանիֆեստին հետեցին բազմաթիւ Ֆրանսական կոչեր, վորոնցից մենք կարող ենք այստեղ միայն մեկը մեջ բերել, Նեյիի (Սենայի վրա) սեկցիային՝ հրատարակված «Մարտիցող» լրագրի հուլիսի 22-ի համարում. «Արդարացի չեւ արդյոք այս պատերազմը: Վնչ: Ազգային եւ արդյոք այս պատերազմը: Վնչ: Սա — բացառապես զինաստիական պատերազմ եւ Հանուն արդարութեան, հանուն դեմոկրատիայի, հանուն Ֆրանսիայի իսկական շահերի, — մենք ամբողջութեամբ և ամենայն չեւանդով միանում ենք Ինտերնացիոնալի բողոքներին պատերազմի դեմ»:

Այդ բողոքներն արտահայտում եյին Ֆրանսական բանվորների իսկական ղեգմունքները, ինչպես վոր շուտով պարզ ցուց տվեց մի բնորոշ դեպք: Յերբ սկզբնապես Լուի Բոնապարտի նախադաճութեան ժամանակ կազմակերպված Դեկտեմբերի 10-ի Ընկերութեան²¹ ցուցարարների վոհմակը, բանվորական բուլգներ հագած, փողոց դուրս յեկավ, վորպեսզի հնդիկներին վայել ռազմական պարերի միջոցով հրանրի պատերազմական տենդը, — արվարձանների իսկական բանվորներն այնպիսի ազգուց ցուցներով պատասխանեցին խաղաղութեան ոգտին, վոր վոստիկանական

պրեֆեկտ Պյետրին հարկավոր համարեց միանգամից վերջ դնել աճեն տեսակ հետադա փողոցային ցուցերին, այն պատրվաւով, թէ ֆրանսական հավատարիմ ժողովուրդն արդեն բավականաչափ արտահայտել է իր արտասույթը հայրենասիրությունը և իր անսպառ ռազմական վողկերությունը:

Ինչով ել վերջանալու լինի Լուի Բոնապարտի պատերազմը Պրուսիայի դեմ—Պարիզում արդեն հնչել են յերկրորդ կայսրութեան թաղման դանդերը: Յերկրորդ կայսրությունը կվերջանա ահապես, ինչպես վոր սկսվել է—վողորմելի պարողիայով: Բայց չպետք է մոռանալ, վոր հատկապես յիվրոպական կառավարություններն ու տիրապետող դասակարգերը հնարավորություն տվին Լուի Բոնապարտին տասնութ տարի շարունակ խաղալու յերկրորդ կայսրութեան ռեստավրացիայի դաժան ֆարսը:

Գերմանացիները համար այս պատերազմը պաշտպանողական պատերազմ է: Բայց ով Գերմանիային զրեց պաշտպանվելու անհրաժեշտութեան դրութեան մեջ: Ո՞վ հնարավորութեան տվեց Լուի Բոնապարտին պատերազմ մղելու Գերմանիայի դեմ: Պրուսիան: Վոչ այլ վոր, բայց յեթե Բիսմարկն եր, վոր դավադրութեան եր կազմում Լուի Բոնապարտի հետ, հույս ունենալով ճշդելու Պրուսիայի ներսում դեմոկրատական ոպողիցիան և ապահովելու Գերմանիան Հոհենցոլլերնների զինաստիայի հումար: Յեթե Սադովայի ճակատամարտը չվերջանար հաղթութեամբ, այլ տանուլ տված լիներ, ֆրանսական դոմարտակները կհեղեղելին Գերմանիան իբրև Պրուսիայի դաշնակիցներ: Մթթե Պրուսիան հաղթութեանից հետո գեթ մի րոպե մտածեց այն մասին, վոր սարկացրած Ֆրանսիային հակադրի մի ազատ Գերմանիա: Բոլորովին ընդհակառակը: Նա յեռանդով պահպանում եր իր հին սխտեմի վաղեմի հրաշալիքները և իբրև լրացում՝ յերկրորդ կայսրութեանից փոխ առավ նրա բոլոր հնձարքները, նրա փաստական բռնակալությունն ու յերևութական դեմոկրատականութեանը, նրա քաղաքական ձեռնածութեաններն ու ֆինանսական սրիկայութեանները, նրա բարձրաթիւ ֆրազները և ամենատարբեր խաբէութեանները: Բոնապարտական ռեֆորմ, վոր մինչև այժմ ծաղկած եր միայն Հոհենսոի մի ավին, այդպիսով դառալ իր կրկնակը նրա մյուս ավին: Իսկ իրերի այդ դրութեան ժամանակ ել ուրիշ ինչ կարելի չեր սպասել, բացի պատերազմից:

Յեթե գերմանական բանվոր դասակարգը թույլ տա, վոր պատերազմը կորցնի իր պաշտպանողական բնույթը և վերածվի

պատերազմի ֆրանսական ժողովրդի դեմ,—այն ժամանակ թե հաղթութեանը, թե պարտութեանը հավասարապես կործանարար կլինեն: Այն բոլոր դժբախտութեանները, վոր կրեց Գերմանիան այսպես կոչված ազատագրական պատերազմներից հետո, կրկին կթափվեն նրա գլխին, այս անգամ ավելի մեծ դաժանութեամբ:

Սակայն Ինտերնացիոնալի սկզբունքները չափազանց լայն չափով են տարածվել և չափազանց խոր արմատներ են բռնել գերմանական բանվոր դասակարգի մեջ, վորպեսզի կարելի լինի յերկուց կրել, թե դործն աղքատ տխուր լելք կունենա: Ֆրանսական բանվորների ձայնը իր արձագանքը դառավ Գերմանիայում: Հսկայական բանվորական ժողովը Բրատսկայցում հուլիսի 16-ին իրեն միանգամայն համբերալի հայտարարեց Պարիզի մանիֆեստի հետ, վճռականապես մերժեց ազգային թշնամութեան ամեն մի միտք Ֆրանսիայի դեմ և բանաձև ընդունեց, վորի մեջ ասված է. «Մենք թշնամի չենք ամեն տեսակ պատերազմների, բայց ամենից առաջ—զինաստիական պատերազմներին...: Խորին տխրութեամբ և ցավով մենք մեզ հարկադրված ենք տեսնում մասնակցելու պաշտպանողական պատերազմին, իբրև անխուսափելի շարիքի: Բայց միևնույն ժամանակ մենք կոչ ենք անում ամբողջ մտածող բանվոր դասակարգին՝ անկարելի դարձնել այնքան սոսկալի սոցիալական դժբախտութեան կրկնութեանը, ջանալ այդ առթիվ ժողովուրդների համար իշխանութեան ձեռք բերել, վորպեսզի իրենք վճեն պատերազմի և խաղաղութեան հարցը, և այդպիսով ժողովուրդներին իրենց սեփական բախտի տերը դարձնեն»:

Քեմիցում 50.000 սաքսոնական բանվորներ ներկայացնող լիազորների ժողովը միաձայն հետևյալ բանաձևն ընդունեց. «Ընդհանրապես գերմանական դեմոկրատիայի անունից, և մասնավորապես սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան բանվորների անունից, մենք ներկա պատերազմը հայտարարում ենք բացառապես դեմոկրատական պատերազմ...: Ուրախութեամբ սեղմում ենք ֆրանսական բանվորների մեզ մեկնած յեղբայրական ձեռքը...: Մտքներս պահելով Բանվորների Միջազգային Ընկերութեան լողունը՝ «Պրուսիացիներ բոլոր յերկիրների, միացեք», մենք յերբեք չենք մոռանա, վոր բոլոր յերկիրների բանվորները մեր բարեկամներն են, իսկ բոլոր յերկիրների բռնակալները—մեր թշնամիները»:

Ինտերնացիոնալի Բերլինի սեկցիան ել պատասխանեց Պարիզի մանիֆեստին. «Մենք ամբողջ հաղով միանում ենք ձեր բոլոր պատ. Ֆրանսիայում—3:

վորի մեջ ասում եր. «Նապոլեոն կայսրը ցամաքի և ծովի վրա հարձակում գործեց գերմանական ազգի դեմ, վոր ուզում եր և այժմ ել ուզում և խաղաղ ապրել ֆրանսական ժողովրդի հետ. յես ինձ վրա վերցրի բանակի հրամանատարութիւնը, վորպեսզի հետ մղեմ նրա հարձակումը, և պատերազմական դեպքերի ընթացքն այնպես բերեց, վոր յես ստիպված եյի անցնել Ֆրանսիայի սահմանները»: Զբաղականանալով այն հայտարարութեամբ, վոր նա բանակի հրամանատարութիւնն իր վրա չե վերցրել, «վորպեսզի հետ մղի հարձակումը», Վիլհելմը, «պատերազմի զուտ պաշտպանողական բնույթը» ավելի ևս շեղակու համար, հարակցում եր, թե միայն «պատերազմական դեպքերի ընթացքն այն տեղը հասցրեց», վոր նա անցավ Ֆրանսիայի սահմանները: Պաշտպանողական պատերազմն, իհարկե, ամենևին չի բացառում հարձակողական գործողութիւնները, վորոնք թելադրվում են «պատերազմական դեպքերի ընթացքից»:

Այդպիսով այդ բարեպաշտ թագավորը հանդիսավոր կերպով խոստացել եր Ֆրանսիայի և ամբողջ աշխարհի առաջ, վոր նա պետք և միայն պաշտպանողական պատերազմ մղեր: Ի՞նչպես պետք եր ազատել նրան այդ հանդիսավոր խոստումից: Այդ կատակերգութեան ռեժիսորները գործն այնպես պետք և պատկերացնելին, իբր թե նա իր կամքին հակառակ գիշում և գերմանական ժողովրդի անմերժելի թախանձագին պահանջներին. դրա համար նրանք իսկույն ևեթ համապատասխան նշանաբան տվին գերմանական լիբերալ միջին դասակարգին, իր պրոֆեսորներով ու կապիտալիստներով, իր պատգամավորներով ու լրագրողներով: Այդ միջին դասակարգը, վոր 1846—1870 թ. թ. բուրժուական ազատութեան համար մղվող կռիւի մեջ չտեսնված վախկոտութիւն, անվճռականութիւն և անընդունակութիւն եր հայտնաբերել, իհարկե հիացած եր գերմանական հայրենասիրութեան առյուծի այն դերով, վորով նա պետք և հանդես գար յեվրոպական թատերաբեմում: Նա հագավ քաղաքացիական անկախութեան դիմակը, վորպեսզի ձեռնա, իբր թե նա հարկադրում և պրոստական կառավարութեանը... իրագործելու հենց այդ կառավարութեան զաղտնի նախագծերը: Նա զղջում եր, վոր չերկար տարիներ գրեթե կրօնական հավատ եր ունեցել Լուի Բոնապարտի անսխալականութեան վերաբերմամբ, և այդ պատճառով ել այժմ բարձրաձայն պահանջում եր ֆրանսական հանրապետութիւնը մաս-մաս անել: Մի բոլոր կանգ առնենք այն ուշա-

դրավ փաստարկումների վրա, վոր տապալել հանցին «հայրենասիրութեան» այդ ասպետները:

Նրանք չեն համարձակվում պնդել, թե Նլզաս-Լոթարինգիայի բնակչութիւնը տեսնում և ընկնել Գերմանիայի գիրկը: Բոլորովին հակառակը: Վորպեսզի պատժեն Ստրասբուրգը դեպի Ֆրանսիան տոժած իր հայրենասիրական զգացմունքների համար, նրան լենթարկում են անոգուտ և բարբարոսական—վորովհետեւ ռազմագիտական տեսակետից կարևոր եր վնչ թե քաղաքը, այլ ինքնուրույն ընկած ցիտադելը, բերդը—ամրակոծութեան «գերմանական» պաշտպանիկ ուժերով, հրդեհում են այն և սպանում բաղամթիւ անպաշտպան բնակիչներին: Իհարկե: Այդ յերկրամասերի հողը լերքեմն պատկանել և վաղուց-վաղուց մեռած գերմանական կայսրութեանը: Արդոք հարկ չէր լինի այդ հիման վրա բռնագրավել ամբողջ յերկրագունդն իր բնակչութեամբ, իբրեւ դեռ իր վաղեմութիւնը չկորցրած գերմանական սեփականութեան: Չէ վոր լեթե վերականգնենք Յիւրոպայի հին քաղաքը պատմական իրավունքի համաձայն, ապա պետք չե վնչ մի դեպքում մոռանալ, վոր իր ժամանակին Բրանդենբուրգի կուրֆյուրստը իբրեւ պրոսական տիրակալ իշխան լեհական հանրապետութեան վասսալն և լեղել:

Սակայն ճկողն հայրենասերները Նլզասն ու գերմանական Լոթարինգիան պահանջում են իբրեւ «նյութական լեռնային» ֆրանսական հարձակումների դեմ: Վորովհետեւ այդ գարշելի պատրվակը խառնաշփոթութիւն և սերմանել բաղամթիւ թուլամիտ մարդկանց գլուխներում, մենք մեր պարտքն ենք համարում ավելի մանրամասն կանգ առնել նրա վրա:

Կասկած չկա, վոր Նլզասի և Հոենսոսի հակադիր ասիւ ընդհանուր գիրքը, ինչպես նաև Ստրասբուրգի նման խոշոր բերդի առկայութիւնը Բազելի և Հերմերսհայմի միջև ընկած ճանապարհի գրեթե հենց մեջտեղում, խիստ հեշտացնում և Ֆրանսիայի համար հարավային Գերմանիա ներխուժելը, մինչդեռ հարավային Գերմանիայի համար, այդ նույն պատճառով, դժվար և Ֆրանսիա ներխուժելը: Ապա՛ կասկած չկա նաև, վոր Նլզասի և գերմանական Լոթարինգիայի կցումը սաստիկ կուժեղացներ հարավային Գերմանիայի սահմանները. նա այն ժամանակ կկարողանար տնորինել Վոդեզյան լեռնաշղթայի ամբողջ յերկրագունքը և Թիրանալ այն բերդերին, վորոնք փակում են նրա հյուսիսային տնցքերը: Յեթե կցվեր նաև Միցը, այն ժամանակ Ֆրան-

սիւսն ալժմ, անկասկած, կզրկվիր յերկու ամենակարևոր ուղերա-
ցիոն բազաներից Գերմանիայի դեմ, բայց այդ նրան չեր խա-
զարի նորերն ստեղծել Նանսիի կամ Վերդենի մոտ: Գերմանիան
ուճի Կորլենցը, Մալնցը, Հերմերսհայմը, Ռաշտադտը և Ուլմը—
բոլորն ել ուղերացիոն բազաներ՝ ուղղված հատկապես Ֆրան-
սիայի դեմ: Գերմանիան վերջին պատերազմում հիանալի կեր-
պով ոգավեց նրանցից: Իրավունքի ինչ նույնիսկ ստվերով կա-
րող ե նա նախանձել Ֆրանսիային, վոր այդ մարզում միայն
յերկու խոշոր բերդ ունի—Մեցն ու Ստրասբուրգը:

Բացի դրանից, Ստրասբուրգն սպառնում ե Հարավային
Գերմանիային միայն մինչև այն ժամանակ, քանի նա բաժան-
ված ե Հյուսիսային Գերմանիայից: 1792-ից մինչև 1795 թվա-
կանները Հարավային Գերմանիան վճի մի անգամ հարձակման
չէնթարկվեց այդ կողմից, վորովհետև Պրուսիան մասնակցում
եր Ֆրանսական հեղափոխության դեմ մղվող պատերազմին:
Բայց հենց վոր Պրուսիան 1795 թվին սեպտեմբեր հաշտութուն
կնքեց և Հարավի իր բախտին թողեց, այն ժամանակ հարձա-
կումներն սկսվեցին Հարավային Գերմանիայի վրա և շարունակ-
վեցին մինչև 1809 թիվը, և այս դեպքում Ստրասբուրգն իբրեւ
ուղերացիոն բազա չեր ծառայում: Ըստ ելուծյան՝ Միացյալ Գեր-
մանիան կարող ե անվտանգ դարձնել Ստրասբուրգը և ամեն
Ֆրանսական բանակ Ելզասում, յիթե նա իր բոլոր զորքերը
կենտրոնացնի Սաարլուի և Լանդաուի միջև, ինչպես այդ չեղած
ներկա պատերազմի ժամանակ, և այնտեղից առաջ շարժի այն
կամ ընդունի ճակատամարտը Մալնցից դեպի Մեց տանող ճա-
նապարհի վրա: Յեթե գերմանական զորքերի գլխավոր մասան
այնտեղ ե գտնվում, Ստրասբուրգից Հարավային Գերմանիա
մտնող ամեն զորաբանակ չենթակա չե շրջանցման և բազայից
կտրվելու վտանգին: Յեթե վերջին կամպանիան վորեւ բան ա-
պացուցեց, ապա նա ապացուցեց միայն Գերմանիայից Ֆրան-
սիայի վրա հարձակվելու հեշտութունը:

Բայց, ազնվաբար դատելով, միթե առհասարակ անհեթեթ
բան և անախրոնիզմ չե ուղղական կշռադատութունները սկզբուն-
քի վերածել, վորոնց համաձայն պետք ե վորոշվեն ազգային
սահմանները: Յեթե հետևենք այդ կանոնին, ապա Ավստրիան
կարող եր դեռևս պահանջիլ Վենետիկն ու Մինչո գիծը, իսկ
Ֆրանսիան—Հոենստի գիծը, Պարիզը պաշտպանելու համար, վորն,
անկասկած, ավելի չե յենթակա հարձակման վտանգի հյուսիս-ա-

րևելքից, քան թե Բերլինը—հարավ-արևմուտքից: Յեթե ազգա-
յին սահմանները վորոշվելին ուղղական շահերի տեսակետից, ա-
պա պրետենզիաներին վերջ չեր լինի, վորովհետև ամեն մի ուղ-
ական գիծ անհրաժեշտաբար ունի իր պակասությունները և
կարող ե բարեփոխվիլ միայն նոր չերկրամասեր կցելու միջոցով:
Բացի դրանից ել՝ այդ սահմանները յերբեք կարելի չեր լինի
վերջնականապես և արդար կերպով հաստատել, վորովհետև ա-
մեն անգամ հաղթողը պարտվածին կթելադրեր իր պայմանները,
և, հետևաբար, այստեղ արդեն դրված կլիներ նոր պատերազմի
սաղմը:

Ամբողջ ազգերի հետ ել նույնն ե պատահում, ինչ վոր ա-
ռանձին անհատների հետ—այդ ե ուսուցանում մեզ ամբողջ պատ-
մությունը: Հարձակման հնարավորությունը նրանց ձեռքից խլե-
լու համար՝ հարկավոր ե զրկել նրանց պաշտպանության բոլոր
միջոցներից: Հարկավոր ե վնչ միայն բռնել նրանց կոկորդից,
այլև սպանել նրանց: Յեթե չերեկից վորեւ հաղթող ձգտել ե
«նյութական յերաշխիքներ» ձեռք բերել՝ թշնամու ուժը կտրե-
լու համար,—ապա այդ բանն արել ե նապոլեոն Վ իր Տիլզիտի
դաշնագրով և նրանով, թե ինչպես եր գործադրում նա այդ
դաշնագիրը Պրուսիայի և մնացած Գերմանիայի նկատմամբ: Յեթ
այնուամենայնիվ, միքանի տարի անց, նրա հսկայական զորու-
թյունը գերմանական ժողովրդի առաջ ցրվեց ինչպես ծուխ: Ինչ
թյունը չերմանական ժողովրդի առաջ ցրվեց ինչպես ծուխ: Ինչ
վոր Գերմանիան իր ամենակատաղի ցնորքների մեջ հույս ունի
ձեռք բերելու Ֆրանսիայից, այն յերաշխիքների համեմատությամբ,
վոր Նապոլեոն Վ ստացավ Գերմանիայից իրենից: Իսկ հետևանք-
ներն այս անգամ ես ավելի պակաս կործանաբար չեն լինի: Պատ-
մությունը կհատուցանի վնչ թե Ֆրանսիայից կտրված հողի քա-
ռակուսի մղոնների թվի համաձայն, այլ վոճաբար ժողովուրդի մե-
ծության համաձայն, վորի ելուծյունն այն ե, վոր XIX դարի
յերկրորդ կեսին նորից կյանքի կոչեցին նվաճումների քաղաքա-
կանությունը:

Գերմանական հայրենասիրության պաշտպաններն ասում են
մեզ, բայց դուք չպետք ե շփոթեք գերմանացիներին ֆրանսիացի-
ների հետ. մենք փառք չենք կամենում, այլ միայն անդորրու-
թյուն. գերմանացիներն—ըստ ելուծյան խաղաղասեր ժողովուրդ
են. իրենց խոհական պաշտպանությամբ նրանք մինչև անգամ
նվաճումներն ապագա պատերազմի պատճառներից հալիտենա-

կան խաղաղության գրավականի յեն վերածում: Իհարկե, Գերմանիան չեր, վոր 1792 թվին իր զորքերը Ֆրանսիայի վրա շարժեց՝ սվիցները ողնությամբ XVIII դարի հեղափոխությունը վորնչացնելու վսեմ նպատակով: Գերմանիան չեր, վոր իր ձեռքերը կեղտոտեց Բողախային ստրկացնելու, Հունգարիային ընկճելու և Լեհաստանը բաժանելու ժամանակ: Նրա ներկա միլիտարիստական սխառմը, վորի շնորհիվ ամբողջ առողջ արական բնակչությունը յերկու մասի յե բաժանվում— մշտական զորաբանակ ծառայության մեջ և յերկրորդ, պահեստի զորաբանակ, — ըստ վորում յերկուսն ել դատապարտված են առանց վորեւ առարկության յենթարկվելու իրենց՝ աստծու վողորմությամբ կարգված իշխանությանը, — այդ սխառմն իհարկե ընդհանուր խաղաղության «նշտական յերաշխիք» ե հանդիսանում, և բացի դրանից՝ քաղաքակրթության բարձրագույն նպատակը: Գերմանիայում, ինչպես և ամենուրեք, կառավարական արժանյակները հասարակական կարծիքը թունավորում են խնկարկությամբ և կեղծ ինքնապարծությամբ:

Նրանց, գերմանական աչդ հալըննատերներին, շատ են գլխավորում Ֆրանսական Մեց և Ստրասբուրգ բերդերը, բայց նրանք վոչ մի անարդարացի բան չեն տեսնում ուսական ամբողջունների հսկայական սխառմի մեջ, ինչպիսիներն են՝ Վարշավան, Մոդլինը և Իվանգորոդը: Սոսկալով բոնապարտյան հարձակումների սարսափների առաջ՝ նրանք աչքերը փակում են և չեն տեսնում ցարական կառավարության ամբողջ խայտառակությունը:

Ճիշտ այնպես, ինչպես վոր 1865 թվին Բիսմարկն ու Լուի Բոնապարտը խոստովանեց արին միմյանց, 1870 թվին նույնը տեղի ունեցավ Բիսմարկի և Դարչակովի²² միջև: Ճիշտ այնպես, ինչպես վոր Լուի Նապոլեոնը իրեն որորում եր այն հուսով, թե 1866 թվականի պատերազմը, սպառելով յերկու կողմերի — Ավստրիայի և Պրուսիայի — ուժերը, իրեն կգարձնի Գերմանիայի բախար անորինողը, այդպես ել Ալեքսանդրն եր որորում իրեն այն հուսով, թե 1870 թվականի պատերազմը՝ սպառելով Ֆրանսիայի և Գերմանիայի ուժերը՝ իրեն հնարավորություն կտա անորինելու ամբողջ Արեւմտյան Յեվրոպայի բախար: Ճիշտ այնպես, ինչպես վոր յերկրորդ կայսրությունն իր գոյությունն անկարելի յեր համարում Հյուսիսային-Գերմանական Միության գոյության հետ միասին, — այդպես ել ինքնակալ Ռուսաստանն

իրեն համար վտանգ պետք և զգար գերմանական պետության կողմից, Պրուսիայի գլխավորությամբ: Այդ — հին քաղաքական սխառմի որենքն ե: Այդ սխառմի շրջանակներում մեկի շահելը մյուսի համար տանուլ տալ և հանդիսանում: Յարի գերակշռող ազդեցությունը Յեվրոպայում հիմնվում և Գերմանիայի վրա ունեցած ավանդական գլխավորության վրա: Այն ամենաին, յերբ հրադիսային սոցիալական ուժերը հին Ռուսաստանում սպառնում են ցնցել ինքնակալության ամենախոր հիմքերը, կարող և արդյոք ցարը թուլ տալ, վոր թուլանա իր արտաքին հզորությունը: Մասկվայի թերթերն արդեն խոսում են այն շեղվով, վորով խոսում եին բոնապարտյան լրագրերը 1866 թվականի պատերազմից հետո: Միթե գերմանատերները կարծում են, թե աղապարտյունն ու խաղաղությունը Գերմանիայի համար ապահովված կլինի, յեթե նա հարկադրի Ֆրանսիային Ռուսաստանի գիրկն ընկնել: Յեթե պատերազմական բախար, իր հաջողություններիով արբած լինելը և դինաստիական ինտրիգները Գերմանիային մղում են դեպի Ֆրանսական մարզերը բռնադրավելով յուրացնելու ուղին, — ապա նրան միայն յերկու ճանապարհ կմնա: Կամ նա պետք ե, ինչպես ել վոր լինի, դառնա ուսական նվաճողական քաղաքականության բացարձակ ստրուկը, կամ նա պետք և կարճատե հանգստից հետո սկսի պատրաստվել «պաշտպանողական» պատերազմի, վոչ թե այսպես կոչված «լուկալացված» պատերազմներից մեկին, այլ ցեղային պատերազմի, մի պատերազմի սլավոնական և ումանական միացած ցեղերի դեմ:

Գերմանական բանվոր դասակարգը, հնարավորություն չունենալով խանդաբելու աչդ պատերազմը, յեռանդուն կերպով պաշտպանեց այն իբրև Գերմանիայի անկախության համար մղվող պատերազմ, մի պատերազմ, վոր մղվում ե նրա և ամբողջ Յեվրոպայի ազատագրման համար՝ յերկրորդ կայսրության ճնշող լծից: Գերմանական արդյունաբերական բանվորները գյուղական բանվորների հետ միասին կազմում եին հերոսական զորքերի կորիզը, մինչդեռ նրանց կիսաքաղց ընտանիքները մնում եին առնր: Բացի աղետներից ուղմի դաշտում արտասահմանում, նրանց վոչ պակաս մեծ աղետներ են սպասում տանը — աղքատությունից: Յեվ նրանք աչժ, իրենց հերթին, «յերաշխիքներ» են պահանջում, յերաշխիքներ, վոր նրանց անհամար զոհաբերություններն իղուր չեն լինի, վոր նրանք իսկապես ազատություն ձեռք կբերեն, վոր նրանց տարած հաղթությունները Բոնապար-

տի բանակի ղեմ՝ գերմանական ժողովրդի պարտութեան չեն վերածվի, ինչպես յեղալ 1815 թվին: Յեւ իբրև առաջին այդպիսի յերաշխիք՝ նրանք պահանջում են «պատվավոր հաշտութեան Ֆրանսիայի համար» և «Ֆրանսական հանրապետութեան ճանաչում»:

Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցութեան կենտրոնական կոմիտեն հոկտեմբերի 5-ին մի անդիֆեստ հրատարակեց, վորի մեջ նա յեռանդով պնդում է այդ յերաշխիքների վրա: «Մենք, — ասում է նա, — բողոքում ենք Եւգեն-Լոթարինգիայի կցման դեմ: Յեւ մենք գիտակցում ենք, վոր խոսում ենք գերմանական բանվոր դասակարգի անունից: Հանուն Ֆրանսիայի և Գերմանիայի ընդհանուր շահերի, հանուն խաղաղութեան և ազատութեան շահերի, հանուն արևմտա-յեմքուսական քաղաքակրթութեան շահերի, հանուն արևելյան բարբաբոսութեան դեմ կռիւլու շահերի, գերմանական քանվորները լուռ կերպով չեն հանդուրժի Եւգեն-Լոթարինգիայի կցումը... Մենք համատարիմ կկանգնենք մեր ընկերների, մյուս յերկրների բանվորների հետ, պրոլետարիատի ընդհանուր միջազգային գործի համար»:

Իժախտաբար, մենք չենք կարող հույս ունենալ նրանց անմիջական հաջողութեան վրա: Յեթե ֆրանսական բանվորները չկարողացան խաղաղ ժամանակ կանգնեցնել հարձակվող կողմին, արդէնք գերմանական բանվորներն ալիւ՞ շահեր ունեն հաղթողին կանգնեցնելու պատերազմական տենդի ժամանակ: Գերմանական բանվորների մանիֆեստը պահանջում է Լուի Բոնապարտին իբրև սովորական վոճրագործի հանձնել ֆրանսական հանրապետութեան ձեռքը: Իսկ նրանց շահագործողները բոլոր ուժերով աշխատում են նրան կրկին բաղմեցնել Տյուլլերիի գահը, իբրև ամենահարմար մարդը՝ Ֆրանսիային ղեպի կործանում առնելու համար: Ինչպես եւ վոր լինի, պատմութիւնը ցույց կտա, վոր գերմանական բանվորներն այնպիսի թառամած նշով չեն ստեղծված, ինչպես գերմանական միջին դասակարգը: Նրանք կկատարեն իրենց պարտքը:

Նրանց հետ միասին մենք վողջունում ենք հանրապետութեան հաստատումը Ֆրանսիայում, բայց միևնույն ժամանակ մեզ հուզում են այնպիսի յերկուզներ, վոր, հույս ունենանք, թէ անհիմն դուրս կգան: Այդ հանրապետութիւնը չտապալից գահը, այլ միայն բռնեց նրա թողած դատարկ տեղը: Նա հայտարար-

ված է վնչ իբրև սոցիալական ձեռքբերում, այլ իբրև պաշտպանութեան ազգային միջոց: Նա գտնվում է ժամանակավոր կառավարութեան ձեռքբերում, վոր կազմված է մասամբ որդեանխոսներից, մասամբ բուրժուական հանրապետականներից. իսկ այդ վերջիններից մի քանիսի վրա 1848 թվականի հունիսյան ապրատամբութիւնը անշնչիլի բիծ է թողել: Ֆուենկցիաների բաշխումը այդ կառավարութեան անդամների միջև շատ քիչ լավ բան է խոստանում: Որդեանխոսները գրավել են ուժեղագույն դիքերը — բանակն ու վոստիկանութիւնը, մինչդեռ կարծեցալ հանրապետականներին տրամադրել են շաղակրատելու ֆուենկցիան: Այդ կառավարութեան մի քանի առաջին քայլերը բավական պարզ ցույց են տալիս, վոր նա կայսրութիւնից ժառանգել է վնչ միայն ավերակների մի կույտ, այլև վախ՝ բանվոր դասակարգի հանդեպ: Յեթե նրանք այժմ հանրապետութեան ունունից մեծագոյն խոստումներ են անում անկարելի բաների մասին, արդէնք այդ չի՞ արվում նրա համար, վորպեսզի հոսանք առաջ բերվի «հնարավոր» կառավարութեան ոգտին: Արդէնք հանրապետութիւնը բուրժուականների աչքում, վորոնք սիրով նրա գերեզմանափորները կդառնային, միայն մի անցման աստիճան չի հանդիսանում արեպի որդեանխոսական ռեստավրացիան:

Այդպիսով, ֆրանսական բանվոր դասակարգն ամենազգածվաբին դրութեան մեջ է գտնվում: Նոր կառավարութիւնը առավելու ամեն մի փորձ, այն ժամանակ, յերբ թշնամին գրեթե արդեն ղռներն է ձեծում, հուսահատ խելագարութիւն կլինի: Ֆրանսական բանվորները պետք է իբրև քաղաքացիներ կատարեն իրենց պարտքը, բայց նրանք չպետք է թուլլ տան, վոր 1792 թվի²³ ազգային տրադիցիաներն իրենց հրապուրեն, ինչպես ֆրանսական զցուղացիները թուլլ տվին խաբելու իրենց առաջին կայսրութեան ավանդութիւններով: Նրանց հարկավոր է վնչ թե անցյալը կրկնել այլ ապագան կառուցել: Թող նրանք հանթե և վճռական կերպով ոգտվեն այն բոլոր միջոցներից, վոր տալիս է նրանց հանրապետական ազատութիւնը, վորպեսզի ավելի հիմնավոր կերպով ամրապնդեն իրենց սեփական դասակարգի կազմակերպութիւնը: Այդ բանը նրանց նոր հերկուլիսյան ուժեր կտա պայքարելու Ֆրանսիայի վերածնութեան և պրոլետարիատի ազատագրութեան մեր ընդհանուր գործի համար: Նրանց գորութիւնից և իմաստութիւնից է կախված հանրապետութեան բախտը:

տի բանակի դեմ՝ գերմանական ժողովրդի պարտության չին վերածվի, ինչպես յեղալ 1815 թվին: Յեւ իբրև առաջին այդպիսի յերաշխիք՝ նրանք պահանջում են «պատվավոր հաշտություն» Ֆրանսիայի համար» և «Ֆրանսական հանրապետության ճանաչում»:

Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեն հոկտեմբերի 5-ին մի մանիֆեստ հրատարակեց, վորի մեջ նա յնուանդով պնդում է այդ յերաշխիքների վրա: «Մենք, — ասում է նա, — բողոքում ենք Նիդա-Լոթարինգիայի կցման դեմ: Յեւ մենք գիտակցում ենք, վոր խոտում ենք գերմանական բանվոր դասակարգի անունից: Հանուն Ֆրանսիայի և Գերմանիայի ընդհանուր շահերի, հանուն խաղաղության և ազատության շահերի, հանուն արևմտա-լեզրու պոկան քաղաքակրթության շահերի, հանուն արևելյան բարբաբոսության դեմ կռվելու շահերի, գերմանական ջանվորները լուռ կերպով չեն հանդուրժի Նիդա-Լոթարինգիայի կցումը...: Մենք հավատարիմ կկանգնենք մեր ընկերների, մյուս յերկիրների բանվորների հետ, պրոլետարիատի ընդհանուր միջադպարին գործի համար»:

Դժբախտաբար, մենք չենք կարող հույս ունենալ նրանց անմիջական հաջողության վրա: Յեթե Ֆրանսական բանվորները չկարողացան խաղաղ ժամանակ կանգնեցնել հարձակվող կողմին, արդյոք գերմանական բանվորներն ավելի՞ շահեր ունեն հաղթողին կանգնեցնելու պատերազմական տենդի ժամանակ: Գերմանական բանվորների մանիֆեստը պահանջում է Լուի Բոնապարտին իբրև սովորական վոճրագործի հանձնել Ֆրանսական հանրապետության ձեռքը: Իսկ նրանց շահագործողները բոլոր ուժերով աշխատում են նրան կրկին բաղմեցնել Տյուլյերի գահը, իբրև ամենահարմար մարդը՝ Ֆրանսիային դեպի կործանում տանելու համար: Ինչպես ել վոր լինի, պատմությունը ցույց կտա, վոր գերմանական բանվորներն այնպիսի թառամած նյութից չեն ստեղծված, ինչպես գերմանական միջին դասակարգը: Նրանք կկատարեն իրենց պարտքը:

Նրանց հետ միասին մենք վողջուհում ենք հանրապետության հաստատումը Ֆրանսիայում, բայց միևնույն ժամանակ մեզ հուզում են այնպիսի յերկուղներ, վոր, հույս ունենանք, թե անհիմն դուրս կգան: Այդ հանրապետությունը չտապալից դահը, այլ միայն բռնեց նրա թողած դատարկ տեղը: Նա հայտարար-

ված է վոչ իբրև սոցիալական ձեռքբերում, այլ իբրև պաշտպանության ազգային միջոց: Նա գտնվում է ժամանակավոր կառավարության ձեռքբերում, վոր կազմված է մասամբ որդեանխոսներից, մասամբ բուրժուական հանրապետականներից. իսկ այդ վերջիններից մի քանիսի վրա 1848 թվականի հունիսյան ապստամբությունը անշնչիլի բիծ է թողել: Փոռնկցիաների բաշխումը այդ կառավարության անդամների միջև շատ քիչ լավ բան է խոտատում: Որդեանխոսները գրավել են ուժեղագույն դիրքերը — բանակն ու վոստիկանությունը, մինչդեռ կարծեցյալ հանրապետականներին տրամադրել են շաղակրատելու ֆոռնկցիան: Այդ կառավարության մի քանի առաջին քայլերը բավական պարզ ցույց են տալիս, վոր նա կայսրությունից ժառանգել է վոչ միայն ավերակների մի կույտ, այլև վախ՝ բանվոր դասակարգի հանդեպ: Յեթե նրանք այժմ հանրապետության ունունից մեծագույն խոստումներ են անում անկտրելի բաների մասին, արդյոք այդ չի՞ արվում նրա համար, վորպիսզի հոսանք առաջ բերվի «հնարավոր» կառավարության ոգտին: Արդյոք հանրապետությունը բուրժուաների աչքում, վորոնք սիրով նրա գերեզմանավորները կդառնային, միայն մի անցման աստիճան չի՞ հանդիսանում տեղի որդեանխոսական ռեստավրացիան:

Այդպիսով, Ֆրանսական բանվոր դասակարգն ամենագլխավորին դրության մեջ է գտնվում: Նոր կառավարությունը ապակուռ ամեն մի փորձ, այն ժամանակ, յերբ թշնամին գրեթե արդեն դռներն է ձեծում, հուսահատ խելագարություն կլինի: Ֆրանսական բանվորները պետք է իբրև քաղաքացիներ կատարեն իրենց պարտքը, բայց նրանք չպետք է թույլ տան, վոր 1792 թվի²³ ազգային տրադիցիաներն իրենց հրապուրեն, ինչպես Ֆրանսական գյուղացիները թույլ տվին խաբելու իրենց առաջին կայսրության ավանդություններով: Նրանց հարկավոր է վոչ թե անցյալը կրկնել, այլ ապագան կառուցել: Թող նրանք հանդիսանան և վճռական կերպով ոգտվեն այն բոլոր միջոցներից, վոր տալիս է նրանց հանրապետական ազատությունը, վորպիսզի ավելի հիմնավոր կերպով ամրապնդեն իրենց սեփական դասակարգի կազմակերպությունը: Այդ բանը նրանց նոր հերկուխտան ուժեր կտա պայքարելու Ֆրանսիայի վերածնության և պրոլետարիատի ազատագրության մեր ընդհանուր գործի համար: Նրանց զորությունից և իմաստությունից է կախված հանրապետության բախտը:

Անգլիական բանվորներն արդեն վորոշ քաղեր արին այն ուղղությամբ, վորպեսզի դրսից ոգտակար ճնշումն գործ դնելով՝ հատրեն իրենց կառավարութեան՝ ֆրանսական հանրապետությունը ճանաչելու դժկամությունը: Անգլիական կառավարությունն այժմյան դանդաղկոտությամբ, յերևի, ուզում է քաղել 1792 թվի հակադարձական պատերազմը և այն անվայելուչ փութկոտությունը, վորով նա ճանաչեց Նապոլեոնի պետական հեղաշրջումը: Անգլիական բանվորները, բացի դրանից, իրենց կառավարությունից պահանջում են, վոր նա բոլոր ուժերով հակադարձ ֆրանսիական անդամահատելուն, վոր անամոթ կերպով պահանջում է անգլիական մամուլի մի մասը: Այդ հենց այն մամուլն է, վորն ամբողջ քսան տարի շարունակ աստվածացնում է Լուի Բոնապարտին իբրև Յեվրոպայի նախախնամությունը և վոր խանդավառությամբ ծափահարում էր ամերիկական ստրկատերերի ապստամբութեանը ²⁴: Այժմ, ինչպես և այն ժամանակ նա աշխատում է ստրկատերերի ոգտին:

Թող Բանվորների Միջազգային Ընկերության սեկցիաները բոլոր յերկիրներում բանվոր դասակարգին գործոն լելույթի հրավիրեն: Յեթե բանվորները մոռանան իրենց պարտքը, յեթե նրանք պասսիվ մնան,—այս սոսկալի պատերազմը կզառնա նոր, ևլ ավելի սարսափելի միջազգային պատերազմների առաջընթացը և ամեն մի յերկրում առաջ կբերի նոր հաղթանակներ բանվորների դեմ՝ սուսերի, կապիտալի և հողատիրութեան ասպետների կողմից:

Vive la République!*)

Լոնդոն, 9 սեպտեմբերի 1870 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ
1871 թ.

(Բանվորների միջազգային ընկերության գլխավոր խորհրդի ադրեսը)

ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՑԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ
ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՈՐՀՐԳԻ ԱԴԻՆՍԸ

ԲԱՆԱԲԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՄԱՍԻՆ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ
1871 ԹՎԻՆ

1.

1870 թ. սեպտեմբերի 4-ին, չորս Պարիզի բանվորները հանրապետութիւն հռչակեցին, վոր գրեթե նույն բուլեւին, աւանց նույնիսկ ի ձայնի ընդդիմութեան, հրճվանքով վողջունեց ամբողջ Ֆրանսիան, — այդ ժամանակ տեղերի հետեւից ընկած փառաբանների մի վոհմակ, վորոնց քաղաքական գործիչը Թիերին էր, իսկ գեներալը՝ Տրոշյուն²⁵, գրավեց Hotel de Ville-ը (քաղաքային տունը)։ Այս մարդիկ այն ժամանակ այնքան տոգորված էին մոլեռանդ հավատով, թե Պարիզի կոչումն է պատմական ճգնաժամերի բոլոր դարաշրջաններում ներկայացնել Ֆրանսիան, վոր նրանք, իրենց ընտելութամբ յուրացրած՝ Ֆրանսիայի ուղեւորներ լինելու տիտղոսն արգարացնելու համար բաժական ելին համարում ցույց տալ իրենց ժամանակն անցկացրած մանգատները Պարիզի պատգամավորներ լինելու մասին։ Մեր յերկրորդ աղբիւսում վերջին պատերազմի մասին, ընդամենը հինգ որ անց այս մարդկանց գործի գլուխը կանգնելուց, մենք ասացինք ձեզ, թե ովքեր էին նրանք։ Յեւ այնուամենայնիւ, անակնկալ հարձակման յենթարկված, բանվորների իսկական առաջնորդները գեռ Բոնապարտի բանտերում, իսկ պրուսացիներն արագ մարշի մեջ Պարիզի վրա, Պարիզը թույլ տվեց, վոր այդ մարդիկ գրավեն պետական իշխանութիւնը։ Բայց միայն այն վորոշակի պայմանով, վոր այդ պետական իշխանութիւնը պետք է ծառայեր լոկ և միայն ազգային պաշտպանութեան նպատակների համար։ Իսկ Պարիզը հնարավոր չէր պաշտպանել, առանց նրա բանվոր դասակարգն սպառազինելու, նրան մի պիտանի պատերազմական ուժ դարձնելու և նրա շարքերը հենց պատերազմի միջոցով պատերազմին վարժեցնելու։ Սակայն զին-

րից շատերը բացի դրանից ունեյին նաև բոլորովին հատուկ անհատական պատճառներ:

Զինադադար կնքելուց քիչ հետո՝ Ազգային ժողովի Պարիզի պատգամավոր Միլլերը²⁹, վոր այժմ զնդակահարված է Ժյուլ Ֆավրի հատուկ հրամանով, մի շարք իսկական դատական փաստաթղթեր հրատարակեց, ապացուցելու համար, վոր Ժյուլ Ֆավրը՝ վայրի ամուսնությունը ապրելով Ալժիրում բնակված մի հարբեցողի կնոջ հետ, մեծ քանակությամբ և յերկար տարիներ շարունակվող չափազանց հանդուգն կեղծիքների միջոցով՝ իր անառակությունից ծնած յերեխաների անուշով մեծ ժառանգությունն է գտել և դրանով հարուստ մարդ է դարձել, իսկ որինական ժառանգներն նրա դեմ բաց արած պրոցեսի ժամանակ նա կեղծիքների մեջ բռնվելուց ազատվել է միայն նրանով, վոր բռնապարտիստական դատարաններն անառձնապես բարեհաճ վերաբերմունք են ցուցն ավել նրան: Վորովհետև այս չոր, դատաստանական փաստաթղթերի դեմ վոչինչ չեր կարելի անել, և ինչպիսի ճարտասանությունն էլ լիներ, նրա դեմ անգոր կլիներ, դրա համար էլ Ժյուլ Ֆավրն առաջին անգամ իր կյանքում բերանն իրեն պահեց և հանպիստ կերպով սպասում էր քաղաքացիական պատերազմի բռնկմանը, վորպեսզի Պարիզի ժողովրդին կատաղաբար հայհոյի՝ իրրե բանտերից փախած վոճրագործների փոհմակ, վորոնք կատարյալ ապստամբություն են բարձրացրել ընտանիքի, կրոնի, կարգի և սեփականության դեմ: Յեվ հենց այս կեղծարարը հազիվ էր իշխանություն ձեռք գցել, յերբ նա, սեպտեմբերի 4-ից անմիջապես հետո, յեղբայրական զգացմունքից դրդված՝ ազատ արձակեց Պիկին և Տալեֆերին, վորոնք յերկուսն էլ նույնիսկ կայսրության ժամանակ դատապարտվել էին կեղծիք կատարելու համար («L'Etendard» լրագրի խաչտառակ պատմության ժամանակ): Այդ պատվաբեկ արդյունքներից մեկը, Տալեֆերն այնքան հանդուգն էր, վոր կոմունայի ժամանակ Պարիզ մտավ, բայց կոմունան իսկույն եկթ բանտ դրեց նրան. և դրանից հետո Ժյուլ Ֆավրն ազգային ժողովի ամբիոնից հայտարարեց ամբողջ աշխարհին, թե պարիզեցիները բանտերից արձակել են բոլոր տաժանակիրներին:

Նրանստ Պիկարը³⁰—ազգային պաշտպանության կառավարության Կարլ Փոգտը³¹,—վոր կայսրության ներքին գործերի մինիստր դառնալու ապարդյուն փորձերից հետո այժմ ինքն իրեն նշանակել էր հանրապետության ներքին գործերի մինիստր,—

մի ինչ-վոր Արթուր Պիկարի յեղբայրն է, վոր խաբեքայություն համար արտաքսվել է Պարիզի բոբսայից (տես Պարիզի վոստիկանությունից պրեֆեկտուրայի 1867 թ. հուլիսի 13-ի տեղեկագիրը), և հենց իր խոստովանության համաձայն՝ բռնվել է 300.000 ֆրանկի զողություն մեջ, վոր նա կատարել էր իբրև Société Générale-ի մասնաճյուղի ղեկավար, Rue Palestro, № 5 (տես վոստիկանությունից պրեֆեկտուրայի 1868 թ. դեկտեմբերի 11-ի տեղեկագիրը): Հենց այս Արթուր Պիկարին նրանստ Պիկարը նշանակեց իր «L'Electeur Libre» լրագրի խմբագիր: Մինչդեռ այս մինիստրական թերթի պաշտոնական ստերով սովորական բոբսայական սպեկուլյանտները մոլորության մեջ ելին զգվում, Արթուր Պիկարն ինքը վաղ էր տալիս մինիստրությունից բոբսա և բոբսայից մինիստրություն և ֆրանսական բանակի պարտությունները կանխիկ շահույթի յեր վերածում: Այս ադնիվ յեղբայրական զույգի ամբողջ զործնական թղթակցությունն ընկավ կոմունայի ձեռքը:

Ժյուլ Ֆերրին³², վոր մինչև սեպտեմբերի 4-ը մի սոված փաստաբան էր, կարողացավ, իբրև Պարիզի մեր, պաշարման ընթացքում իրեն համար հարստություն կուտակել մայրաքաղաքի սովի հաշվին: Այն որը, յերբ նա ստիպված կլինի հաշիվ տալու իր վատթար կառավարչության մասին, այդ որը կլինի նաև նրա դատապարտության որը:

Այս մարդիկը կարող ելին իրենց tickets-of-leave-ը*) գլուխն իրան Պարիզի ավերակներում. նրանք հենց այն մարդիկն էին, վորոնք պետք էլին բխմարկին: Մի փոքր ձեռնածություն և թիկերը, վոր մինչև այժմ կառավարության զադանի խորհրդի թիկերը, վոր մինչև այժմ կանգնում է նրա գլուխը, իսկ ticket-of-leave-men-երը դառնում են մինիստրներ:

Թիկերը, այդ դաճած հրեշը, կես դարից ավելի կախարդում էր ֆրանսական բուրժուազիային, վորովհետև նա այդ բուրժուազիայի սեփական դատակարգային ապականության ամենակատարյալ իդեալական արտահայտությունն է: Նախքան պետական գործիչ դառնալը՝ նա արդեն իբրև պատմաբան ապացուցել էր իր սուստ խոսելու կարողությունը: Նրա հասարակական կյանքի

*) Անգլիայում սովորական հանցագործներին, իրենց պատժի մեծ մասը կրելուց հետո, հաճախ տալիս են արձակուրդի տոմսեր, վորոնցով նրանք ազատվում են և զրգում վոստիկանության հսկողության ներքո: Այդ տոմսերը կոչվում են tickets-of-leave, իսկ նրանց տերերը—ticket-of-leave-men:

քի ժամանակագրությունը Յրանխալի դժբախտությունները պատմությունն է: 1830 թ. առաջ միացած եր հանրապետականներն հետ, բայց Լուի-Ֆիլիպպի ժամանակ մինիստրական պաշտոն ձեռք գցեց նրանով, վոր դավաճանեց իրեն հովանավորող Լաֆիտտին: Նա թագավորի աչքը մտավ՝ ամբողջային եղացեանք ստղծելով հոգևորականութան դեմ, վորոնց ժամանակ թալանի ցնթարկվեցին Սեն-ժերմեն-Լուկսբերգուայի³³ յեկեղեցին և առքիպիտ-կողոսական պալատը,—և իր վերաբերմունքով դեպի Բերրիի հերցոգուհին³⁴, վորի մոտ նա միաժամանակ խաղում եր մինիստր-լրտեսի և բանտապետ-մանկաբարձի դեր: Նրա զործն եր հանրապետականներն կոտորածը Տրանսնոնենի փողոցում³⁵, նրա զործն եր դրան հետևող սեպտեմբերյան զգվիլի որենքները մամուլի և ընկերությունների իրավունքի դեմ: 1840 թվին, ցերե նա կրկին ասպարեզ յեկավ, այս անգամ իրբև մինիստր-նախագահ, նա Յրանխալին դարմայրեց իր՝ Պարիզն ամբացնելու պլանով: Հանրապետականների մեղադրանքին, վորոնք այս պլանը մինենդամիտ դավադրություն էյին համարում Պարիզի ազատության դեմ, նա պատգամավորներն պալատում պատասխանեց.

«Խոնչպես: Դուք յերևակայում եք, թե ամբողջյունները չերբեկեցե կարող են վտանգել աղատությունը: Ամենից առաջ դուք զրպարտում եք յուրաքանչյուր մի հնարաժող կառավարություն, չեթե չենթադրում եք, թե նա կարող ե չերբեկե փորձել շէխանությունը իր ձեռքը պահել Պարսիզը ոմրակոծելու միջոցով...: Այդպիսի կառավարությունն իր հաղթությունից հետո հարցուր անգամ ալելի անկարելի կլինեք, քան առաջ»: Իսկապես վոր, վոչ մի կառավարություն չերբեկեց չեր համարձակ վե ամբողջյուններից ոմրակոծել Պարսիզը, բացի այն կառավարությունից, վոր նախորոք այդ նույն ամբողջյունները հանձնել եր պրոպագանդիստներին: Լոյս 36 1848 Թ. հունվարին փորձեց դաս

Նեկ եր պրոուսթիներին:
Յերբ Բոմբա-թագավորը ³⁶ 1848 թ. հունվարին փորձեց դա-
տալ Պալերմոյին, Թիերը, վոր աչն ժամանակ վաղուց ալլեւ մի-
նխտը չեր, կրկին վեր կացավ և պատգամավորների պալատում
ճառ արտասանեց. «Դուք զիտեք, պարոններ, թե ինչ և անցնում-
դառնում Պալերմոյում: Դուք բոլորդ սարսափից կշողաք (պար-
լամենտական խմաստով), չեթե լսեք, վոր մի մեծ քաղաք 48 ժամ
շարունակ ռմբակոծվել և—Քւմ կողմից: Մի ոտարաղդի թշնամու
կողմից, վոր գործադրում և պատերազմի իրավունքը: Վնչ, պա-
րոններ, իր սեփական կառավարութեան կողմից: Յեվ ի՞նչ պա-

ձառով: Վերոմինեռե այդ դժբախտ քաղաքն իր իրավունքներն եր-
պահանջում: Յեվ իր իրավունքները պահանջելու համար նա 48
ժամյա ունաւիժութեան լեռնթարկվեցաւ: Թուլլ ավելք ինձ դիմելու
Յելլոպայի կարծիքին: Այս կ'ընանակի մարդկայնութեանը մի
ժառայութիւն մատուցել, չիբը մարդ վեր ե կենում ե թերեւ
Յելլոպայի ամենամեծ ամբիոնից վրդովմունքի միքանի խոսք
ե հնչեցնում (այո, իսկապես, խոսքեր) այդպիսի գործերի դեմ:
Յերբ ռեգենտ Եսպարտերոն³⁷, վոր իր հայրենիքին ժառայու-
թիւններ եր մատուցել (ե այդ ժառայութիւններն ավելի ելին,
քան չերբեւ կատարել ե թիբերը), մտադրվից ունաւիժել Բարցե-
ւոնան, այնտեղ բռնկած ապստամբութիւնը ճնշելու համար,
աշխարհի բոլոր ծայրերից հնչեց վրդովմունքի մի ընդհանուր
աղաղակ:

Տասնութ ամիս հետո թիկերը գտնվում եր Հոռնը Փրանսական զորքերի կողմից ուժեղացված լինելով ամենակատաղի պաշտպանների շարքերում: Ինչպես յերևում ե, Բոմբեթագավորի սխալը միայն աչն եր, վոր նա իր ուժեղացումը 48 Ժամով եր սահմանափակում:

Դժկամակելով և ճանճրացած՝ պաշտոնից ու պետական գրամսները յուրացնելու հնարավորութիւնից այդքան լերկար ժամանակ վտարված լինելու պատճառով, վորպիսի վիճակի դատապարտել եր նրան Դիզոն³⁸, Թիերը, վերտրվարյան հեղափոխութիւնից միջանի որ առաջ ողի մեջ նախադրաց ժողովրդական վերահաս շարժումը և իր կեղծ հերոսական վոճով, վոր նրան կպցրել եր Mirabeau-mouche³⁹ (Միրաբո-ճանճ) ծաղրական մականունը, հայտարարեց պատգամավորներին պալատում.

«Յեւ պատկանում եմ հեղափոխության կուսակցությանը, վոչ միայն Զորանիայում, այլ ամբողջ Յեկրոպայում: Յեւ կցանկանալի, վոր հեղափոխութեան կառավարութիւնը չափավոր մարդկանց ձեռքերում մնար... բայց լեթե այդ կառավարութիւնն ընկնի ամենհի մարդկանց, մինչև տոգամ ուղղիկայների ձեռքը, յես այնու-ամենայնիլ դրա համար իմ գործը չեմ լքի: Յեւ միշտ կպատկանեմ հեղափոխութեան կուսակցութեանը»:

Յեկավ Փետրվարյան հեղափոխությունը: Փոխանակ Գիզո-
ւի մինիստրությունը թիերի մինիստրությամբ փոխարինելու,
ինչպես վոր յերազում եր այդ մարդուկը, հեղափոխությունը
Լուի-Ֆիլիպպին փոխարինեց հանրապետությամբ: Հաղթության
առաջին սրը նա խնամքով թագնվեց, մոտանալով, վոր բանվոր-

[illegible]

ժանդարա Վալանտինից և յեղվիտ գեներալ Որել-դը-Վալադինից—
վերջին կասկածն էլ անկարելի կդարձներ: Սակայն մինչդեռ դա-
վադիրները լսիրշ կերպով չեյին ծածկում ղինաթափության իս-
կական նպատակը, նրանք Պարիզին առաջարկում էին ղինաթափ-
ութին անպիտի մի պատրվակով, վոր ամենաաղաղակող, ամենա-
անամոթ սուտն էր: «Ազգային գվարդիայի հրետանին,—սուտ
էր թիերը,—պատկանում է պետութանը և պետք է կրկին վե-
րադարձվի պետութանը»: Իսկ իրողությունն այս էր, կապիտա-
լացիայի որվանից սկսած, յերբ Բիսմարկի գերիները Ֆրանսիան
հանձնեցին Բիսմարկի ձեռքը, այն պայմանով, վոր իրենց թույլ
տրվի բազմաթիվ պահակախումբ ունենալ Պարիզն ընկճելու վո-
րոշակի նպատակով,—այն որվանից սկսած Պարիզն արթուն
պահակ էր կանգնած: Ազգային գվարդիան վերակազմության
յենթարկվեց և իր գերագույն ղեկավարությունը հանձնեց կենտ-
րոնական մի կոմիտեյի, վոր ընտրված էր ազգային գվարդիայի
ամբողջ մասնաչի կողմից, բացի բոնանդարտիստական միջառի
գումարտակներից: Պրուսացիների Պարիզ մտնելու նախորդակին
կենտրոնական կոմիտեն կարգադրեց Մոնմարտը, Լավիլյետ և
Բելվիլ ⁴⁸ փոխադրել այն թնդանոթներն ու միտրայցոսները,
վոր «կապիտուլյարները» դավաճանաբար թողել էին պրուսա-
ցիների կողմից զրավելիք քաղաքամասերում կամ նրանց մոտեր-
քը: Այդ հրետանին ստեղծված էր ազգային գվարդիայի իրեն հա-
վաքած գումարներով: Հունվարի 28-ի կապիտուլյացիայի մեջ այն
պաշտոնասկես ճանաչված էր իբրև ազգային գվարդիայի սեփա-
կանությունը և հատկապես իբրև ազգային չեռ մտել պետու-
թյանը պատկանող զենքերի ընդհանուր մասնաչի մեջ, վոր պետք
է հանձնվեր հաղթողին: Յեվ թիերն այնքան զուրկ էր վորեւեւ,
նույնիսկ ամենաթափանցիկ պատրվակից Պարիզի ղեմ պատերազմ
սկսելու համար, վոր նա ստիպված էր տալիս ստի ոգնությանը
զիմել—իբր թե ազգային գվարդիայի հրետանին պետական սե-
փականությունն է:

Հրետանու զրավումը պետք է միայն Պարիզի ընդհանուր
զինաթափման և զբաղմով նաև սեպտեմբերի 4-ի հեղափոխության
զինաթափման ազդանշանը ծառայեր: Բայց այս հեղափոխու-
թյունը դարձել էր Ֆրանսիայի որինական պետական վիճակը:
Հանրապետությունը,—այդ հեղափոխության արդյունքը,—հաղ-
թողի կողմից ճանաչված էր կապիտուլյացիայի բնագրի մեջ: Կա-
թոլիկ կողմից ճանաչված էր կապիտուլյացիայի անստիպան-
ությունը:

ների կողմից հանրապետության անունից էր հրավիրված Ազգա-
յին ժողովը: Բարդուի Ազգային ժողովի և նրա գործադիր իշխա-
նության միակ որինական հիմքը Պարիզի բանվորների սեպտեմ-
բերի 4-ի հեղափոխությունն էր: Առանց սեպտեմբերի 4-ի հեղա-
փոխության՝ Ազգային ժողովը պետք է իր տեղն անմիջապես ղի-
ջեր 1869 թվին Փրանսական, այլ վոչ թե պրուսական, իշխա-
նության ներքո ընդհանուր ընտրական ձայնավության իրավուն-
քով ընտրված և հեղափոխության կողմից բռնի կերպով ցրած
Որենսդրական Մարմին: Թիերը և իր ticket-of-leave մարդիկն
ստիպված պետք է լինելին բանակցություններ վարելու, վոր-
պեսզի Լուի Բոնապարտի կողմից ստորագրված յերաշխագրեր
ձեռք բերելին՝ ղեպի կայենա ⁴⁹ ուղեւորվելու անհրաժեշտու-
թյունից ազատվելու համար: Ազգային ժողովը, Պրուսիայի հետ
հաշտություն կնքելու իր լիազորությամբ, միայն այդ հեղափո-
խության ղեպքերից մեկն էր,—իսկ նրա իսկական մարմնացումը
այնուամենայնիվ դեռ գինված Պարիզն էր: այն Պարիզը, վոր ա-
րել էր այդ հեղափոխությունը, վոր նրա պատճառով դիմացել էր
հինգամսյա պաշարման իր սովահարության սարսափներով,
վոր, հակառակ Տրուշուի «պլանին», չերկարատե դիմադրություն
ցույց տալով՝ հիմք ստեղծեց գավառներում համառ պաշտպանու-
ղական պատերազմ մղելու: Յեվ Պարիզը պետք է այժմ, Բարդուի
ըմբոստացած սարկատերերի վերավորական հրամանով, կոմ իր
զենքերը վայր դնել և ճանաչել, վոր սեպտեմբերի 4-ի իր հեղա-
փոխության իմաստը պետական իշխանությունը պարզապես Լուի
Բոնապարտից նրա արքայական մրցակիցների ձեռքը հանձնելն
էր,—կոմ նա պետք է հանդես գար իբրև Ֆրանսիայի առաջա-
մարտիկը: Ֆրանսիայի, վորի վերկությունը կործանումից և վե-
րածնությունն անկարելի բան էր, առանց հեղափոխության մի-
ջոցով տապալելու այն քաղաքական և հասարակական պայման-
ները, վորոնք ստեղծել էին յերկրորդ կայսրությունը և վորոնք
վերջինիս հովանավորության ներքո ծայրահեղ փտության էին
հասել: Պարիզը, վոր ուժասպառ էր յեղել հինգամսյա սովահա-
րությունից, վոչ մի վայրկյան չտատանվեց: Նա հերոսաբար վո-
րոշեց դիմանալ Փրանսական դավադիրների ղեմ պաշարելու
բոլոր վտանգներին, չնայելով վոր պրուսական թնդանոթները
իր սեփական ամրությունների վրայից դեռ սպառնում էին նրան:
Սակայն զգվանք զգալով ղեպի քաղաքացիական պատերազմը,
վոր սպառնում էր Պարիզին, կենտրոնական կոմիտեն պաշտպա-

նողական դիրք եր պահում, չնայելով Ազգային ժողովի գրգռիչ գործողութիւններին, գործադիր իշխանության անտեղի միջամտութիւններին և Պարիզի մեջ ու շուրջն ստրաւալից զինվորական ուժ կենտրոնացնելուն:

Ուրեմն, Թիւրն ինքն սկսեց քաղաքացիական պատերազմը:

Կոնուսայի հայտարարումը.

նա Վինուային մի խումբ վոստիկանական սերժանտներէ և մի քանի զծային գնդերի հետ գիշերով ավազակային արշավի ուղարկեց Մոնմարտը, վորպեսզի նրանք այնտեղ, անսկիւլի բերելով հոնն ազգային զվարդիայի հրետանին: Հայտնի է, թե ինչպիսի

անհաջող անցավ այդ փորձը, վորովհետև ազգային զվարդիան չիմաղրեց և զորամասերը յեղբայրացան ժողովրդի հետ: Որեւէ դեպքում առաջուց արդէն տպագրել եր տվել իր հաղթության տեղեկագիրը, իսկ Թիւրն պատրաստ եր պահում պատերին փակցնելիք այն հայտարարութիւնները, վորոնք պետք և հռչակելին նրա պետական հեղաշրջման ձեռնարկումները: Այդ լեւելու հայտարարութիւններն ել այժմ ստիպված էին փոխարինելու Թիւրի մի կոչով, վորի մեջ նա հայտարարում եր իր մեծահոգի վճիռը՝ ազգային զվարդիայի զենքերը նրան թողնելու, այն հոսով, վոր նա այդ զենքերը կգործադրի նրա համար, վորպեսզի կառավարութեան հետ միանա ապստամբների դեմ: Ազգային զվարդիայի 300.000 անդամներից միայն 300 հոգի արձագանքեցին խղճուկ Թիւրի կոչին՝ նրա հետ միանալու, ընդդէմ իրենց՝ ազգային զվարդիականներին: Մարտի 18-ի փառապանծ բանվորական հեղափոխութիւնն անվիճելի կերպով տիրեց Պարիզը: Կենտրոնական կոմիտեն նրա ժամանակավոր կառավարութիւնն եր: Թվում եր, թե Յիւլիոսյան մի վայրկյան կասկածում եր, թե արդո՞ւ իր աչքերի առաջ նորեւս կատարված զարմանալի կարևոր պետական և պատերազմական գործողութիւնները վորեւէ իրականութիւն ունեն, թե՛ նրանք վաղուց անհետացած անցյալի յիշատակներ էին:

Մարտի 18-ից մինչև Վերսալի զորքերի Պարիզ ներխուժելը պրոլետարական հեղափոխութիւնն աչքան անքիժ մնաց բռնի գործողութիւններից, վորոնցով լի յեն լինում «բարձր դասակարգերի» հեղափոխութիւններն ու, ավելի ևս, հակահեղափոխութիւնները, վոր հակառակորդներն ուրիշ հիմք չեն գտնում իրենց վրդովմունքի համար, բացի զենքից և կենտրոն և կլեման Թոմայի ⁵⁰ մահապատիժներից և վանդոմի հրապարակում տեղի ունեցած ընդհարումից:

Բոնապարտյան սպաներից մեկը, զենքիւ և կենտրոն, վորպէս եր կատարում Մոնմարտի վրա կատարված գիշերային հարձակման ժամանակ, չորս անգամ հրաման տվեց 88-րդ գծային գրնդին հրացան արձակելու Pigale-ի հրապարակում խմբված անդեն ամբոխի վրա. չեք զորքերը հրաժարվեցին կատարել նրա հրամանը, նա կատարել կերպով հայհոյեց նրանց: Փոխանակ կանանց ու լեռնականներին զնդակահարելու, նրա սեփական զինվորները սպանեցին նրան: Այն արմատացած սովորութիւնները, վորոնց վարժեցնում են զինվորներին բանվոր դասակարգի թշնամիների

քաղաքի ամենաարուստ թաղամասերից ծալը առավ ազնվազարմ պարոններին՝ մի շարժում. այդ շարժման մեջ էլ ինքն ընդհանրապես չկարողացան հաշտեցնել իրենց հակադրված հայտերը, իսկ նրա գլուխը կանգնած էլին կախարչական չափազանց հայտերի ձրեակներն ինչպես Հեքերենը⁵¹, Կոնտրոլոնը, Անրի դը-Պենը⁵² և այլն: Խաղաղ ցույցի յերկչոտ պատրվակի ներքո, բայց զաղտնապես զինված մարդասպանների ղեկքերով, այս սրիկայախոմբն առաջ եր շարժվում՝ զինաթափ անելով և վերափորանք հասցնելով ազգային գվարդիայի ճանապարհին հանդիպող պահակներին և պարեկներին (Patrouille): Խաղաղության փողոցից (Rue de la Paix) նրանք դուրս յեկան Վանդոմի հրապարակը՝ «Կորչի կենտրոնական կոմիտեն, կորչեն մարդասպանները, կեցցե՛ն ազգային ժողովը» աղաղակներով և փորձեցին ճեղքել այնտեղ կանգնած պահակախմբի շարքերը և հանկարծակի բերել ազգային գվարդիայի գլխավոր կայանը, վոր գտնվում եր այդ գծի հետևը: Իսկապես նրանց ամբողջականները տրաքոցներին՝ նրանց կանոնավոր օրինական առաջարկ արվեց ցրվելու: Երբ այդ առաջարկներն ազդեցություն չունեցան, այն ժամանակ ազգային գվարդիայի զենեքալը հրամայեց կրակել: Մի համազարկը միայն այդ ֆրանս երին անկարգ փախուստի մատնեց, մինչդեռ նրանք յերևակայել էլին, թե միայն եթ իրենց «փայլելու հասարակություն» յերևան յենելը Պարիզի հեղափոխություն վրա աջնախի ազդեցություն կգործի, ինչպես Յետու Նավյայի փողերը Յերիքովի պարիսպների վրա: «Յուցարարներն» սպանեցին յերկու ազգային-գվարդիականի, ծանր վիրավորեցին ինն հոգու (վորոնց մեջ կենտրոնական կոմիտեյի մի անդամը) և իրենց մեծագործություն թատերաբեմը լցված թողին վեր գցած ատրճանակներով, դաշույններով, գավազանաքերով, իրեն տալիս անհեշտ մարդկանց վրա յեր արել իր զորամասերին, վորպեսզի նրանց գնդակակոծեն, սրախողիսող անեն և իրենց ձիերի ոմբակների տակ արորեն: Այն ժամանակ Պարիզը հայտարարվեց պաշարողական զբաղության մեջ: Դեռ ֆորը նորանոր ճնշվեց

ներ եր կորչում Ազգային ժողովից, սկսվեցին նոր ձերբակալումներ, նոր արստներ, մի նոր ահաբեկիչ իշխանություն: Սակայն «ստորին դասակարգներն» այլ կերպ են վարվում: 1871 թ. Կենտրոնական կոմիտեն թույլ տվեց, վոր «խաղաղ ցույցի» հերոսները պարզապես փախչեն, այնպես վոր նրանք հաղթվ յերկու որ անցած կրկին ի վիճակի էլին ադմիրալ Մեսսիեի⁵³ ղեկավարությամբ այն զինված ցույցը ձեռնարկելու, վորի վերջն յեղավ նրանց գիտակցական փախուստը դեպի Վերսալ: Կենտրոնական կոմիտեն, համառությամբ հակառակելով վարելու այն քաղաքացիական պատերազմը, վոր սկսել եր Թիերին իր գիշերային հարձակմամբ Մոնմարտի վրա, այս անգամ ձախտադրական սխալ գործեց նրանով: վոր նա անմիջապես իր ուժերը չշարժեց այն ժամանակ միանգամայն անողնական Վերսալի վրա և դրանով վերջ չդրեց Թիերի և նրա կալվածատիրական պալատի դավադրություններին: Փոխանակ այդ բանն անելու, «կարգի կուսակցությունը» մի անգամ ել թույլ տվին իր ուժերը փորձել Կոմունայի մարտի 26-ի ընտրությունների ժամանակ: Այդ որը «կարգի մարդիկը» շրջանային մերիտներում հաշտության ճառեր էլին փոխանակում իրենց չափազանց մեծահոգի հաղթողների հետ, միաժամանակ իրենց սրտերում հանդիսավոր յերգումն արձուլով, վոր իր ժամանակին պետք է արյունահեղ վրեժ լուծեն:

Յեղ այժմ տեսե՛ք մեղալի հակառակ կողմը: Թիերին իր յերկրորդ արշավանքը Պարիզի դեմ սկսեց ապրիլի սկզբին: Պարիզից զերվածների առաջին խումբը, յերբ նա Վերսալ հասավ, վրդովեցուցիչ վերաբերմունքի հանդիպեց. Երեսու Պիկարը, ձեռքերը շալվարի դրպանները դրած շրջում եր նրանց մեջ և ծաղրում նրանց, իսկ Թիերի և Ֆավրի տիկիները, շրջապատված իրենց պատվա(?)խմբի կանանցով, իրենց բարձր պատշգամբներից ծափահարում էլին Վերսալի խուժանի խայտառակություններին: Գերի բնկած գծային զինվորներին առանց աչքի ալլություն դնողականարում էլին, մեր քաջարի բարեկամ զենեքալայությունը⁵⁴, յերկաթ ձուլողը, սպանվեց առանց քննության ու դատաստանի: Գալիֆեն⁵⁵, իր կնոջ «ալֆոնսը», վոր յերկրորդ կայսրության օրգիանների ժամանակ այնպես անամոթությամբ ցուցադրում եր իր մարմինը, այդ Գալիֆեն մի պրոկլամացիայի մեջ պարծենում եր նրանով, վոր նա հրամայել է սպանել մի քանի ազգային-գվարդիականների իրենց կապիտանի և նրա տեղակալի հետ միասին, վորոնց հանկարծակի էլին բերել և զինա-

Թափ ելին արեւ իր հեծլալները: Վինուան, Պարիզից ճողողաբաժը, Թիերից ստացավ Պատվո Լեգիոնի շքանշանի մեծ խաչը նրա համար, վոր հրաման եր ստորագրել, կարգադրելով գնդականահել յուրաքանչյուր՝ կոմունարների մոտ գերի բռնված գծային զին-

Ֆլուրանս.

վորին թույլ են տվել Թամերլանի⁵⁶ դերը խաղալու, նա մերժում եր իր չնչինութեան դեմ ապստամբածների վերաբերմամբ պատե-
րազմը քաղաքակիրթ չեղանակով վարելու ամեն մի իրավունք, մինչև անդամ չեր ճանաչում նրանց վերականգնութեան վայրերի չեզոքութունը: Չկա ակելի դարչելի մի բան, քան այս կապիկը, վոր իրավունք եւ ստացել կարճ ժամանակով բավարարելու իր վագրի բնագրերը,—մի կապիկ-վագր, վոր կռահել եւ նկարագրել եւ արդեն Վոլտերը⁵⁷:

Յերբ Կոմունան (ապրիլի 7-ի ղեկընտով) հատուցման ձեռ-
նարկումներ կարգադրեց գործադրել եւ իբրեւ իր պարտականու-
թյունը հայտարարեց՝ «Պարիզը պաշտպանել Վերսալի ավազակ-
ների կաննիրալական գործերի դեմ եւ աչքի տեղ աչք, ատամի տեղ ատամ պահանջել»,—այնուամենայնիվ Թիերը չդադարեցրեց տեղ ատամ պահանջելը, գեպի գերիները. այդ բոլորից զատ նա դաժան վերաբերմունքը գեպի գերիները. այդ բոլորից զատ նա

տեսել անպատիվ ղեկընտառի ալիւի անպատիվ կերպարանք-
ներ»,—ազնիվ մարդիկ, ինչպիսին Թիերն ինքն եր եւ իր Ticket-
of-leave մարդիկը: Բայց եւ այնպես, վորոշ ժամանակով կանգ
պռավ գերիները գնդականահարութունը: Սակայն հենց վոր Թիերն
ու իր ղեկտեմբեյյան (1851 թ.) գնեքալները տեսան, վոր Կո-
մունայի հատուցման ղեկընտը լոկ մի դատարկ սպառնալիք եւ,
վոր Կոմունան խնայել եւ նույնիսկ իրենց լրտես-ժանդարմներին,
վոր Կոմունան խնայել եւ նույնիսկ իրենց լրտես-ժանդարմներին,
վորոնք բռնվել էին Պարիզում, ազգային-գվարդիականների
զգեստները հապնեցին, վոր խնայվել են մինչև անգամ հրդեհաձիգ
ռումբեր կրող վոստիկական սերժանտները,—հենց վոր նրանք
այդ բոլորն իմացան, նրանք կրկին վերսկսեցին գերիներին մաս-
նաշական գնդականահարութունը եւ շարունակեցին այն մինչև վեր-
ջը: Այն տները, վորոնց մեջ Թագնվել էին ազգային-գվարդիա-
կանները, շրջապատվում էին ժանդարմների կողմից, նավթով
թրջվում (վոր առաջին անգամ գործ եւ ամվում այստեղ) եւ հրկիզ-
վում. հետագայում մամուլի աշխատավորների բուժարանը (Les
Ternes քաղաքամասում) դուրս հանեց նրանց կիսայրված դիակները:
Չորս ազգային-գվարդիականներ, վորոնք ապրիլի 25-ին Belle-
Epine-ի մոտ անձնատուր էին չեղել մի իւրմը հեծլալ հրացանա-
ձիգների, հետո գնդականահարվեցին մեկը մշուտ հետեից այդ
հրացանաձիգների կապիտանի կողմից, վոր Գալիֆելի օրժանա-
վոր ծառան եր: Այդ չորս գվարդիականներից մեկը, Շեֆֆերը,
վորին մեռած էին համարել, մի կերպ սողալով հասավ Պարիզի
առաջավոր դիրքերը եւ ապա Կոմունայի հանձնաժողովի առաջ
դատական վիպութուն տվեց այդ հանձնաժողովի տեղեկագրի մա-
լինը⁵⁸ հարցապնդում արեց այդ հանձնաժողովի տեղեկագրի մա-
լինն ռադմական մինիստր Լեֆլուին, «կալվածատիրական պալա-
տի» պատգամավորների ալադակները իրացրին նրա ձայնը.
նրանք արգելք չեղան Լեֆլուին՝ պատասխանելու հարցապնդմանը:
նրանց «վառապան» վորքի համար վերափոխական կլինեք խո-
սել այդ վորքի քաջագործութունների մասին: Այն անհոգ տոնը,
վորով Թիերի տեղեկագրերը հաղորդու էին Մուլին-Սակելի մոտ
բնած ժամանակ հանկարծակի բերված ազգային-գվարդիական-
ների կոտորածի եւ Կլամարի մասնաշական գնդականահարութուն-
ների մասին, դիպչում էին նույնիսկ Լոնդոնի «Times»-ի նյարդե-
րին, վորոնք իսկապես վոր այնքան եւ շատ զգալուն չեցին: Սակայն
ձիժաղելի կլինեք մեկ-մեկ թվարկել այն լոկ ներածական դար-
հուրելի գործերը, վոր կատարեցին Պարիզը ոմբակոծողները եւ

REPUBLIQUE FRANCAISE

Liberté -- Egalité -- Fraternité

四

卷之四

CONTINUED P. 15

DECLARATION

AD PUBLICAM

It is not possible to share a common view of the world, and a common view of the world is not possible. It is not possible to share a common view of the world, and a common view of the world is not possible.

[illegible]

1

les vers de la population de *Yucca*, et y joindre le catalogue du genre
sous les figures, recopier, presser et colorier pour les monter avec
soin sur un fond à 32 feuilles.

[illegible]

...the ...
...the ...
...the ...

The first of these is the *Prologue*, which
 is a very beautiful and original piece of
 poetry, and is the only one of the kind
 that has been preserved in any of the
 MSS. It is a very beautiful and original
 piece of poetry, and is the only one of the
 kind that has been preserved in any of the
 MSS.

[illegible][illegible]

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

[illegible]

卷之四
 詩集
 七言律
 一
 二
 三
 四
 五
 六
 七
 八
 九
 十
 十一
 十二
 十三
 十四
 十五
 十六
 十七
 十八
 十九
 二十
 二十一
 二十二
 二十三
 二十四
 二十五
 二十六
 二十七
 二十八
 二十九
 三十
 三十一
 三十二
 三十三
 三十四
 三十五
 三十六
 三十七
 三十八
 三十九
 四十
 四十一
 四十二
 四十三
 四十四
 四十五
 四十六
 四十七
 四十八
 四十九
 五十
 五十一
 五十二
 五十三
 五十四
 五十五
 五十六
 五十七
 五十八
 五十九
 六十
 六十一
 六十二
 六十三
 六十四
 六十五
 六十六
 六十七
 六十八
 六十九
 七十
 七十一
 七十二
 七十三
 七十四
 七十五
 七十六
 七十七
 七十八
 七十九
 八十
 八十一
 八十二
 八十三
 八十四
 八十五
 八十六
 八十七
 八十八
 八十九
 九十
 九十一
 九十二
 九十三
 九十四
 九十五
 九十六
 九十七
 九十八
 九十九
 一百

Rea. J. P. Pinto de la Real Academia

Un autre, celui qui, dans un tel moment, s'occupe de ce qu'il faut faire pour être utile à son pays, à son peuple, à son époque, s'occupe de ce qui est la vie, la vie humaine, la vie sociale, la vie nationale, la vie internationale, la vie universelle.

La 1^a espèce est celle décrite par Fischer, possédant de
très faibles caractères de *g. pallidus* et de *g. pallidus* positif.

1. *Leaves* - The leaves are small, narrow, and pointed, with a serrated margin. They are arranged in opposite pairs along the stem.

La pelle singolare, che Ponce et Arraballes ont enlevée, est
provenant de l'espèce par des dispositions flexibles, comme nous l'avons
découvert de la même espèce, par les mêmes dispositions.

[illegible][illegible][illegible]

REQUIREMENT OF PARTS

քի համար: Յեթե իրերի կոմունալ կարգը միանգամ մոռնիք Պարիզում և յերկրորդական կենտրոններում, նախկին կենտրոնացրած կառավարությունն ստիպված կլինի քաղաքներում ևս իր տեղը գիշել արտադրողների ինքնավարությունը: Ազգային կազմակերպության կարճատև ուժովագծում, վոր կոմունան ժամանակ չունեցավ մանրամասն մշակելու, վորոշակի կերպով ասվում է, վոր կոմունան պետք է լինի նույնիսկ ամենամիտքերի գլուղի քաղաքական ձևը և վոր մշտական գործը ամբողջ յերկրում պետք է փոխարինվի ժողովրդական միլիցիայով, ծառայության չափազանց կարճ ժամանակամիջոցով: Յուրաքանչյուր շրջանի գլուղական համայնքները պետք է իրենց ընդհանուր գործերը վարելին շրջանի մայրաքաղաքում հավաքված պատգամավորների ժողովի միջոցով, իսկ այս շրջանային ժողովները պետք է նորից իրենց պատգամավորներն ուղարկեյին Պարիզի Ազգային ժողովը: Պատգամավորները պետք է ամեն ժամանակ փոփոխելի լինեյին և խստիվ հետևեյին իրենց ընտրողներից ստացած հրահանգներին: Այն սակավաթիվ, բայց կարևոր ֆունկցիաները, վոր աշխուսմանայնիվ մնում էին կենտրոնական կառավարության համար, վոն թե պետք է վերացվեյին, ինչպես գիտակցաբար ստում էին կոմունայի թշնամիները, այլ պետք է հանձնվեյին կոմունալ, այսինքն՝ խստորեն պատասխանատու պաշտոնյաների ձեռքը: Կոմունալ վարչաձևի միջոցով վոն թե պետք է խորտակվեր ազգի միությունը, այլ ընդհակառակն՝ կազմակերպվեր: Այդ միությունը պետք է իրականություն դառնար՝ վոնչապեղով աշխատական իշխանությունը, վոր իրեն համարում էր այդ միության մարմնացումը, բայց ուզում էր ազգի հանդեպ անկախ և դերազաս լինել, մինչդեռ միայն մի մակարդակ էր ազգի մարմնի վրա: Մինչդեռ մի կողմից պետք էր կարելի դեն դեղել հին կառավարական իշխանության այն որդանները, վորոնք ծառայում էին միայն ճշման համար, հարկավոր էր միևնույն ժամանակ իրեն հասարակությունից բարձր կանգնած կարծող այդ իշխանության որինական ֆունկցիաները նրա ձեռքից խլել և հասարակության պատասխանատու պաշտանյանների ձեռքը հանձնել: Փոխանակ յերեք կամ վեց տարին մի անգամ վճռելու, թի իշխող դատակարգի վրա անդամը պետք է պարլամենտում ներկայացնի և վոտահարի ժողովրդին, այժմ ընդհանուր ընտրական իրավունքը կոմունայի մեջ կազմակերպված ժողովրդին պետք է հիշտ այն ձևով ծառայեր, ինչպես վոր

անհատական ձայնի իրավունքը ամեն մի աշխատանք տվողին նրա համար և ծառայում, վոր բանվորներ, վերականգնողներ, հաշվապահներ ջոկի իր ձեռնարկության համար: Յեվ բավականաչափ հայտնի չե, վոր ինչպես մասնավոր անհատներն, այնպես էլ հասարակությունները սովորաբար շատ լավ կարողանում են հարմար մարդը գտնել իրենց գործնական ձեռնարկության համար: Իսկ յեթե մի անգամ սխալվում էլ են, ապա կարողանում մար. իսկ յեթե մի անգամ Մյունխենի կողմից՝ վոն մի բան չեք են այդ սխալը շուտով ուղղել: Մյուս կողմից՝ վոն մի բան չեք կարող կոմունայի վոգուն ավելի ոտար լինել, քան ընդհանուր ձայնավության իրավունքը հիերարխական ինվեստիտուրայով փոխարինելը:

Նոր պատմական ստեղծագործությունների սովորական վիճակն է, վոր նրանք համարվում են հասարակական կյանքի աշխատելի հին և մինչև անգամ իրենց ժամանակն անցկացրած ձեռքերի ընդորինակումը, վորոնց նրանք փոքրիշատե նման են: Այդպես, այս նոր կոմունան, վոր խորտակում է ժամանակակից պետական իշխանությունը, ընդունեցին իրեն միջնադարյան կոմունաների⁵⁹ վերակենդանացում, վորոնք նախորդել էին այդ պետական իշխանությանը և ապա կազմել նրա հիմքը: — Կոմունալ վարչաձևը (Die Kommunalverfassung) սխալմամբ համարվել է մի փորձ՝ մանր պետությունների միությանը (վորի մասին յերազում էին Մոնտեսքյուն⁶⁰ և Ժիրոնդիստները⁶¹) փոխարինելու մեծ ժողովրդագրների աշխատությունը, վորը թեև սկզբընապես բռնություններ է ստեղծվել, բայց այժմ հասարակական առաջադրություն մի հզոր ֆակտոր է դարձել: — Կոմունայի անտադատությունը մի կողմից պետական իշխանության դեմ՝ սխալմամբ համարվել է հին կողմի չափազանցված ձևը ծալրահեղ կենտրոնացման դեմ: Գուցե պատմական առանձնահատուկ հանգամանքներ այլ յերկրներում արգելք են հանդիսացել բուրժուական կառավարության ձևի կլասիկ դարգացմանը, ինչպիսին տեղի չե ունեցել Ֆրանսիայում, դուցե նրանք թույլ են տվել, վոր, ինչպես որինակ Անգլիայում, գլխավոր պետական կենտրոնական որդանները լրացվեն ապականված ծխական ժողովներով (vestries), քաղաքային խորհուրդների շահասեր անդամներով և ազգայնների կատաղությունից փրկարացող հոգաբարձուներով՝ քաղաքներում և փաստորեն ժառանգական հաշտարար դատավորներով՝ գլուղներում: Կոմունալ վարչաձևն, ընդհակառակն, կվերադարձնի հասարակական որդանիզմին աշխատող բոլոր ուժերը, վոր մինչև այժմ կլանում էր

մեկաբուժական «պետութիւնը», վորը սնվում է հասարակութեան հշութերով և խանդարում նրա ազատ շարժումը: Միայն այս գործով նա արդեն նպաստած կլինե՞ր Ֆրանսիայի վերածնութեանը:

Գալառական քաղաքներէ միջին դասակարգը Կոմունայի մեջ մի փորձ եր տեսնում՝ վերահաստատելու այն իշխանութիւնը, վոր նա գործադրում եր Լուի-Ֆիլիպպի ժամանակ գլուղի նկատմամբ, և վորը Լուի Բոնապարտի ժամանակ հետ մըզվեց նրանով, վոր իբր թե գլուղն սկսեց իշխել քաղաքների վրա: Իրականութեան մեջ, սակայն, Կոմունայ վարչաձեւը գլուղական արտադրողներին կենթարկե՞ր շրջանային մայրաքաղաքներին մտաւ՝ վոր ղեկավարութեանը և այնտեղ նրանց համար կառահովեր, ի դեմս քաղաքային բանվորների, իրենց շահերի բնական ներկայացուցիչներին:—Կոմունայի լոկ գոյութիւնը իր հետ բնականաբար բերում եր տեղական ինքնավարութիւն, բաց այդ ինքնավարութիւնն ալեւ իբրեւ հակակշիռ չե՞ր ծառայում պետական իշխանութեան դեմ, վոր այժմ ավելորդ եր դարձած: Միայն վորեւէ Իրեմարկի մտքով կարող եր անցնել, վորը, յերբ զբաղված չե՞ր լինում իր արշան ու յերկաթի ինտրիգներով, սիրով վերադառնում եր իր հին, իր մտավոր կարողութիւններին ամենից ավելի հարմար արհեստին՝ իբրեւ «Kladderadatsch»-ի ⁶² աշխատակից, — միայն այդպիսի մարդու մտքով կարող եր անցնել, թե Պարիզի Կոմունան ձգտում եր իսկապէս 1791 թ. հին Ֆրանսական քաղաքային ինքնավարութեան ծաղրանկարին, այն է՝ պրուսական քաղաքային կանոնադրութեանը, վոր քաղաքային վարչութիւններն ստորացնում, դարձնում եր պրուսական պետական մեքենայի սոսկ լերկորդական անիվները:

Վերացնելով ծախքերի յերկու ամենախոշոր աղբյուրները — զորքն ու պաշտոնեւորութիւնը — Կոմունան իրականացրեց բոլոր բուրժուական հեղափոխութիւնների ղեկիղը՝ եժան կառավարութիւնը: Հենց միայն նրա գոյութիւնը ժխտում եր միապետութեան գոյութիւնը, վորը, գոնե Յեվրոպայում, դասակարգային իշխանութեան սովորական բալաստն ու անխուսափելի դիմակն է հանդիսանում: Կոմունան հանրապետութեան համար ստեղծեց իսկական դեմոկրատական հաստատութիւնների հիմքը: Սակայն նրա վերջնական նպատակը վնչ «եժան կառավարութիւնն» եր, վնչ եւ «իսկական հանրապետութիւնը»: Նրանք յերկուսն եւ յերեւան չեկան ի միջի ալոց, իրենք իրենց:

Մեկնաբանութիւնների այն բազմազանութիւնը, վորոնց կենթարկվեց Կոմունան, և շահերի այն բազմազանութիւնը, վորոնք իրենց արտահայտութիւնը գտան նրա մեջ, ապացուցում են, վոր նա մի միանգամայն առաձգական քաղաքական ձև եր, մինչդեռ բոլոր նախկին կառավարական ձևերը, ըստ ելութեան, ճնշման ձևեր էլին: Նրա իսկական գաղտնիքն այն եր, վոր նա ըստ ելութեան բանվոր դասակարգի կառավարութիւնն եր, արտադրող դասակարգի կովի արգելքը չլերացնող դասակարգի դեմ, այն վերջապէս հայտնագործած քաղաքական ձևը, վորի ժամանակ կարող եր իրականանալ աշխատանքի տնտեսական ազատագրութիւնը:

Առանց այս վերջին պայմանի՝ Կոմունան մի անկարելիութիւն եր և մի պատրանք: Արտադրողի քաղաքական իշխանութիւնը չի կարող գոյութիւն ունենալ նրա հասարակական ստրկացման հավերժացման հետ միասին: Այդ պատճառով եւ Կոմունան պետք է իբրեւ լծակ ծառայել՝ այն տնտեսական հիմունքները խորտակելու համար, վորոնց վրա հանգչում է դասակարգների գոյութիւնը և դրա հետ միասին նաեւ դասակարգային իշխանութիւնը: Յեթե աշխատանքն ազատագրված է, ապա ամեն մարդ բանվոր է դառնում, և արտադրողական աշխատանքը դադարում է վորոշ դասակարգի առանձնահատկութիւնը լինելուց:

Տարորինակ բան է. հակառակ վերջին վտխոսն տարիների բոլոր մեծ խոսակցութիւններին ու անսահման գրականութեանը բանվորների ազատագրութեան մասին, — հազիվ են վնչքն տեղ բանվորները դորձն իրենց ձեռքն առնում, և ահա անմիջապէս կրկին սկսվում են այժմյան հասարակութեան պաշտպանների ջատագովական ճառերը. մի հասարակութիւն, վոր լերկու բեռն ունի — կապիտալ և վարձու ստրկութիւն (հողատերն այժմ միայն կապիտալիստի լուռ ընկերակիցն է). կարծես թե կապիտալիստական հասարակութիւնն ապրում է դեռ ամենամաքուր կուսական անմիղութեան մեջ. կարծես թե նրա բոլոր սկզբունքները դեռ անդարգացած վիճակի մեջ են, նրա բոլոր ինքնախաբէյութիւնները դեռ բացված չեն, նրա ամբողջ պոռնկացած իրականութիւնը մերկացրած չէ: «Կոմունան», — բացականչում են նրանք, — կամենում է վերացնել սեփականութիւնը, ամեն քաղաքակրթութեան հիմքը: Այո, պարոններ, Կոմունան կամենում եր վերացնել այն դասակարգային սեփականութիւնը, վոր շատերի աշխատանքը քչերի հարստութեան է փոխարկում: Նա

կապիտալը և դրանով այդ միջին դասակարգի խոշոր մասը սեփականազրկման յենթարկվի: Կայսրութիւնը քաղաքականապէս ճնշել եր, իր որդիաներով բարոյապէս վրդովել նրան, նրա վրտերիանիդմը վիրավորել՝ նրա յերեխաների կրթութիւնը հանձնելով «անգետ յեղբայրներին»*) ձեռքը, նա վրդովել եր նրանց ազգային զգացմունքն իւրեւ ֆրանսիացիների, գլխապատուհետելով նրանց այդ պատերազմի մեջ, վոր իր առաջացրած բոլոր ավերածութիւնները տեղ միայն մի փոխարինութիւն թողեց, այն եւ կայսրութեան վոչնչացումը: Իսկապէս, բոնապարտիստական և կապիտալիստական բարձր խավի ցիգանական խմբի Պարիզից դաղթելուց հետո՝ միջին դասակարգի իսկական կարգի կուսակցութիւնը հանդես չեկավ իւրեւ «Հանրապետական Միութիւն» («Union Républicaine»), կանգնեց Կոմունայի դրոշակի ներքո և պաշտպանեց նրան թիերի դիտավորչալ վրպարտութիւնների դեմ: Արդոք միջին դասակարգի այս մեծ մասսայի չերախտագիտութիւնը կգիմանա աշտման ծանր փորձութիւններին, — այդ ցուց կտա ապագան:

Կոմունան լիակատար իրավունք ուներ, յերը նա ձայն եր տալիս գլուղացիներին. «Մեր հաղթութիւնը ձեր հուշան ե»: Վերսալում հյուսված և յեկրոպական մամուլի տխրահոշակ բաշիբողակները միջոցով ամբողջ աշխարհում փողահարված ստերից ամենալալիը զրպարտութեան այն եր, թե Ազգային ժողովում նստած կալվածատերերը ֆրանսական գլուղացիներին ներկայացուցիչներն են: Յերեւակայեցեք մի բոպե ֆրանսական գլուղացիների սերը դեպի այն մարդիկ, վորոնց նրանք 1815 թվականից հետո, ստիպված եյին մեկ միլիարդ փոխատուցում վճարելու⁶⁴: Ֆրանսական գլուղացիների աշքում խոշոր հողատիրոջ գոյութիւնն իսկ մի վտանգութիւն և նրա 1789 թվականի նվաճումների դեմ:

Բուրժուաները 1848 թվականին գլուղացու հողամասը լրացուցիչ հարկման յենթարկեցին լուրաքանչլուր ֆրանկին 45 սանտիմ⁶⁵, բայց նրանք այդ բանն արին հանուն հեղափոխութեան: Իսկ աշտմ նրանք քաղաքացիական պատերազմ են սկսել հեղափոխութեան դեմ, վորպեսզի կարողանան Պրուսիային վճա-

*) Կաթուղի միաբանութեան անուն ե. նրանք կոչվում եյին «Դպրացական յեղբայրներ» կամ «Ignorantins»-ներ — «Անգետ յեղբայրներ», վորովհետեւ բարձրագոյն ուսում ստացած հոգևորականներին իրենց մեկ չեյին ընդունում:

ղելիք հինգ միլիարդ պատերազմական տուգանքի գլխավոր ծանրութիւնը գլուղացիների ուսերին բառնալ:

Իսկ Կոմունան, ընդհակառակն, հենց իր առաջին պրոկլամացիաներից մեկում հայտարարեց, վոր պատերազմի սկզբնապատճառները պետք ե կրեն նաեւ նրա ծախքերը: Կոմունան կազատեւ գլուղացուն «արջան հարկից», կտար նրան ետան կառավարութիւն և կփոխարինեւ նրա արջունը ծծողներին՝ նոստարին, փաստաբանին, դատական կատարածուին և մյուս դատական վամպիրներին — ուճիկավոր կոմունալ պաշտոնյաներով, վորոնք կընտրվեյին նրա կողմից և պատասխանատու կլինեյին նրա առաջ: Նա կաղատեւ նրան գլուղական պահակի, ժանդարմի և պրեֆեկտի կամայական իշխանութիւնից. նա մարդկանց մեքքը բխացնող տերտերի փոխարեն կգներ լուսավորութիւնը դպրոցի ուսուցչի միջոցով:

Իսկ ֆրանսական գլուղացին ամենից առաջ այնպիսի մարդ ե, վոր հաշիվ ե անում: Նա չափազանց բանական կգտներ, վոր տերտերները վարձատրութիւնը վնչ թե հարկահավաքների միջոցով ժողովի, այլ կախված լինի միայն համայնքի բարեպաշտական գրգռումների կամավոր գործունեյութիւնից: Սրանք եյին այն խոշոր անմիջական բարիքները, վոր խոստանում եր ֆրանսական գլուղացիներին Կոմունայի իշխանութիւնը, և միայն Կոմունայի իշխանութիւնը: Այդ պատճառով ել բոլորովին ալիւորդ ե այստեղ մանրամասն կանդ առնել այն ավելի խճողված իսկապէս կենսական հարցերի վրա, վոր միայն Կոմունան եր ընդունակ և միաժամանակ հարկադրված՝ լուծելու. գլուղացիները ոգտին. աչգպես — հիպոթեքային պարտքերի հարցը, վոր իւրեւ մի մղձավանջ ծանրացած եր գլուղացիական հողամասի վրա. գլուղական պրոլետարիատի հարցը, վոր որեցոր աճում եր այնտեղ. գլուղացիների իրենց սեփականազրկումը այդ պարցելից (մանր հողաբաժնից), վոր, շնորհիվ ժամանակակից գլուղատնտեսութեան դարգացման և կապիտալիստական չերկրագործութեան մրցակցութեան, հետզհետեւ ավելի և ավելի արագ եր կատարվում:

Ֆրանսական գլուղացին Լուի Բոնապարտին ընտրել եր հանրապետութեան նախագահ, սակայն «կարգի կուսակցութիւնն» ստեղծեց յերկրորդ կայսրութիւնը: Թե իսկապէս ինչ եր պետք ֆրանսական գլուղացուն, նա աչգ սկսեց ցուցց տալ 1849 և 1850 թվականներին, չերը նա ամենուրեք հակադրում եր իր մերը՝ կառավարական պրեֆեկտին, իր դպրոցական ուսուցիչը:

պետական տերութիւնն և մինչև անգամ պետական ժանդարմին 1850 թ. հունվար և փետրվար ամիսներին «կարգի կուսակցութեան» կողմից հրատարակված բոլոր որոնքները, իրենց իսկ խոստովանութեամբ, գյուղացիութեան դեմ ուղղված բռնի ձեռնարկումներ ելին: Գյուղացին բռնապարտիստ էր, վորովհետև նրա աչքում Մեծ հեղափոխութեան իր բոլոր՝ նրա համար բերած առավելութուններով՝ մարմնանում էր Նապոլեոնի մեջ: Այդ պատճառով, վոր չեղբորդ կայսրութեան ժամանակ արագութեամբ խորտակվելու վրա էր (իր ամբողջ կյանքում և ինքնամի չէր «կալվածատերերի» ձգտումներին), անցյալի այդ նախապաշարումը ինչպես կարող էր դիմանալ Կոմունայի՝ դեպի գյուղացիներէ կենդանի շահերն ու կենսական կարիքներն ուղղված ապստամբութիւն:

Լեո Ֆրանկել, Կոմունայի անդամ:

ճառով ել՝ իսկական ազգային կառավարութեանը, ապա նա միևնույն ժամանակ իրրե բանվորական կառավարութեան, իրրե աշխատանքի ազատագրման համարձակ առաջամարտիկ, բառի իսկական իմաստով միջազգային էր: Պրուսական զորքերի աչքերէ

կալվածատերերը զետեղին—և այս իսկապես նրանց գլխավոր չեղկուղն էր,— վոր յերեք ամսվա սգաա հարաբերութեանը Կոմունայի Պարիզի և գավառների միջև բավական է, վորպեսզի ընդհանուր գյուղացիական ապստամբութեան առաջ գա: Այդ պատճառով ել նրանք սարսափով ի շտապում էին Պարիզը վտարիկանական պաշարման յենթարկել՝ վարակման ժամաւումը խանդարելու համար:

Յեթե Կոմունան, այդպիսով, Ֆրանսական հասարակութեան բոլոր առողջ տարրերի իսկական ներկայացուցիչն էր, և այդ պատ-

առաջ, վորոնք յերկու Ֆրանսական նահանգներ լոնադրավելով կցել ելին Գերմանիային, Կոմունան ամբողջ աշխարհի բանվորներին գրավելով՝ կցեց Ֆրանսիային:

Յերկրորդ կայսրութեանը Կոմունայի առաջին խաբեարութեան հորեկանական տոնն էր. նրա կողին արագութեամբ հասել ելին բոլոր չեղկոնքի բարձրաստիճան սրիկաները, վորպեսզի մասնակցեն նրա որդիաներին և Ֆրանսական ժողովրդի կողոպտմանը: Մինչև անգամ այս բոլորիս ել թիերի սլ ձեռքը Գանես-կոն⁶⁶ է, վալախեցի անպիտանը, իսկ ձախ ձեռքը՝ Մարկով-սկին, ռուսական լրտեսը: Կոմունան բոլոր ստարներին պատիվ տվեց՝ մեռնելու անմահ գործի համար: Բուրժուազիան ժամանակ տվեց իր դավաճանութեան շնորհիվ տանուլ տված արտաքին պատերազմի և ոտար նվաճողի հետ սարքած իր դավադրութեան շնորհիվ սկսված քաղաքացիական պատերազմի միջև ընկած ժամանակամիջոցում ցուց տալ իր հայրենասիրութեանը՝ վտարիկանական հալածանք կաղմակերպելով զերմանացիների դեմ Ֆրանսիայում: Կոմունան մի գերմանացու նշանակեց իր աշխատանքի միջնատր:

Թիերը, բուրժուազիան, չեղկորդ կայսրութեանը լեհերին շարունակ խաբել ելին իրենց համակրութեան բարձրագույն արտահայտութեաններով, մինչդեռ իրապես նրանք Լեհաստանը մատնել ելին Ռուսաստանի ձեռքը և Ռուսաստանի կեղտոտ գործն ելին կատարում: Կոմունան հարգանք ցուց տվեց Լեհաստանի հերոս դավաճաններին նրանով, վոր նրանց դրեց Պարիզի պաշտպանութեան գլուխը: Յեւ վորպեսզի բոլորովին ակնբախ դառնա այն նոր պատմական դարաշրջանը, վոր նա զիտակցարար սկսում էր իրենով, Կոմունան մի կողմից հալթական պրուսացիներին աչքերի առաջ, մյուս կողմից՝ բռնապարտիստական դեմնե-

Դոմբրովսկի, Կոմունայի զենեւրաւ:

նա զիտակցարար սկսում էր իրենով, Կոմունան մի կողմից հալթական պրուսացիներին աչքերի առաջ, մյուս կողմից՝ բռնապարտիստական դեմնե-

չեք, հարստութիւնն եր դիզում Պարիզի կապիտալիստներին պաշտպանելով, իսկ քաղաքական կապիտալ ձեռք բերեց՝ հանգստեցնելով այն որենքների դեմ, վոր ինքն եր հրատարակել: Այժմ, չքավաճանալով նրանով, վոր մի շարք ճնշիչ որենքներ եր անցկացրել Ազգային ժողովի միջոցով, վորոնք Պարիզի անկումից հետո պետք է այնտեղ արմատախիլ անելին հանրապետական ազատութեան վերջին մնացորդները, նա ինքը նախորդը նշում եր Պարիզի վիճակը նրանով, վոր կրճատեց ռազմական դատարաններէ իրեն չափազանց յերկար թվացող դատավարութիւնը և աքսորէ մի նոր, դրականական որենք հրատարակեց: 1848 թվականի հեղափոխութիւնը, վերացնելով քաղաքական հանցավորներին համար մահվան պատիժը, նրա փոխարեն դրել եր աքսորը: Լուի Բոնապարտը չհանդգնեց վերահաստատելու գիլյոտինի իշխանութիւնը, գոնե բացարձակ կերպով չհանդգնեց արտահայտել այդ: Այդ պատճառով ել Վերսալի կալվածատիրական ժողովը, վոր դեռ բավականաչափ համարձակութիւն չունեց մինչև անգամ միայն նշելու, թե պարիզեցիք: ասպտամբներ չեն, այլ մարդասպաններ են, սախաված եր իր կանխորոշված վրեժխնդրութեան մեջ սահմանափակվելու Դյուֆորի աքսորի նոր որենքով: Այս բոլոր հանգամանքների մեջ թիերը չեր կարող այնքան չերկար ժամանակ խաղալ իր հաշտութեան կատակերգութիւնը, յետե այդ կատակերգութիւնն առաջ չբերեր, ինչպես վոր նա ինքն ել ուզում եր, կալվածատերերի կատաղի բարկութիւնը, վորոնք իրենց բթամտութիւնից վնչ նրա խաղն եյին ըմբռնում և վնչ ել նրա կեղծավորութեան, նենգութեան և զսպվածութեան անհրաժեշտութիւնը:

Աչքի առաջ ունենալով առաջիկա համայնական ընտրութիւններն ապրիլի 30-ին, թիերն ապրիլի 29-ին խաղաց իր հաշտութեան տեսարաններից մեկը: Սենտրմենտալ ֆրագների հեղեղի մեջ նա Ազգային ժողովի ամբիոնից բացականչեց. «Միակ դավադրութիւնը, վոր կա հանրապետութեան դեմ, դա Պարիզի դավադրութիւնն է, վոր մեզ հարկադրում և ֆրանսական աշխուշ թափել: Բայց չես կրկնում եմ նորից և նորից. թող վայրդենն այդ անիծչալ գնեքնն այն ձեռքերը, վոր բարձրացրել են այն, և պատիժն անմիջապես կդադարեցվի հաշտութեան այնպիսի մի պայմանագրի միջոցով, վորից դուրս կմնա վոճրագործների միայն մի փոքրաթիվ լիւումը»: Ի պատասխան կալվածատերերի նրա ճառն ընդհատող բուռն բացականչութիւնների, նա ասաց.

«Ասացեք ինձ, պարոններ, թախանձաղին խնդրում եմ ձեզ, միթե չես իրավացի չեմ: Միթե ձեզ իսկապես ցավ է պատճառում, վոր չես կարողացա ճշմարտութիւնն ասել, թե վոճրագործները միայն մի փոքրիկ խումբ են: Միթե չերջանկութիւնն չեմ բոլոր դժբախտութիւնների մեջ, վոր հազվադեպ բացառութիւն են կազմում այն մարդիկ, վորոնք ընդունակ եյին թափելու կեանքի թումայի և գնեքնալ կեկոնտի արշունը»: *Յրահայր 2/11/1848*

Սակայն Ֆրանսիայի ազանջները խուլ ելին թիերի ճառերի համար, վորոնցով նա հուշս ուներ, իբրև պարլամենտական սիրենայի չերգով, հրապուրելու բոլորին: Բոլոր 700.000 համայնական խորհրդականներից, վորոնք ընտրվեցին Ֆրանսիային միական 35.000 համայնքներում, միացյալ լեգիտիմիստները, որքանցած 8000 հոգի յեկ չկարողացան նիստներն ու բոնապարտիստները 8000 հոգի յեկ չկարողացան անցկացնել: Լրացուցիչ ընտրութիւններն ու կրկնաքվեարկութիւններն ել ալելի թշնամական արգիւնք տվին կառավարութիւններն ել ալելի թշնամական արգիւնք տվին կառավարութիւններն հանդեպ: Ազգային ժողովը՝ փոխանակ դավառներից իրեն համար այնքան կարևոր նյութական ուժն ստանալու, կորցրեց հունչիսկ բարոյական ուժի վերջին իրավունքը—Ֆրանսիայի ընդհանուր ձայնավորութեան արտահայտութիւնը լինելու իրավունքը: Յեկ պարտութիւնը կատարյալ դարձնելու համար՝ բոլոր ֆրանսական քաղաքների նոր ընտրված համայնական խորհուրդների անդամները Վերսալի ուղղապատրական ժողովին սպառնում ելին մի հակաժողովով՝ Բորգոնում:

Դրանով արդեն չեկած եր Բիսմարկի համար չձեռնական միջամտութեան չերկար սպասված բռնկն: Նա իշխանական տոնով հրամայեց թիերին անմիջապես լիազորներ ուղարկելու Ֆրանկֆուրտ՝ վերջնական հաշտութիւն կնքելու համար: Հլու հնազանդութեամբ լսելով իր տիրոջ և հրամայողի կոչը՝ թիերը Ֆրանկֆուրտ ուղարկեց իր հավատարիմ ժյուլ Ֆալրին և Պուլյե-Քերթիսին: Պուլյե-Քերթիսն Ռուանի մի «ազանաւոր» բամբակագործ ֆաբրիկանտ եր, չերկրորդ կայսրութեան ջերմ և մինչև անգամ ստրկամիտ կողմակից: Նա այդ կայսրութեան մեջ վնչ մի վատթար միտ կողմակից: Նա այդ կայսրութեան մեջ վնչ մի վատթար բան չեր տեսնում, բացի Անգլիայի հետ ունեցած առևտրական պայմանագրից, վոր ֆուսս եր հասցնում նրա սեփական ֆաբրիկանտական շահերին: Հաղիվ եր թիերը նրան Բորգոնում ֆիլանտանների միջոցաւ նշանակել, և արդեն նա սկսեց հարձակվել այդ «դժբախտ» պայմանագրի վրա, ակնարկներ անել, վոր շուտով վերացվելու չե այն, և մինչև անգամ անամոթութիւն ունե-

ցավ, թեև ապարդշուն կերպով (վորովհետև նա իր հաշիվը տեսել եր առանց Բիսմարկի), փորձելու անմիջապես մտցնելու Ելզասի դեմ հին պրոտեկցիոնական մաքսերը, վորի դեմ, նրա ասելով, վնչ մի սիշաղգալին պայմանագիր դեռ չկար: Այդ մարդը, վոր հակահեղափոխութունը մի միջոց եր համարում աշխատավարձը Ռուսնում իջեցնելու, և Ֆրանսական դավառները դիջելը մի միջոց եր համարում իր ապրանքների գները Ֆրանսիայում բարձրացնելու համար—միթե նա ժյուլ Ֆալլերի արժանավոր ընկերը չեր սրա վերջին, իր կյանքի ամբողջ գործը պսակող դավաճանության մեջ:

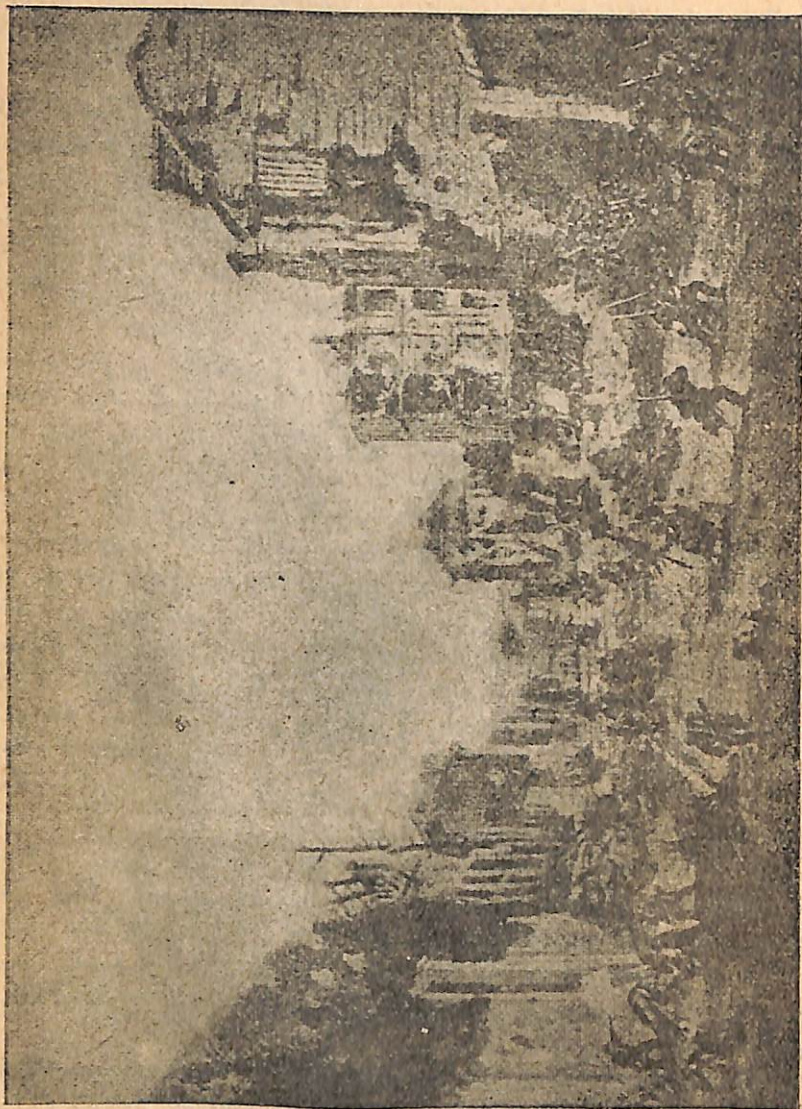
Յերբ լիազորների այս հիանալի զուգը Ֆրանկֆուրտ հասավ, Բիսմարկը խստությամբ դիմեց նրանց հետևյալ հրամանով. «Կամ կայսրութունը վերահաստատել, կամ առանց այլևայլության ընդունել իմ սեփական հաշտության պայմանները»: Այդ պայմանները պահանջում ելին կրճատել պատերազմական տուգանքի վճարման ժամկետները և Պարիզի ամբողջութունները պրոեսական զորքերով գրաված պահել այնքան ժամանակ, մինչև վոր Բիսմարկն իրեն բավարարված հաշտարարի իրերի գրուծյամբ Ֆրանսիայում: Այդպիսով Պրուսիան գերագույն միջնորդ գատավոր ճանաչվեց Ֆրանսիայի ներքին գործերի մեջ: Դրա փոխարեն Բիսմարկը պատրաստ եր Պարիզը վոչնչացնելու համար բաց թողնել գերված բոնապարտիստական զորքը և կարիքի դեպքում նրանց անմիջական ոգնութունն ցույց տալ Վիլհելմ կայսրի զորքերով: Իբրև գրավական իր ազնվության՝ նա հետաձգեց պատերազմական տուգանքի առաջին վճարի ժամկետը մինչև Պարիզի «պաշտօնակցի» (խաղաղացումը): Թիեռն ու նրա լիազորներն, իհարկե, ազահությամբ կուլ տվին այդ հրապուրիչ խանձը: Նրանք պայմանագիրն ստորագրեցին մայիսի 10-ին և հոգ տարան, վոր Ազգային ժողովը հաստատի այն արդեն մայիսի 21-ին:

Հաշտություն կնքելու և բոնապարտյան գերիների վերադարձի միջև ընկած ժամանակաշրջանում Թիեռն իրեն ավելի ևս պարտավոր եր զգում կրկին վերսկսելու իր հաշտության կատակերգութունը: Այդ բանն անհրաժեշտ եր նրա համար, վորովհետև նրա հանրապետական ոգնականները ծայրահեղ կարիք ելին զգում այնպիսի մի պատրվակի, վոր կարողանալին աչքի մեկը փակել և չտեսնելու տալ Պարիզի արյան բաղանիքի նախապատրաստութունները: Դեռ մայիսի 8-ին նա պատասխանում եր

միջին դասակարգի կողմից չեկած մի հաշտարար պատգամավորության. «Հենց վոր ինսուրգենտները վճռեն անձնատուր լինել, Պարիզի դռներն ամբողջ մի շարաթ լայն բացված կլինեն բոլորի համար, բացի Կլեման Թոմա և Լեկոնտ գեներալներին սպանողներից»:

Դրանից միքանի որ հետո, իբրբ «կալվածատերերն» այդ խոստման համար նրանից խստությամբ բացատրութուն պահանջեցին, նա մերժեց վորևե պատասխան տալ, բայց հետևյալ նշանակալից ակնարկն աբեց. «Յես ասում եմ ձեզ, վոր ձեր մեջ անհամբեր մարդիկ կան, վորոնք արդեն չափազանց են շտապում: Նրանք պետք ե դեռ ութ որ ել համբերեն. այդ ութ որից հետո այլևս վնչ մի վտանգ չի լինի և խնդիրը միանգամայն համապատասխան կլինի նրանց արիությանն ու նրանց ընդունակություններին»: Հենց վոր Մակ-Մահոնը⁷¹ կարողացավ խոստանալ նրան, վոր շուտով Պարիզ կմտնի, Թիեռը հայտարարեց Ազգային ժողովին, թե Վես Պարիզ և մտնելու ոտքնել ձեռին և լիակատար հատուցումն ե պահանջելու այն թշվառականներից, վորոնք թափել են զինվորների արյունը և խորտակել են հասարակական հուշարձանները»: Յերբ մոտենում եր վճռական վայրկյանը, նա ասում եր Ազգային ժողովին. «Յես պետք ե անողոր լինեմ», Պարիզին՝ թե նրա դատավճիռն արդեն հանված ե, իսկ իր բոնապարտիստական բանդիտներին՝ թե նրանք կառավարության կողմից թուլլովութուն ունեն Պարիզից վրեժ լուծելու, ինչպես կամենան: Վերջապես, յերբ մայիսի 21-ին դավաճանութունը Պարիզի դռները բաց արեց գեներալ Դուելի առաջ, Թիեռը մայիսի 22 ին իր կալվածատերերին հայտնեց իր հաշտության կատակերգության Վեսպատակը, վոր նրանք համառությամբ չեկին համեցել հասկանալ «Յես միքանի որ առաջ թացի ձեզ, վոր մենք մոտենում ենք նպատակին. այսոր չես գալիս եմ ձեզ ասելու, վոր մենք արդեն հասել ենք մեր նպատակին: Կարգը, որ դարությունն ու քաղաքակրթութունը վերջապես հաղթանակը առաքան»:

Այն, այդ հաղթանակ եր Բուրժուական կարգի քաղաքակրթությունն ու արդարությունը հանդես են գալիս իրենց ճշմարիտ, փոթորկով հղի լույսի մեջ, հենց վոր ստրուկներն այդ կարգի մեջ ըմբոստանում են իրենց տերերի դեմ: Այն ժամանակ այդ քաղաքակրթությունն ու արդարությունը չերևան են զալիս իբրև անսքող վայրագութուն և անորեն վրեժխնդրու-

Մարի զինավորված զորքի միջոցով

Թյուն։ Յուրաքանչյուր մի նոր ճգնաժամ հարստություն արտա-
դրողների և յուրացնողների միջև տեղի ունեցող դասակարգային
կռվի մեջ՝ ավելի ակնբախ ե դարձնում այդ իրողությունը։ 1871
թվականի անասելի ստոր նենգությունների առաջ անհետանում
են մինչև անգամ բուրժուազիայի 1848 թ. հունիսին կատարած
զազանությունները։ Այն անձնանվեր հերոսությունը, վորով
Պարիզի Ժողովուրդը—մարդ, կին ու չերեխա—գեռ ութ որ շա-
բունակում եր կռվել վերապիտանների ներխուժումից հետո, ար-
տացույցում ե նրանց գործի մեծությունը նույնպիսի պայծառու-
թյամբ, ինչպես վոր սալապետների դժոխային գործերն արտացո-
լում են այն քաղաքակրթության բնիկ վողին, վորի վարձկան
առաջամարտիկներն ու վրեժառուներն ելին նրանք։ Իսկապես
վոր մի փառավոր քաղաքակրթություն, վորի կենսական խնդիրն
այն եր, թե ինչպես ազատվի դիակների այն կուլտերից, վոր
սպանել եր ինքը, չերբ կռիվն արդեն վերջացած եր։

Թիերի և նրա արյան ծարավի շների վարմունքին նման մի
քան գտնելու համար մենք պետք ե վերադառնանք Սուլլայի և
հոմոմեական յերկու յեռապետությունների⁷² ժամանակները։
Միևնույն սառնարչուն մասսայական կոտորածը. նույն անտար-
բեր վերաբերմունքն սպանելու ժամանակ դեպի հասակն ու սե-
ռը. գերիներին տանջելու նույն սիստեմը. նույն հալածանքը,
այդ քաղաքային անգամ մի ամբողջ դասակարգի դեմ. թագնված դեկա-
վարների միևնույն կատաղի վորսը, վորպեսզի նրանցից վնչ մեկը
չազատվի. նույն մատնչությունը քաղաքական և անձնական
թշնամիների դեմ. նույն անտարբերությունը՝ կռվից բոլորովին
հեռու կանգնած մարդկանց կոտորելիս։ Միայն մի տարբերու-
թյուն կա. այդ այն ե, վոր հոմալեցիները գեռ միտրալյոզներ
չունեցին՝ գերիներին խմբերով գնդակահարելու համար և նրանք
«իրենց ձեռքերին որենք չեցին կրում», վնչ ել իրենց շրթունք-
ներին «քաղաքակրթություն» բառը։

Յեւ այս խաչատառակ վայրագություններից հետո տեսնք
այժմ այդ բուրժուական քաղաքակրթության մյուս, ել ավելի
զգվելի կողմը, վոր նկարագրել ե իր իսկ սեփական մամուլը։

Լոնդոնի պահպանողական լրագրերից մեկի Պարիզի թղթա-
կիցը գրում ե. «Մինչգեռ հեռվում հնչում են դեռ առանձին կրա-
կոցների ձայները և անխնամ վիրավորները մեռնում են Père La-
chaise-ի գերեզմանատան հուշարձանների արանքներում, մինչգեռ
6000 սարսափահար ինսուրգենտներ հուսահատության մահառիթ

կան, արդոք այդ հրձիգութիւնն եր— Պատերազմի ժամանակ կրա-
կը միանգամայն որինական զենք եւ թշնամու գրաված շենքերը
ռմբակոծում են, վորպեսզի հրդեհեն նրանց։ Յեթե պաշտպանող-
ներն ստիպված են թողնել այդ շենքերը, նրանք իրենք են
կրակ տալիս նրանց, վորպեսզի հարձակվողները չկարողանան ամ-
բանալ այնտեղ։ Հրդեհման յենթարկվելն եւ չեղել աշխարհի բոլոր
կանոնավոր գորքերի ռազմաճակատում ընկած շենքերի անխու-
սափելի վիճակը։ Սակայն ստրկացածների պատերազմում իրենց
ստրկացնողներին դեմ, այս միակ որինավոր պատերազմում պատ-
մութիւն մեջ, այդ վարմունքը, համենայն դեպս, անթուլլատրելի
յե համարվում։ Կոմունան կրակը գործադրել եւ իբրեւ պաշտպա-
նութիւն միջոց, այդ բառի ամենախիստ իմաստով առած։ Նա
գործադրեց այն՝ վերսալցիների առաջ փակելու համար այն
յերկայնաձիգ ուղիղ փողոցները, վոր Ոսմանը դիտմամբ բաց եր
արել հրետանու կրակի համար։ Նա գործադրեց այն՝ իր նահան-
ջը ծածկելու համար, ճիշտ այնպես, ինչպես վոր վերսալցիներ-
ը իրենց առաջխաղացման ժամանակ նոսախներ ելին գործա-
ծում, վորոնք առնվազն նույնքան տներ վոչնչացրին, վորքան
Կոմունայի հրդեհը։ Դեռ մինչեւ այժմ եւ վիճելի չե, թե վոր շեն-
քերն են պաշտպանվողներն այրել, վորոնք՝ հարձակվողները։
Յեւ պաշտպանվողներն այն ժամանակ միայն կրակի ոգնութիւն-
ը դիմեցին, յերբ Վերսալի գորքերն արդեն սկսել ելին գերի-
ների մասսայական կոտորածը։ Բացի դրանից, Կոմունան դեռ
շատ առաջ հրապարակով հայտարարել եր, վոր չեթե իրեն չա-
փաղանցութեան հասցնեն, նա իրեն կթաղի Պարիզի ավերակնե-
րի ներքո եւ Պարիզը յերկրորդ Մասկվայի կվերածի։ Նույնպիսի
խոստում արել եր նաեւ ազգային պաշտպանութեան կառավարու-
թիւնը, սակայն, իհարկե, միայն նրա համար, վորպեսզի քո-
ղարկի իր դավաճանութիւնը։ Հենց այդ նպատակի համար եր
Տրոյսկուն նախապատրաստել անհրաժեշտ նախքը։ Կոմունան գի-
տեր, վոր իրեն հակառակորդների համար Պարիզի ժողովրդի
կյանքը վոչինչ չարժեք, բայց շատ բան արժեքին նրանց սեփա-
կան տները Պարիզում։ Իսկ թիւերն իր կողմից հայտարարել եր,
վոր նա իր վրեժխնդրութեան մեջ անողոք պետք ե լինի։ Յերբ
մի կողմից նրա գորքն արդեն պատրաստ եր կովի, մյուս կող-
մից՝ պրուսացիները փակել ելին յենքի ճանապարհները, նա բա-
ցականչեց. «Յես անողորմ պետք ե լինեմ։ Հատուցումը պետք ե
լիակատար լինի, դատաստանը՝ խիստ»։ Յեթե Պարիզի բանվոր-

ների գործողութիւնները բարբարոսութիւնն ելին, ապա այդ
հուսահատ պաշտպանութեան բարբարոսութիւնն եր, վոչ թե
հաղթանակի բարբարոսութիւնը, վորի մեջ մեղավոր են եւ քրիս-
տոնյաները, վորոնք վոչնչացրին հեթանոսական հին աշխարհի
խակապես անգնահատելի գեղարվեստական գործերը։ Բայց նույն-
խակ այդ բարբարոսութիւնն արդարացրել ե պատմագիրն իբրեւ մի
անխուսափելի ե համեմատաբար անշան մոմենտ այն հսկայա-
կան կովի մեջ, վոր տեղի չեր ունենում նոր, աճող ե հին, խոր-
տակվող հասարակութեան միջեւ։ Կոմունայի վարմունքն եւ ավե-
րի պակաս նման եր Ոսմանի բարբարոսութեանը, վոր վոչնչաց-
րեց պատմական Պարիզը՝ դատարկապոլոսների Պարիզին տեղ
բաց անելու համար։

Իսկ վաթսուն ե չորս պատանդների մահապատիժը, նրանց
գլխին Պարիզի արքեպիսկոպոսինը, վոր կատարել ե Կոմունան։—
1848 թ. հունիսին բուրժուազիան ե իր գորքերը վերականգնել
ելին մի արդեն վաղուց մոռացված պատերազմական սովորու-
թիւն—իրենց անգնե գերիները գնդակահարումը։ Հետագայում
այդ վայրագ սովորութիւնն ավելի կամ պակաս չափով գործ ե
ածվել ամեն անգամ ժողովրդական ապստամբութիւն ճնշելիս
եւ Հնդկաստանում, վորով պարզ ապացուցված ե,
Յեւրոպայում ե Հնդկաստանում, վորով պարզ ապացուցված ե,
«քաղաքակրթութեան մի իսկական առաջադիմու-
թիւն եր»։ Մյուս կողմից՝ պրուսացիները Յրանսիայում կրկին
վերականգնել ելին պատանդներ վերցնելու սովորութիւնը.
դրանք անմեղ մարդիկ ելին, վորոնք իրենց կյանքով պետք ե
պատասխանելին ուրիշների կատարած գործողութիւնների հա-
մար։ Յերբ թիւերն, ինչպես տեսանք, հենց կովի սկզբից արդեն
ուժի մեջ մտցրեց գերված կոմունարներին գնդակահարելու
մարդասեր սովորութիւնը, Կոմունային ուրիշ վոչ մի միջոց չեր
մնում այդ գերիների կյանքի պաշտպանութեան համար, բայց
չեթե դիմելու պրուսացիների պատանդներ վերցնելու սովորու-
թեանը։ Քանի վոր վերսալցիներն անընդատ շարունակում ելին
գնդակահարել գերի ընկածներին, պատանդներ կյանքը կրկին ե
գնդակահարել յենքի ճանապարհները։ Եւ ինչպես կարելի յեր նրանց
կրկին անգամ յենթակա չեր կորստյան։ Եւ ինչպես կարելի յեր նրանց
կյանքը խնայել այն արյունահեղ կոտորածից հետո, վորով Մակ-
Մահոնի պրետորիանները տոնեցին իրենց մուտքը Պարիզ։ Մթթե
միայն մի դատարկ ծաղր պետք ե դառնար նաեւ բուրժուական
կառավարութիւնների վոչ մի բանի առաջ կանգ չառնող վայ-
րագութեան դեմ ունեցած վերջին հակակշիւր—պատանդներ

խաբեքալութունն ե դուրս գալիս, վոր ուրիշ վնչ մի նպատակ չունի ալլա, բայց յեթե հետաձգել դասակարգային կռիվը. և այդ ել մի կողմ ե նետովում, հենց վոր դասակարգային կռիվը բոցավառվում ե քաղաքացիական պատերազմի մեջ: Դասակարգային տիրապետութունն ալլա չի կարողանում ծածկվել ազգային համագլխատի ներքո. ազգային կառավարութունները մեկ են՝ պրոլետարիատի դեմ:

1871 թ. Հոգեգալստյան կիրակիից հետո չի կարող ալլա վնչ մի հաշուութուն և վնչ մի ղինադադար լինել Ֆրանսիայի բանվորներին և նրանց աշխատանքի արդյունքները յուրացնողներին միջև: Վարձկան սալդատության յերկաթե ձեռքը գուցե կարող ե այդ յերկու դասակարգերին ել վորոշ ժամանակ ճնշված վիճակի մեջ պահել: Բայց կռիվը բռնկվելու չե նորից ու նորից ավելի ե ավելի աճող ծավալով, և վնչ մի կասկած չի կարող լինել, թե ավ ե լինելու վերջնական հաղթողը—սակավաթիվ յուրացնողները, թե հսկայական աշխատավոր մեծամասնութունը: Իսկ Ֆրանսական բանվորները հանդիսանում են միայն ամբողջ ժամանակակից պրոլետարիատի առաջապահ գունդը:

Յեվրոպական կառավարութուններն, ալլալիսով, Պարիզի առաջ գործով ցույց են տալիս դասակարգային իշխանության միջազգային բնույթը, մինչդեռ իրենք ել ամբողջ աշխարհով մեկ ազադակ են բարձրացնում Բանվորների Միջազգային Ընկերության մասին—վոր աշխատանքի միջազգային հակակազմակերպութունն ե կապիտալի համաշխարհային դավադրության դեմ,—համարելով նրան այս ամբողջ դժբախտության պատճառը: Թիեքը մեղադրում ե այդ կազմակերպութունը նրանում, վոր նա աշխատանքի բռնակալն ե, բայց իրեն ձևացնում ե նրա ազատաբարը: Պիկարը հրամայեց արգելել Ինտերնացիոնալի Ֆրանսական անդամների ամեն մի հարաբերութուն նրա արտասահմանի անդամների հետ: Թիեքի 1835 թ. մեղսակից, ծերութունից մոռնիա դարձած զբաթ ժողերը⁷⁷ հաշտարարեց, թե բոլոր կառավարութունների գլխավոր խնդիրն ե՝ արմատախիլ անել Ինտերնացիոնալը: Ազգային ժողովի կալվածատեր անդամները վրոնում են նրա դեմ, և ամբողջ յեվրոպական մամուլն ել ձայնակցում ե նրանց: Մի հարգանքի արժանի Ֆրանսական գրող, վոր միանգամայն հեռու չե կանգնած մեր ընկերութունից, արտահայտվում ե հետևյալ ձևով. «Ազգային գլխարդիպի Կենտրոնական Կոմիտեյի անդամները, ինչպես և Կոմունայի անդամները մեծա-

մասնութունը—Բանվորների Միջազգային Ընկերության ամենագործունյա, ամենախոհական և ամենայեռանդուն գլուխներն են... Մարդիկ, վորոնք միանգամայն ազնիվ են, անկեղծ, խելոք, անձնվիրութամբ լի, մաքուր և մոլեռանդ, այդ բառի լավագույն լիմաստով»: Վոստիկանական գունավորում ստացած բուրժուական բանականութունը, իհարկե, Բանվորների Միջազգային Ընկերութունը պատկերացնում ե իրեն իբրեւ մի տեսակ դավա-

դրական ընկերութուն, վորի կենտրոնական վարչութունը ժամանակ առ ժամանակ ապստամբության բռնկումներ ե նշանակում զանազան յերկիրներում: Բայց, իսկապես, մեր ընկերութունը միայն այն միջազգային միութունն ե, վոր միացնում ե քաղաքակիրթ աշխարհի առաջավոր բանվորներին զանազան յերկիրներում: Վերտեղ ել, ինչ կերպարանքով ել և ինչպիսի պայմաններում ել վորեւե կերպով յերևան չելնի դասակարգային կռիվը, բնական ե, վոր մեր Բանվորների Միջազգային Ընկերության անդամներն առաջին շարքերում կլինեն

Լուիզա Միշել.

կանգնած: Այն հողը, վորից աճում ե այդ ընկերութունը, ժամանակակից հասարակութունն ինքն ե: Այդ ընկերութունը չի կարող վոչնչացվել, ինչքան ել վոր արյուն թափվի: Նրան արմատախիլ անելու համար կառավարութունները պետք ե ամենից առաջ վոչնչացնելիս կապիտալի բռնակալ իշխանութունն աշխատանքի վրա—ուրեմն իրենց սեփական մակարութեան գոյության նախապայմանը:

Բանվորների Պարիզն իր Կոմունայով միշտ կփառաբանվի իբրեւ նոր հասարակության փառավոր առաջընթացը: Նրա նահատակներն իրենց համար ընդմիշտ արձան կանգնեցրին բանվոր

Մ. Տ. Բուն, Ֆրեդ. Բրադֆիլդ, Չ. Հ. Բեսսերի, Կելնիլ,
Վիլլիամ Հեյս, Կոլբ, Ֆրեդ. Լեսսներ, Չ. Միլներ, Թոմաս
Մոստերսներ, Չարլզ Մաւրեյ, Պեներդեր, Ռոկ, Ռյուլ,
Սադլեր, Կոուել Սեպանի, Ալֆ. Տեյլոր, Վ. Տաուսետեր:

Նժնէն Դյուպոն—Ֆրանսիայի համար. Կարլ Մաքս—
Գերմանիայի և հոլանդիայի համար, Ֆրիդրիխ Նեգելս—
Բելգիայի և Սալանիայի համար. Հերման Յունգ—Շվեյ-
ցարիայի համար. Պ. Զիլլիպիհի—Իտալիայի համար.
Զեյլի Մարից—Հոլանդարիայի համար. Անսոն Զաբիցկի—
Լեհաստանի համար. Ի. Կոնեն—Դանիայի համար. Ի. Գ.
Նկկարիուս—Միացյալ Նահանգներին համար:

Հերման Յունգ—նախագահ, Զոն Ուեստոն—գանձապահ, Զորջ Հարրիս—ֆինանսական քարտուղար, Զոն Հեյլս—գլխավոր քարտուղար:

30 maj 1821 B.

[illegible]

«Միջազգային ընկերութիւն և նրա նպատակների մասին» վերնագրով հոգւածում Լոնդոնի «Spectator»-ն, իբրև բարեպաշտ մատնիչ, ուրիշ նման հնարիմացութիւնների հետ միասին, — վորոնք եւ ավելի կատարչաւ են, քան թե ժյուլ Ֆավրի խարդախութիւնը, — մեջ ե բերում «Ալլանսի» վերնում հիշատակված վավերագիրն իբրև ինտերնացիոնալի գործը, այն ել վերնում բերված հերքումը «Times» լրագրում հրատարակելուց տասնմեկ ու հետո: Այդ բանը մեզ չի զարմացնում: Դեռ Ֆրիդրիխ Մեծն ասումներ, թե բոլոր չեզվիտներից ամենից վատթարագույնը բողոքական չեզվիտներն են:

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ս.ՋԱՏՈՒԹՅՈՒՆ—ՀԱՎԱՍՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ—ՅԵՂԲԱՅՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՄՆԱ

ԴԵՎԼԱՐԱՅԻԱ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ

Այն ծանր և սոսկալի կոնֆլիկտի մեջ, վոր Պարիզին հարկադրում է մի անգամ ել ապրել պաշարման և ուժակոծության սարսափները, վոր ֆրանսական արջուն է թափել տալիս, մահ պատճառում մեր չեղբայրներին, կանանց ու յերեխաներին, վորոնք ընկնում են թնդանոթների և միտրացոցների հարվածների ներքո,—անհրաժեշտ է, վորպեսզի հասարակական կարծիքը բաժան-բաժան չլինի, վորպեսզի ազգային ինքնագիտակցությունը պարզ և ամուր լինի:

Պետք է, վոր Պարիզն ու ամբողջ յերկիրն իմանան, թե ի՞նչպիսի բնույթ, ի՞նչ պատճառ և ի՞նչ նպատակներ ունի կատարվող հեղափոխությունը: Հարկավոր է, վերջապես, վորպեսզի պատասխանատվությունը մարդկանց կորստյան, տանջանքների և աղետների համար, վորոնց զոհն ենք հանդիսանում մենք, նրանց վրա ընկնի, վորոնք դավաճանելով Ֆրանսիային և Պարիզը հանձնելով ոտարեկրացիներին՝ մայրաքաղաքը կոչք և դաժան համառություն դեպի կորուստ են առաջնորդում, վորպեսզի հանրապետության և ազատության ավերակների տակ ծածկեն իրենց դավաճանության և իրենց վոճրագործության վկաններին:

Կոմունան պարտավոր է հաստատել և պարզել Պարիզի բնակչության ձգտումներն ու ցանկությունները, բաց անել մարտի 18-ի յարժման բնույթը, վոր վերստին նստած քաղաքագետ-

ները չեն ըմբռնում, չեն զիտակցում և զրպարտությամբ են ծածկում:

Այս անգամ ել Պարիզն աշխատում և տանջվում է ամբողջ Ֆրանսիայի համար, վորի մտավոր, բարոյական, վարչական և տնտեսական վերածնությունն է նախապատրաստում նա, ինչպես նաև նրա փառքն ու նրա բարորությունը:

Ի՞նչ է պահանջում Պարիզը:

Հանրապետության ճանաչումն ու ամրապնդումը. այդ է կառավարման միակ ձևը, վոր համատեղելի է ժողովրդի իրավունքների և հասարակության ուղիղ և ազատ զարգացման հետ:

Կոմունայի լիակատար ավտոնոմիան, վոր պիտի տալու Պարիզի բոլոր վայրերի վրա և չուրաքանչյուր կոմունայի ապահովի նրա լիակատար իրավունքները, իսկ չուրաքանչյուր ֆրանսիացու—նրա ընդունակությունների և հակումների ազատ գործադրությունն, իբրև մարդ, քաղաքացի և աշխատավոր:

Կոմունայի ավտոնոմիան սահմանափակվելու յե միայն բոլոր մշուս կոմունաների նույնպիսի ավտոնոմիա ունենալու իրավունքով, վորոնք մտնում են ընդհանուր պայմանագրության մեջ և վորոնց ընկերակցությունը (ասոցիացիան) պետք է ապահովի ֆրանսական միասնականությունը:

Կոմունային պատկանում են հետևյալ իրավունքները.

Կոմունալ յեղքի ու մուտքի բյուջեի քվեարկումը. հարկերի վորոշումն ու բաշխումը. տեղական հիմնարկների կառավարումը. դատական ատյանների, ներքին վոստիկանություն և ժողովրդական լուսավորության կազմակերպումը. Կոմունային պատկանող գույքերի կառավարումը:

Ընտրության կամ կոնկուրսի միջոցով դատավորների և ամեն տեսակ կոմունալ պաշտոնյաների նշանակումն, նրանց վրա դնելով պատասխանատվություն և իրավունք ունենալով մշտական վերահսկողություն ունենալու նրանց վրա և փոխելու նրանց:

Անձի ազատության, խզի ազատության և աշխատանքի ազատության լիակատար չերաշխիք:

Քաղաքացիների մշտական միջամտությունը կոմունալ գործերին՝ իրենց հայացքներն ազատ կերպով արտահայտելու և իրենց շահերն ազատ կերպով պաշտպանելու միջոցով. իսկ քաղաքացիների գործունեությունն այդ ազատ արտահայտությունը ապահովվում է Կոմունայի կողմից, վորը միայն իրավունք ունի

վերահսկողություն ունենալու և պաշտպանելու ժողովների և հրապարակայնության իրավունքի ազատ և արդարացի գործադրությունը:

Կոմունայի պաշտպանության և ազգային զվարդիայի կազմակերպումը, վորն ազատ կերպով ընտրում է իր պետերին և մենակ ինքն է, վոր հսկում է Կոմունայում կարգ պահպանելու վրա:

Պարիզը տեղական ավտոնոմիայի ուրիշ վնչ մի յերաշխիք չի պահանջում, այն պայմանով, իհարկե, վոր չերկրի կենտրոնական վարչության մեջ, ֆեդերացիայի յենթարկված կոմունաների վարչության մեջ գործադրվեն վերև հիշված սկզբունքները:

Սակայն, ոգտվելով իր ավտոնոմիայից և գործողությունների ազատությունից, Պարիզն իրեն իրավունք է վերապահում իր մոտ, ըստ իր բարենայեցողության, իրականացնելու իր բնակչության պահանջած վարչական ռեֆորմները, ստեղծելու լուսավորության, արտագրության, փոխանակման ու վարկի զարգացմանն ու տարածմանը նպաստող հիմնարկություններ, ինչպես և իշխանության և սեփականության ունիվերսալացմանը (à universaliser) նպաստող հիմնարկներ, ժամանակի պահանջների և փորձի տվյալների համաձայն:

Մեր թշնամիները սխալվում են կամ խաբում են չերկիրը, յերբ Պարիզը մեղադրում են նրանում, իբր թե նա կամենում է իր կամքը կամ իր գերիշխանությունը փաթաթել ամբողջ ազգի վրին, կամ ձգտում է զիկատառերայի, վոր մշուս կոմունաների անկախության և գերիշխանության կատարյալ խախտումն կլինի:

Նրանք սխալվում են կամ խաբում են չերկիրը, յերբ Պարիզը մեղադրում են նրանում, իբր թե նա ձգտում է խախտել ֆրանսական միասնությունը, վոր ստեղծվել է հեղափոխության միջոցով մեր նախնիքների բերկրալից աղաղակների ներքո, վորոնք հին Ֆրանսիայի բոլոր կողմերից շտապել են ներկա լինել Ֆեդերացիայի տոնին:

Այն միությունը, վոր մինչև այժմ մեր վրին ելին փաթաթում կայսրությունը, միապետությունն ու պարլամենտարիզմը, միայն բռնակալական, անբանական, կամայական և թանգ նստող կենտրոնացումն է:

Քաղաքական միությունն այն ձևով, ինչպես վոր ուղում է

Պարիզը,—դա բոլոր տեղական նախաձեռնութիւններէ կամալոր ասոցիացիան եւ, բոլոր անհատական ջանքերի անկախ եւ ազատ մրցումը՝ մի ընդհանուր նպատակէ—բոլորի բարորութեանը, ազատութեանն ու անվտանգութեանը—հասնելու համար:

Կոմունալ հեղափոխութիւնը, վոր սկսվել ե ժողովրդական նախաձեռնութեամբ մարտի 18-ին, բաց ե անում փորձնական, դրական, գիտական քաղաքականութեան մի նոր դարաշրջան:

Դա—հին կառավարական եւ կղերական աշխարհի վախճանն եւ, միլիտարիզմի, չինովնիկութեան, շահագործման, աժիոտաժի, մենաշնորհների, արտոնութիւնների վերջը, վորոնց պրոլետարիաթը պարտական ե իր ստրկութիւնը, իսկ հայրենիքը— իր դժբախտութիւններն ու իր խորտակումը:

Թող տեսնի ճշմարտութիւնը այդ թանգազին ե մեծ հայրենիքը, վոր խաբված ե ստով ե զրպարտութեամբ:

Պարիզի ե Վերսալի միջև սկսված կռիվն այնպիսի բնույթ չունի, վոր վերջ կարողանա գտնել վորեւե խաբուսիկ կոմպրոմիսով: Նրա յեղքը կասկածի չենթակա լինել չի կարող: Հաղթութիւնը, դեպի վորը անխորտակելի յեռանդով ընթանում ե ազգային գվարդիան, մեր իղեաների ե իրավունքի կողմը կլինի:

Մենք գիմում ենք Ֆրանսիային:

Իմանալով, վոր սպառազինված Պարիզը միակերպ լի չի ե հանդարտ ինքնադսպումով, ե՛ արիութեամբ, վոր նա պաշտպանում ե կարգը, ե՛ միատեսակ յեռանդով, ե՛ խանդավառութեամբ, վոր նա իրեն զոհաբերում ե նուշքան գիտակցաբար, վորքան ե հերոսաբար, վոր նա գենք ե վերցրել միայն հավատարմութեանից դեպի ընդհանուր ազատութեանն ու ընդհանուր փառքը,— թող Ֆրանսիան հարկադրի դադարեցնելու այդ արյունահեղ կռիվը:

Թող Ֆրանսիան զինաթափ անի Վերսալը իր անխորտակելի կամքի հանդիսավոր արտահայտութեամբ:

Նա ոգտվելու չե մեր հաղթութեան պտուղներից,—Թող, ուրեմն, նա իրեն համեալիս հայտարարի մեր ջանքերի հետ, թող նա մեր դաշնակիցը լինի այս կովում, վորը կարող ե վերջանալ միայն կոմունալ իղեայի հաղթանակով կամ Պարիզի խորտակումով:

Ինչ վերաբերում ե մեզ, Պարիզի քաղաքացիներին, մենք կոչված ենք իրագործելու ժամանակակից հեղափոխութիւնը, ամենից ավելի լայնն ու ամենից ավելի արդունավետն այն բոլոր հեղափոխութիւններից, վորոնք յերբեկից լուսավորել են պատմութեան ուղին:

Մեր պարտականութիւնն ե կովել ե—հաղթել:

Պարիզի Կոմունա.

19 ապրիլի 1871 թ.

ՀԱՎԵԼՎԱԾ II

ԿՈՍՏՈՆԱՅԻ, ՆՐԱ ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՅԵՎ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՅԻ ԳԼԽԱՎՈՐ
ԴԵԿՐԵՏՆԵՐՆ ՈՒ ՎՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

ԿՈՍՏՈՆԱՅԻ ԴԵԿՐԵՏՆԵՐԸ

ԱՐՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԲՆԱԿԱՐԱՆ ՎԱՐՁՈՂՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՍՏՈՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, վոր մինչև այժմ պատերազմի բոլոր ծախքերը կրել են արդյունաբերութիւնն ու առևտուրը, ե վոր արդարութիւնը պահանջում ե, վորպեսզի անշարժ սեփականութիւնն իր կողմից զոհաբերութիւն անի յերկրին,—

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Բնակարան վարձողներն ազատվում են իրենց բռնած բնակարանների վարձից 1870 թ. հոկտեմբերի տրիմեստրի ե 1871 թ. հունվարի ե ապրիլի տրիմեստրների համար:

2. Այն գումարները, վոր բնակարան վարձողները վճարել են հիշատակված ինն ամիսների համար, հաշվի կառնվեն իբրեւ բնակարանավարձի վճար՝ հետագա ամիսների համար:

3. Նմանապես ե վարձից ազատվում են կահավորված սենյակներ ե բնակարաններ վարձողները:

4. Բնակարան վարձելու բոլոր պայմանագրերը վարձողների ցանկութեամբ կարող են լուծվել վեց ամսվա ընթացքում՝ այս դեկրետի լույս տեսնելու օրվանից հաշված:

5. Տնատերերի կողմից ներկայացված բոլոր առաջարկները բնակարանից վտարելու մասին՝ վարձողների պահանջով հետաձգվում են յերեք ամսով:

Պարիզի Կոմունա.

Քաղաքային տուն,
29 մարտի 1871 թ.

Ծ ա ն ո թ.— Առանձին դեկրետով կկարգավորվեն այն հարցերը, վորոնք կապված են գրավ դրված տներին վերաբերող վճարներէ հետ:

ԼՈՍԲԱՐԴՈՒՄ ԳՐԱՎ ԴՐՎԱԾ ԻՐԵՐԻ ՎԱՃԱՌՔԻ ՀԵՏԱԶԳՈՒՄԸ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ և հրատարակում.

Քաղաքային լոմբարդում զբաղված իրերի վաճառքը
դադարեցվում է:

Քաղաքային տուն,
29 մարտի 1871 թ.

Պարիզի Կոմունա.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՎԱՐԴԻԱ ՄՇԱԿԱՆ ԶՈՐՔԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ և հրատարակում.

1. Նորակոչիկների հավաքը վերացվում է:
2. Վեճ մի այլ զինվորական ուժ, քացի Ազգային Գվարդիա-
լից, չի կարող կազմվել Պարիզում կամ մտցվել Պարիզ:
3. Բոլոր առողջ քաղաքացիները մտնում են Ազգային Գվար-
դիայի կազմի մեջ:

Պարիզի Կոմունա.

Քաղաքային տուն,
29 մարտի 1871 թ.

ԳԼԽԱՎՈՐ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԻ ՊԱՇՏՈՆԻ ՎԵՐԱՑՈՒՄԸ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ և հրատարակում.

1. Գլխավոր հրամանատարի կոչումն ու ֆունկցիաները վե-
րացվում են:
2. Քաղաքացի Բըյունենն ազատվում է իր վարած պաշ-
տոնից:
3. Նշանակվում են—քաղաքացի Եզը զինվորական դելե-
գատ*), քաղաքացի Բերթերեն՝ Ազգային Գվարդիայի Գլխավոր

*) Այդ անունով էր կոչում Կոմունան իր միևնույններին: Ծան. Խմբ.

Շտաբի պետ, քաղաքացի Դյուվալը՝ նախկին վոստիկանական
վարչության զինվորական ուժերի հրամանատար:

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Գեներալ Եդ. Ֆելիքս Պիա⁷⁸, ժ. Տրիպոն, գեներալ Ժյուլ
Բերթերեն, Լեֆրանսե, Ե. Դյուվալ, Եդ. Վալյան:

Պարիզ,
1 ապրիլի 1871 թ.

ՌՈՃԻԿՆԵՐԻ ԻՋԵՑՈՒՄԸ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, Վոր բարձր
հասարակական պաշտոնները խո-
շոր ոռճիկներով վարձատրվելու
շնորհիվ՝ ընդհանուր տենչանքի
առարկա չեն լինել և տրամա-
դրվել են իրեն պատվավոր պաշ-
տոններ.

Նկատի ունենալով, Վոր խա-
պես դեմոկրատական հանրապե-
տության մեջ չի կարող վեճ սի-
նեկուրա լինել, վեճ էլ հափա-
ղանց բարձր ոռճիկներ,— դեկ-
րետ և հրատարակում.

Կոմունայի պաշտոնատար ան-
ձերի ոռճիկները չեն կարող տա-
րեկան 6000 ֆրանկից ավելի
լինել:

Պարիզի Կոմունա.

Քաղաքային տուն,
2 ապրիլի 1871 թ.

Գեներալ Եդ.

ՅԵԿԵՂԵՑՈՒ ԱՆՋԱՏՈՒՄԸ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, Վոր Ֆրանսական Հանրապետության
առաջին ակզբունքը հանդիսանում է ազատությունը.

նկատի ունենալով, վոր խղճի ազատությունը ազատություններէն ամենազինալորն է.

նկատի ունենալով, վոր կրօնական դավանություններէ բոլորն հակառակ է այդ սկզբունքին, վորովհետեւ քաղաքացիներին հարկերի տակ է դնում հակառակ նրանց համոզմունքներին.

նկատի ունենալով, վոր հոգեւորականությունը մասնակից է լեղել միապետութեան վոճրագործություններին ազատութեան դեմ,—

դեկրետ է հրատարակում.

1. Յեկեղեցին բաժանվում է պետութեանէն:
2. Դավանութեաններէ բոլորն վերացվում են:
3. Այսպէս կոչված յեկեղեցական գույքերը, վորոնք պատկանում են կոնգրեգացիներին,— ինչպէս շաբաթական, այնպէս նաեւ անշաբաթ,— հայտարարվում են ազգային սեփականութեան:
4. Անմիջապէս կազմակերպվում է այդ գույքերի հետադուրութեան՝ նրանց բնույթը պարզելու և ժողովրդի ձեռքը հանձնելու համար:

Քաղաքային տուն,
3 ապրիլի 1871 թ.

Պարիզի Կոմունա.

ՎԵՐՍԱԼԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻՆ ԴԱՏԻ ՀԱՆՁՆԵԼԸ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՄՈՆԱՆ

նկատի ունենալով, վոր Վերսալի կառավարութեան անդամները հայտարարեցին և սկսեցին քաղաքացիական պատերազմ, հարձակվեցին Պարիզի վրա, սպանեցին և վերավորեցին բազմաթիվ ազգային-զավաթականների, կանանց և չեքխանների.

նկատի ունենալով, վոր այդ վոճրագործութեանը կատարված է հանկարծակի և առաջուց մտածված դիտավորութեամբ՝ առանց վորեւ առիթի և հակառակ ամեն տեսակ իրավունքի,—

դեկրետ է հրատարակում.

1. Քաղաքացիներ թիւերը, Ֆաւրը, Պիկարը, Դյուֆորը, Սիմոնը և Պոտյուտն դատի յեն հանձնվում:

2. Նրանց պատկանող գույքը գրավվում է և կալանքի տակ է մնում այնքան ժամանակ, մինչև վոր նրանք ներկայանան ժողովրդի դատաստանին:

Այս դեկրետի իրականացումը հանձնարարվում է դատական-դեկրետին, ինչպէս նաեւ հասարակական անվտանգութեան դեկրետին ըստ պատկանելուն:

Պարիզի Կոմունա.

Քաղաքային տուն,
3 ապրիլի 1871 թ.

ԴԵԿՐԵՏ ՊԱՏԱՆԳՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՄՈՆԱՆ,

նկատի ունենալով, վոր Վերսալի կառավարութեանը բայրձակապէս վոտքի տակ է տալիս մարդկայնութեան որեւոր-ներն ու պատերազմի բոլորի կողմից ճանաչված սովորութեանները, վոր նա այնպիսի վոճրագործութեաններ է կատարել, վորոնցով իրեն չի արատավորել նույնիսկ ֆրանսական հողը նվաճած թշնամին.

նկատի ունենալով, վոր Պարիզի Կոմունայի ներկայացուցիչներին վրա հրամայողական պարտք է ընկնում պաշտպանել յերկու միլիոն բնակիչներին պատիվն ու կշանքը, վորոնք իրենց վիճակը հանձնել են նրա ձեռքը, վոր անհրաժեշտ է անհապաղ ձեռք առնել այն բոլոր միջոցները, վոր թելադրում է դրութեանը.

նկատի ունենալով, վոր պետութեան և քաղաքային վարչութեան գլուխը կանգնած մարդիկ պարտավոր են ընդհանրական բարիքը համաձայնեցնել դեպի քաղաքացիական ազատութեաններն ունենալիք հարգանքի հետ,—

դեկրետ է հրատարակում.

1. Ամեն վոր, վոր մեղադրվում է Վերսալի կառավարութեան գործած վոճրագործութեան մեղսակցութեան մեջ, յենթաթարկվում է կալանքի և հանձնվում դատի:

2. Քսանկէորս ժամվա ընթացքում տրիբունալ է հիմնվում՝ դատելու համար այն վոճրագործութեանները, վորոնք հանձնվում են նրա քննարկմանը:

3. Տրիբունալը դատավճիռներ կարձակի 48 ժամվա ընթացքում:

4. Տրիբունալի դատավճիռով կալանավորված բոլոր մեղադրյալները կհամարվեն Պարիզի բնակչութեան պատանդներ:

5. Պարիզի Կոմունայի որինական կառավարութեան յուրաքանչյուր կողմնակցի կամ պատերազմական գերու մահապատժի

փոխարեն անմիջապես կհետևի 4-րդ հոդվածի համաձայն կալա-
նավորված լերեք պատանդների մահապատիժը, վորոնք կնշա-
նակվեն վիճակահանութեամբ:

6. Յուրաքանչյուր պատերազմական գերի հանձնվում է տրի-
բունալի դատին, վորը վճռում է, թե արդյոք նա յենթակա յե
աղատման, թե՞ կալանավորվում է իբրեւ պատանդ:

Քաղաքային տուն,
5 ապրիլի 1871 թ.

Պարիզի Կոմունա.

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով ռազմական գեղեցատի առաջարկութեա-
նը, վորը պարտավորվում է հնարավորութեան տալ՝ իրենց իրա-
վունքները պաշտպանելու համար առաջավոր գերքերը կանչված-
ներին՝ մասնակցութեան ունենալու ձայնավորութեան մեջ,—

գեկրեաւ է հրատարակում.

1. Լրացուցիչ ընտրութեանները նշանակել կիրակի օրը,
ապրիլի 16-ին:

2. Չայնտվութեանը տեղի կունենա առավոտյան ժամը 8-ից
մինչև յերեկոյան ժամը 8-ը:

3. Չայների հաշվումը կկատարվի անմիջապես:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 12 ապրիլի 1871 թ.

ՎԱՆԴՈՄԻ ՍՅՈՒՆԻ ՔԱՆԴՈՒՄԸ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, վոր Վանդոմի հրապարակի կայսերա-
կան սյունը հանդիսանում է բարբարոսութեան հուշարձան, կո-
պիտ բռնութեան և սուտ փառքի խորհրդանշան, միլիտարիզմի
հաստատում, և քաղաքային իրավունքի ժխտում, հաղթողների
մշտական ծաղր ու ծանակ պարտվածների վերաբերմամբ, Ֆրան-
սական Հանրապետութեան յերեք սկզբունքներից մեկի—յեղբայ-
րութեան—դեմ անընդհատ վտանգութեան,—

գեկրեաւ է հրատարակում.

Վանդոմի հրապարակի սյունը պետք է կործանվի:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 12 ապրիլի 1871 թ.

ԱՆՁԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, վոր յեթե հանրապետութեան բարիքը
պահանջում է, վոր բոլոր դավադիրներն ու դավաճաններն աշն-
պիսի պաշմանքների մեջ դրվեն, վոր նրանք անվտանգ դառնան,
ապա սակաւ կարեւոր չե կանխել կամայականութեան ակտերը
կամ վտանգութեանները անձի ազատութեան դեմ,—

գեկրեաւ է հրատարակում.

1. Յուրաքանչյուր ձերբակալման մասին պետք է տեղեկաց-
նել Կոմունայի արդարադատութեան գեղեցատին, վորն անձամբ
կամ իր ողնականների միջոցով հարցուփորձ է անում ձերբակալ-
վածին և բանտ է ուղարկում նրան, յեթե գտնում է, վոր ձեր-
բակալութեանը պետք է ուժի մեջ թողնել:

2. Յուրաքանչյուր ձերբակալում, վորի մասին 48 ժամվա
ընթացքում չի տեղեկացվում արդարադատութեան գեղեցատին,
ապրիլի չե համարվում, և ձերբակալողները յենթակա չեն դա-
տական պատասխանատվութեան:

3. Խուզարկութեաններ և բռնագրավումներ կարող են կա-
տարվել միայն պատշաճ իշխանութեաններին և նրանց անմիջա-
կան որդանների կարգադրութեամբ, վորի համար նրանք պետք է
Կոմունայի հիմնարկութեաններից տրված լրագորագրեր ունե-
նան:

Կամայական խուզարկութեանների և բռնագրավումների մեջ
մեղավորները յենթակա չեն ձերբակալման:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 14 ապրիլի 1871 թ.

ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻՆ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, վոր շատ արհեստանոցներ լքված են
իրենց տերերի կողմից, աշն նպատակով, վորպեսզի խուսափեն
իրենց քաղաքացիական պարտականութեաններից ի վնաս աշխա-
տավորների շահերի:

Նկատի ունենալով, վոր աշն ստոր փախուստի հետևանքով
բազմաթիվ հանրորեն-անհրաժեշտ աշխատանքներ կանգ են ա-
ռել և աշխատավորների գոյութեանը վտանգի յե յենթարկվել,—

դեկրետ ե հրատարակում.

Բանվորական արհեստակցական միությունները հրավիրվում են քննիչ հանձնաժողովը ընտրելու համար, վորի նպատակն է լինելու.

1. Հաշվի առնել լքյալ արհեստանոցները, պարզել նրանց դրությունը, ինչպես նաև կազմել նրանց մեջ գտնված արտադրության գործիքների ինվենտարը:

2. Զեկուցում ներկայացնել այն մասին, թե ինչպես կարելի է ըստ կարելու շուտով բանի գցել այդ արհեստանոցները, — վրիժե այն դասակարգների ղեկավարութամբ, վորոնք թողել են նրանց բախտի բերմունքին, այլ այն բանվորների կողմից: Ընկերությունների ղեկավարութամբ, վորոնք աշխատում էին այդ արհեստանոցներում:

3. Մշակել այդ կողմերատիվ ընկերությունների կանոնադրության նախագիծը:

4. Հիմնել միջնորդ դատարան, վորը վերահիշյալ տերերի վերադարձից հետո պետք է սահմանի զործարանները վերջնականապես բանվորների ընկերություններին հանձնելու պայմանները և նրանց նախկին տերերին տրվելիք փոխհատուցման չափը:

Այդ քննիչ հանձնաժողովին իր ղեկուցումը պետք է ներկայացնի աշխատանքի և փոխանակության հարցերի վերաբերյալ կոմունալ հանձնաժողովին, վորն, իր հերթին, ամենակարճ ժամանակամիջոցում պետք է կոմունային ղեկրետի այնպիսի նախագիծ ներկայացնի, վորն ապահովել թե կոմունայի և թե աշխատավորների շահերը:

Պարիզի կոմունա.

Պարիզ, 16 ապրիլի 1871 թ.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄՈՐԱՏՈՒՈՒՄ ՅԵՐԵԲ ՏԱՐՈՎ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Բոլոր տեսակի պարտավորագրերի համաձայն կատարելիք վճարումները, վորոնք կնքվել են մինչև այսօր և վորոնց ժամկետը հիմա անցնում է — մուրհակներ, ալիքիդիտիֆներ, ստորագրված հաշիվներ և ամեն տեսակ համաձայնություններ պարտքերի վերաբերմամբ — հետաձգվում են յերեք տարով, հաշվելով

սույն թվականի հուլիսի 15-ից, ըստվորում այդ պարտքերի տոկոսները չեն վճարվում:

2. Պարտք մնացած դումարների ամբողջ մասսան կրաժանվի 12 հավասար մասերի, վճարման յեռամսյա ժամկետով, հաշված մատնանշված որվանից:

3. Այդ պարտավորագրերով վարկ տվողները, պահպանելով իրենց սկզբնական իրավունքները, իրավունք կունենան գանձելու իրենց հասանելիք պարտքերը մուրհակների և փոխանակագրերի (трассировка) միջոցով, վորոնց մեջ մատնանշվում է պարտքի բնույթը և նրա ապահովումը, համաձայն 2-րդ հոդվածի:

4. Ընդունման և վճարման մերժումները կհետապնդվեն միայն տվյալ մասի չափով:

5. Յուրաքանչյուր պարտապան, վոր ոգտվելով ներկա դեկրետի տված հետաձգումով կթագցնի, կոտարի կամ կլիշնչացնի իր ակտիվը ի վնաս վարկատուի իրավունքների, կհամարվի չաբամիտ սնանկ, յեթե նա վաճառական է, և խաբեբայական գործողություն կատարող, յեթե նա վաճառական չէ: Նա կարող է պատասխանատվության չնթարկվել կամ պարտատիրոջ, կամ դատախազական վերահսկողության կողմից:

Պարիզի կոմունա.

Պարիզ, 16 ապրիլի 1871 թ.

ԱՆՁԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒՄԸ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Մագիստրատուրայի և վոստիկանության բոլոր պաշտոնյաները, ինչպես նաև ազգային գվարդիայի սպաները, վորեն մեկին ձերբակալելիս պարտավոր են տեղնուտեղը նրա մասին արձանագրություն կազմել և պատահածի մասին տեղեկացնել արդարագատության ղեկիդատին: Արձանագրության մեջ պետք է ցույց տրված լինեն ձերբակալման պատճառները և այն անձերի անունները, վորոնք կարող են վկա լինել հոգուտ և ի վնաս ձերբակալվածի:

Այդ կանոնների դանցառումը խստորեն կպատվի:

Նույն կանոնները պարտադիր են նաև այն մասնավոր քա-

դաքացիներին համար, վորոնք գործում են՝ հանցագործութեան տեղում ձերբակալութիւն կատարելու որոնքի հիման վրա:

2. Բանտերի, կալանավորման կամ ուղղիչ տների բոլոր պետերն ու բանտային վարչութեան մյուս պաշտոնյաները, վորոնք ձերբակալման արձանագրութեան մեջ ցույց չեն տա ձերբակալման պատճառները, կհետապնդվեն՝ ապուրինի կերպով ազատութիւնից զրկելու համար:

3. Ձերբակալված անձերին պատկանող և նրանցից վերցված բոլոր փաստաթղթերը, արժեթղթերն ու ամեն տեսակ առարկաները պետք է հանձնվեն պահպանման դանձարկղը: Իրեղեն ապացույցները պետք է հանձնվեն Կոմունայի՝ վոստիկանութեան գործերը վարող ղեկագաւին:

ՆՈՒՆԱՆ ՊՐԱՏՈՒՆ.

ՅԵՐԴՎՅԱԼ ԱՏԵՆԱԿԱԼՆԵՐԻ ԴԱՏԱՐԱՆԸ

ՊԱՐԻՉԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, վոր լիթե հասարակական փրկութեան շահերը պահանջում են հատուկ դատարաններ հիմնել, ապա նրանք իրավունքի կողմնակիցներին հնարավորութիւն են տալիս անսասան կերպով հաստատելու արդարութեան և սոցիալական ոգտի սկզբունքները, վորոնք վեր են կանգնած բոլոր անցողական դեպքերից, այն է.

պատասխանատվութիւն հալատարների դատարանի առաջ, պաշտոնատար անձերի ընտրովիութիւն,

պաշտպանութեան ազատութիւն,—

դեկրետ և հրատարակում.

1. Յերդվյալ ատենակալներ կնշանակվեն Ազգային Գվարդիայի ալն պատգամավորները, վորոնք կընտրվին Պարիզի Կոմունայի ղեկրետը հրապարակելու որը՝ լիբրվյալ ատենակալների խնտիտուտ հիմնելու մասին:

2. Պարիզի Կոմունայի արտակարգ խնտում լիբրվյալ ատենակալների ընդհանուր ցուցակը բաժանվում է չորս սեկցիայի, չորսաքանչուրի մեջ տասներկու ատենակալ՝ ընտրված վիճակով: Բվետուփից հանած առաջին 12 անունը կազմում են արիքունակի առաջին սեկցիան: Բացի դրանից, այդ սեկցիայի մեջ ընտրվում են 8 լրացուցիչ լիբրվյալներ: Նույն ձևով կազմվում

են նաև մնացած սեկցիաները: Բացարկի իրավունք տրամադրվում է միայն մեղադրյալին և քաղաքացիական հացվորին:

3. Պետական մեղադրողի ֆունկցիաները կատարում են Կոմունայի դատախազը և նրա չորս ոգնակաւները, վորոնց նշանակում է անմիջականորեն Պարիզի Կոմունան:

4. Յուրաքանչյուր սեկցիա ունի ղեկուցող և քարտուղար, վորոնց նշանակում է դատաստանական հանձնաժողովը:

5. Մեղադրյալը դատարան է կանչվում Կոմունայի դատախազի պահանջով. կանչի և դատական քննութեան միջև պետք է անցած լինի առնվազն 48 ժամ:

Մեղադրյալին իրավունք է տրամադրվում կարիք չելած դեպքում կանչել Կոմունայի հաշվին անսահմանափակ թվով վկաներ պաշտպանութեան համար: Վիճարանութիւնները հրապարակային են: Մեղադրյալն ազատորեն իրեն համար պաշտպան է ընտրում, վորը կարող է և չպատկանել փաստաբանների կորպորացիային: Նրան թույլ է տրվում ամեն տեսակ բացարկներ հայտնել, ինչ վոր նա պաշտպանվելու տեսակետից ոգտակար համարի:

6. Յուրաքանչյուր սեկցիայում լիբրվյալներն իրենց միջից նախագահ են ընտրում դատարանի ամեն մի նիստի համար: Հաւաակ դեպքում՝ նախագահն ընտրվում է վիճակով:

7. Նախագահի ընտրութեանից հետո հարցաքննում են պաշտպանութեան և մեղադրութեան վկաներին: Կոմունայի դատախազն ու նրա ոգնակաւները պաշտպանվում են: Դատարանի նախագահը չպետք է ամփոփի վիճարանութիւնները:

8. Դատական վիճարանութիւնները վերջանալուց հետո լիբրվյալների դատարանը հետանում է խորհրդակցութեան սենյակը: Յերդվյալներն ստանում են լիբրվյալ ատենակալի տոմս. նրանցից մեկի վրա պետք է գրված լինի—մեղադրյալը մեղավոր է, մյուսի վրա—մեղադրյալն անմեղ է:

9. Խորհրդակցութեանից հետո լիբրվյալները վերադառնում են նիստի դահլիճը, և նրանցից չորսաքանչյուրն իր տոմսը գցում է քվեփուփի մեջ: Բվետուփից հանում է ալն նախագահը: Բարտուղարը, հաշվելով ձայները, հայտարարում է ձայնավութեան արդուները: Մեղադրական դատավճիւր կարող է հանվել միայն ալն դեպքում, լիթե դրա ոգտին ձայն է տալիս ութ ձայնի մեծամասնութիւնը տասներկուսից:

10. Յեթե մեղադրւալն անմեղ ե հայտարարվում, ապա նա անմիջապէս ազատ ե արձակվում:

11. Դատարան կանչելը ե ամեն տեսակ հրավերադրեր ու փաստաթղթեր հանձնելը կատարում են միայն սեկցիաների քարտուղարութիւնները: Այդ հրավերադրերը զրկում են վորոշյալ ձեռք, հասարակ թղթի վրա, առանց վորեւ մաքսի:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 22 ապրիլի 1871 թ.

ԴԱՏԱՐԱՆ ՄՆԱՑԱԾ ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ԿԱՐԻՔ ՈՒՆԵՑՈՂՆԵՐԻՆ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, վոր իրեն վրա պարտականութիւնն ե ընկած յերկրորդ ոմբակոծութեան զոհերին բնակարաններ տրամադրել, ե այդ միջոցը հետաձգել հնարավոր չե,

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Բոլոր դատարկ մնացած բնակարանները բռնագրավվում են:

2. Այդ բնակարանները, ըստ ստացվող պահանջների, կաբամադրվեն ոմբակոծութեան յենթարկված քաղաքամասերի բնակիչներին:

3. Բնակարանը նոր կվարտիրանտին հանձնելուց առաջ պետք ե կազմվի նրա նկարագրութիւնը, ե վերջնիս պատճենը տրվի փախած տնատիրոջ ներկայացուցիչներին:

Բացի դրանից, կնքվում են այն բոլոր պահարանները, կամոդները, արկղները ե այլն, վորոնց մեջ պահվում են բնակարանի տիրոջ իրերը:

4. Կոմունայի առանձին շրջանների քաղաքային վարչութիւնները վրա պարտք ե դրվում անհապաղ կենսագործել այս դեկրետը: Բացի դրանից, նրանք պետք ե, ըստ հնարավորութեան, փոխադրական միջոցներ տրամադրեն կարիք ունեցող քաղաքացիներին՝ մի բնակարանից մյուս բնակարանը փոխադրվելու համար:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 25 ապրիլի 1871 թ.

ԳԵՆԵՐԱԼ ԲՐԵԱՅԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾ ՅԵԿԵՂԵՑՈՒ ՔԱՆԴՈՒՄԸ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՄՈՒՆԱՆ,

Նկատի ունենալով, վոր Բրեայի*) հիշատակին կառուցված յեկեղեցին, վոր գտնվում ե Պարիզում, Խտալական ավենյուի վրա, № 79, հանդիսանում ե մշտական վիրավորանք հունիսյան ապստամբութեան որերին սլարտովածների ե ժողովրդական գործի համար ընկած մարտիկների վերաբերմամբ,—

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Բրեայի հիշատակին կառուցված յեկեղեցին պետք ե քանգվի:

2. Այն տեղը, վորտեղ կանգնած ե յեկեղեցին, այսուհետե անվանել Հունիսյան հրապարակ:

3. XIII շրջանի քաղաքային վարչութեանը հանձնարարվում ե ի կատար ածել այս դեկրետը:

Բացի դրանից, Կոմունան հայտարարում ե, վոր նախերուքն ե շնորհում քաղաքացի Նուբրիին, վոր ահա արդեն 22 տարի յե աքսորված ե Կայսենա՝ դավաճան Բրեային մահապատժի չենթարկելու համար: Կոմունան կազատի նրան, հենց վոր այդ հնարավոր լինի:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 27 ապրիլի 1871 թ.

ՅԵՐԴՄԱՆ ՎԵՐԱՑՈՒՄԸ

Արդարադատութեան դեկրետ քաղաքացի Պրոտոյի առաջարկութեամբ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ ե հրատարակում.

Քաղաքական յերգումը ե պրոֆեսիոնալ յերգումը վերացվում ե:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 4 մայիսի 1871 թ.

*) Գեներալ Բրեան սպանվել հունիսի 25-ին, 1848 թ. հունիսյան ապստամբութեան ժամանակ, նրա համար, վոր նա Պանթեոնի մոտ գերի վերցված ապստամբների գլխին դաժան դատաստան եր տեսել: Ծան. Խմբ.

ԳՐԱՎ ԴՐՎԱԾ ԻՐԵՐԸ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆԵԼԸ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Քաղաքային լոմբարդի ընկալագրերով, վորոնք տրված են 1871 թվականի ապրիլի 25-ից առաջ, իբրև գրավ ընդունված իրերի համար, — զգեստ, կահ-կարասի, սպիտակեղեն, զբքեր, անկողնի պատկանելություններ և աշխատանքի գործիքներ, — վորոնց համար 20 ֆրանկից վոչ ավելի փոխառություն ե տրված, ընթացիկ ամսի 12-ից ձրիաբար կվերադարձվեն գրավ գրված իրերը:

2. Վերև հիշատակված իրերը կտրվեն միայն այն ընկալագիր ներկայացնողներին, վորոնք կկարողանան ապացուցել, վոր իրենք են սկզբնական գրավ դնողները:

3. Կոմունայի ֆինանսական գերատեսչության ղեկավարին հանձնարարվում ե, քաղաքային լոմբարդի վարչության համաձայնությունը, լոմբարդի ֆուսներ հատուցումը և այս դեկրետի կատարումը:

ԿԱՊԱԼՆԵՐՆ ՈՒ ՄԱՏԱԿԱՐԱՐՈՒՄՆԵՐԸ ԿՈՄՈՒՆԱՅԻ ՀԱՄԱՐ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Աշխատանքի և փոխանակության հանձնաժողովին թույլ ե տրվում վերաքննության յենթարկել կապալների բոլոր պայմանագրերը, վոր կնքել ե Կոմունան մինչև այսօր:

2. Աշխատանքի և փոխանակության հանձնաժողովը պետք ե պահանջի, վորպեսզի կապալներն անմիջականորեն տրվեն կորպորացիաներին և վորպեսզի այդ վերջիններին միշտ գերադասություն տրվի:

3. Անուրդների պայմաններն ու գները՝ ֆինանսական ղեկավարի և ֆինանսական հանձնաժողովի կարծիքները լսելուց հետո՝ կսահմանվեն համարարակային վարչության, կորպորացիայի արհեստակցական միության և աշխատանքի ու փոխանակության հանձնաժողովի պատգամավորության կողմից:

4. Կոմունալ վարչության բոլոր մատակարարումները վերաբերմամբ կատարվող աճուրդների պայմանների մեջ պետք ե կետ լինի այն նվազագույն որավարձային կամ գործավարձային աշ-

խատավարձի մասին, վոր պետք ե վճարվի Կոմունայի մատակարարի մոտ աշխատող բանվորներին ու բանվորուհիներին: Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 13 մայիսի 1871 թ.

ՉՈՒԳԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՈՒՄԸ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

Նկատի ունենալով, վոր կոմունալ կարգի ժամանակ լուրջապես պաշտոն պետք ե վարձատրվի այնպիսի ոտնկոկ, վոր բավական լինի ինչպես գոյությունն ապահովելու, այնպես և այն անձի արժանապատվության համար, վոր վարում ե այդ պաշտոնը:

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Միքանի ոտնկավոր պաշտոնների գուգավարումն արգելվում ե:

2. Կոմունայի պաշտոնյան, վորին իր մշտական պարտականությունների հետ միասին հանձնարարվում ե վորեկ մի այլ կանությունների հետ միասին հանձնարարվում ե վարձատրվաբար, իրավունք չունի դրա համար առանձին վարձատրություն ստանալու:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 18 մայիսի 1871 թ.

ՈՒՊՐԵՍԻԱՆԵՐ ԿԱՆՈՒՄԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ, ՎԱՏՆՈՒՄԻ ՅԵՎ ԳՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՊԱՐԻՋԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

դեկրետ ե հրատարակում.

1. Մինչև պատերազմի վերջանալը բոլոր կաշառակերության, վատնումների և գոգությունների մեջ մեղադրվող պաշտոնյան ու մատակարարները պատերազմական դատի կենթարկվեն: Միակ պատիժը, վոր կգործադրվի այդ հանցանքների մեջ մեղավոր ճանաչվածների վերաբերմամբ, այդ՝ մահվան պատիժն ե:

2. Հենց վոր վերստյան ավագակալները պարտվեն, վոր կըսվի այն բոլոր անձերի գործունեության քննությանը, վորոնք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով տնորինում եյին պետական միջոցների ծախսումը:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 18 մայիսի 1871 թ.

ԿՈՄՈՒՆԱՅԻ ՎՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ

վորոշում ե.

1. Գործադիր իշխանութիւնը ժամանակավորապէս հանձնվում է ինն հանձնաժողովների ղեկեղատների ժողովին, վորոնց միջև Կոմունան բաշխել է իր աշխատանքներն ու վարչական ֆունկցիաները:

2. Դեկեղատներն ընտրվում են ձայների մեծամասնությամբ:

3. Դեկեղատները հավաքվում են ամեն որ, առավոտները, և ձայների մեծամասնությամբ վորոշումներ են կայացնում, վորոնք վերաբերում են նրանց ներկայացրած գերատեսչութիւններին ամեն մեկին:

4. Ամեն որ նրանք հաշիվ են տալիս Կոմունային, ղռնիակ ժողովում, կայացրած և ի կատար ածված վճիռների մասին, և Կոմունան ալդ առթիվ կայացնում է իր վորոշումները:

Պատերազմական գերատեսչութիւն ղեկեղատ՝ Կյուզեքե

Ֆինանսական գերատեսչութիւն » Ժուրդ

Պարենավորման գերատեսչութիւն » Վիար

Արտաքին հարաբերութիւնների » Պակալ Գրուսե⁷⁵

Աշխատանքի և փոխանակութիւն » Ֆրանկել⁸⁰

Արդարադատութիւն » Պրոսո

Հասարակական ձեռնարկութիւններ » Անդրիյո

Լուսավորութիւն » Վայյան

Ընդհանուր անվտանգութիւն » Ռիգո

20 ապրիլ

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՎԵՐԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ

ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՆ,

աշխատանքի և փոխանակութիւն հանձնաժողովի առաջարկով,

նկատի ունենալով գործադիր հանձնաժողովի ապրիլի 20-ի դեկրետը գիշերային աշխատանքը հացադործարաններում վերացնելու մասին,—

վորոշում ե.

1. Այս վորոշման ամեն մի խախտման հետեանքը կլինի չէլեքվա ընթացքում թիված հացերի բռնագրավումը և քաղաքային վարչութիւններին հանձնելը՝ կարիքավորներին բաժանելու համար:

2. Այս վորոշումը կախվում է աչքի ընկնող տեղում այն բոլոր խանութներում, վորտեղ հացադործները հաց են վաճառում:

Պարիզի Կոմունա.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՆԳՐԵԳԱՑԻԱՆԵՐԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՓԱԿՈՒՄԸ

Կոմունայի՝ լուսավորութիւն փրատեսչութիւնը կից՝ դեկտեմբերի առաջարկութեամբ,

ԿՈՄՈՒՆԱՆ

վորոշում ե.

1. Քառասուն ութ ժամվա ընթացքում պետք է կազմվի այն բոլոր դպրոցական հիմնարկութիւնների ցուցակը, վորոնք դեռևս, Կոմունայի կարգադրութիւններին հակառակ, պահվում են կրոնական կոնգրեգացիաների անդամների կողմից:

Կոմունայի անդամների անունները, վորոնք ուղարկված են այն շրջանների քաղաքային վարչութիւնները, վորոնց մեջ դեռ իրագործված է Կոմունայի կարգադրութիւնը բացառապէս աշխարհիկ կրթութիւն մասին, ամեն որ կհրապարակվի «Journal Officiel»-ում:

Պարիզի Կոմունա.

Պարիզ, 18 մայիսի 1871 թ.

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՎԵՐԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ ՅԵՎ ՎԱՐՁՄԱՆ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿՆԵՐԻ ՎՈՉՆՁԱՑՈՒՄԸ

Բանվոր-հացադործների ամբողջ կորպորացիայի առաջարկի պահանջների համաձայն՝

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԸ

վորոշում ե.

1. Դիշերային աշխատանքը վերացվում է:

2. Նախկին կայսերական վոստիկանութիւն հիմնած վար-

ձագրասենյակները վերացվում են: Այդ ֆունկցիան փոխարինվում է բոլոր մերիաներում գտնվող ցուցակներով, վերջինը գրանցվում են բոլոր հացագործ-բանվորները:

Կենտրոնական ցուցակագրություն և հաստատվում առևտրի միջնորդության մեջ:

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Կուրնե, Ա. Վերմուրեյ, Ժ. Տրիդոն, Դեյեկյուդ-Ֆելիս Պիա, Ավրիալ, Եդ. Վալյան:

Պարիզ, 20 ապրիլի
1871 թ.

Վ Ե Ր Մ Ո Ր Ե Լ

ԴԱՐՁՅԱԼ ՀԱՅԱԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Ի կատարումն այն ղեկընտի, վոր վերաբերում է զիշերալին աշխատանքին հացագործարաններում, լսելով հացագործների—տերերի և բանվորների—կարծիքները,—

վորոշում է.

1. Գիշերային աշխատանքն արգելվում է հացագործարաններում մայիսի 3-ից, չորեքշաբթի որվանից սկսած:

2. Աշխատանքը չի կարող առավոտյան ժամը 5-ից առաջ սկսվել:

3. Կոմունայի հասարակական ձեռնարկությունների ղեկի-գառին հանձնարարվում է ի կատար ածել այս վորոշումը:

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Ժյուլ Անդրիյո, Կյուզեբե, Կուրնե, Լեո Ֆրանկել, Պասկալ Գրուսսե, Ժուրդ, Պրոսո, Վալյան, Վիար.

Պարիզ, 28 ապրիլի 1871 թ.

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՅԻ ՎՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

ՔԱՎՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՈՒՌԸ ԼՈՒԴՈՎԻԿՈՍ XVI-Ի ՇԵՍՏԱԿԻՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ,

Նկատի ունենալով, վոր Լուդովիկոս XVI-ի հիշատակին Քավության մատուռ կոչված շենքը մշտական վիրավորանք և առաջին հեղափոխության համար և ռեակցիայի մշտական բողոքն և հանդիսանում ժողովրդական արդարագատության ղեմ,—

վորոշում է.

1. Քավության կոչված մատուռը, Լուդովիկոս XVI-ի հիշատակին, պետք է քանդվի:

2. Շինարարական նյութն ու մատուռում գտնված իրերը պետք է աճուրդով վաճառվեն՝ պետական գույքերի զերատեսչության ոգտին:

3. Պետական գույքերի զերատեսչության կառավարիչը պարտավոր է ութ որվա ընթացքում ի կատար ածել այս վորոշումը:

Հասարակական ֆրկության Կոմիտե.

Պարիզ, 16 ֆրեբրուարի 79 թ.*)

*) Կոմունայի կողմից նրա խորտակումից քիչ առաջ նշանակված Հասարակական ֆրկության կոմիտեն, վոր ընդհանրապես ընդօրինակում էր Մեծ հեղափոխության Հասարակական ֆրկության կոմիտեյի արածները, վերանորոգեց նաև առաջին հեղափոխության ժամանակագրությունը: Խմբ.

ԹԻԵՐԻ ԳՈՒՅՔԻ ԲՈՒՆԱԳՐԱՎՈՒՄԸ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ

Նկատի ունենալով պարոն Թիերի հայտարարութիւնը, վոր իրեն անվանում է Ֆրանսական Հանրապետութեան գործադիր իշխանութեան պետ.

ԴԵԼԵԿԼՈՒՂ.

Նկատի ունենալով, վոր այդ հայտարարութիւնը, տպագրված վերստում, փակցված է յոգել Պարիզի պատերին հիշյալ պարոն Թիերի կարգադրութեամբ.

վոր այդ փաստաթղթի մեջ նա հայտարարում է, թե նրա զորքը չի ուժակոծում Պարիզը, մինչդեռ ամեն որ կանայք և յերեխաներ զոհ են գնում վերստի յնորայրսպան ուռմբերին. վոր այդ փաստաթղթում նա դավաճանութեան կոչ է անում, վորպեսզի կարողանա քաղաք մտնել, վորովհետեւ նա զգում է Պարիզի հերոսական ընակչութեանը դէնքը ձեռին հաղթելու բացարձակ անկարելիութիւնը,—

վորոշում է.

1. Թիերի տներում գտնված շարժական գույքը պետք է բռնագրավվի պետական գույքերի գերատեսչութեան վարչութեան կարգադրութեամբ:

2. Թիերի այն տունը, վոր գտնվում է Ժորժի հրապարակի վրա, պետք է քանդվի:

3. Պետական գույքերի գերատեսչութեանը կից գելեգատ քաղաքացի Ֆոնտենին և հասարակական ձեռնարկութեաններ զերատեսչութեանը կից գելեգատ Ժ. Անդրէյոյին հանձնարարվում է, չուրաքանչյուրին ըստ պատկանելույն, հոգ տանել, վոր այս վորոշումն անհապաղ ի կատար ածվի:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Անս. Արնո, Ե. Նդ, Ֆ. Գամբոն, Գ. Ռանկիե.

Պարիզ, 23 Փետրւարի 79 թ.

ԿՈՄՍԱՐՆԵՐ ԶՈՐԱՐԱՆԱԿՆԵՐԻՆ ԿԻՑ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ,

Նկատի ունենալով, վոր հեղափոխութեան շահերը պաշտպանելու համար անհրաժեշտ է քաղաքացիական տարրը կապել զինվորական տարրի հետ.

վոր մեր նախնիքները շատ լավ հասկանում էին, վոր միայն այդ միջոցը կարող է յերկիրն ազատել զինվորական զորքերի տառուրանից, վորը, վաղ թե ուշ, անխուսափելի կերպով տոճում է դեպի միապետական զինատիրայի հաստատումը.

Նկատի ունենալով իր վորոշումը, վորով քաղաքացիական գելեգատի ինստիտուտ է հիմնել զինվորական գերատեսչութեան կից,—

վորոշում է

1. Կոմունայի յերեք գորաբանակների գեներալներին կից հաստատվում են քաղաքացիական կոմիտարներ, Կոմունայի ներկայացուցիչներ:

II. Քաղաքացիական կոմիտարներ են նշանակվում.

1. Գեներալ Դոմբրովսկու⁸¹ մոտ—քաղաքացի Դերերը:
2. Գեներալ Լա Սեիլիայի մոտ—քաղաքացի Ժոաննարը:
3. Գեներալ Վրոբելսկու⁸² մոտ—քաղաքացի Լեո Մեւլլեն:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Անս. Արնո, Բիլլորե, Ե. Նդ, Ֆ. Գամբոն, Գ. Ռանկիե.

Քաղաքային տուն,
 26 Փետրւարի 79 թ.

ՄԱՍՈՒԼԻ ՌԵԱԿՑԻՈՆ ՈՐԳԱՆՆԵՐԻ ՓԱԿՈՒՄԸ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ

վորոշում է.

1. «La Commune» (Կոմունա), «L'Echo de Paris» (Պարիզի Արձագանք), «L'Indépendance Française» (Ֆրանսական Անկախութիւն), «L'Avenir National» (Ազգային Ապագան), «La Patrie» (Հայրենիք), «Le Pirate» (Պիրատ), «Le Républicain» (Հանրապետական), «La Revue des deux Mondes» (Տեսութեան Երկու մասերի), «L'Echo de Ultramar» և «La Jus-

tice» (Արդարադատութիւն) լրագրերը փակված են և պիտի փակված մնան:

2. Վոչ մի նոր լրագիր և տոհմասարակ վոչ մի պարբերական քաղաքական հրատարակութիւն չի կարող այլևս լույս տեսնել մինչև պատերազմի վերջը:

3. Բոլոր հոգվածները պետք է կրեն իրենց հեղինակների ստորագրութիւնը:

4. Հանրապետութեան և Կոմունայի վրա հարձակում գործելու մեջ հանցավորները զինվորական դատարանին են հանձնվում:

5. Համապատասխան տպարանատները կհետապնդվեն իբրև հանցագործութեան մասնակիցներ, իսկ նրանց տպագրական մեքենաները կլինքվեն:

6. Այս վորոշումն անմիջապէս կհաղորդվի փակված լրագրերին քաղաքացի Լե Մուսսուի կարգադրութեամբ, վեր հատուկ լրագործած քաղաքացիական կոմիսար և այլ խնդրի համար:

7. Ընդհանուր անվտանգութեան գերատեսչութեանը հանձնարարվում է հսկել այս վորոշման գործադրութեան վրա:

ՀԱՍՍԱՐԱԿԱՆ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵ՝

Ա.Գ. Արնո, Բիլլորե, Ե. Եդ, Ֆ. Գամբոն, Գ. Ռանվյե:

Քաղաքային տուն,
28 Փետրեալի 79 թ.

ՍԱՐԳՍԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ ԿՈՒԳԵԼՄԱՆԻՆ

Լոնդոն, 14 փետրվարի 1871 թ.

Սիրելի Կուգելման,

Քեզ հայտնի չե իմ կարծիքը middle class heroes*) մասին: Բայց ժյուլ Ֆավրը (մի կասկածելի մարդ ղեռ ժամանակավոր կառավարութեան և Կալենյակի որերից) և Ընկ. գերազանցեցին կառավարութեան և Կալենյակի որերից: Ամենից առաջ նրանք թույլ տվին «որիմ բոլոր սպասածներից: Ամենից առաջ նրանք թույլ տվին «որիմ թողութիւն թրին», «առաջական կրետիւնին», ինչպէս վոր Բլանկին ճիշտ բնութագրեց Տրոշյուին, վոր նա ի կատարածի իր «պլանը»: Այդ պլանի էությունը պարզապէս այն է, վորպեսզի շարունակվի Պարիզի պասիվ դիմադրությունը մինչև ծայրահեղութիւն, այսինքն՝ մինչև starvation point**), իսկ ակտիվ դիմադրութիւնը սահմանափակվի որինակելի մանյովրներով, «des sorties platoniques***): Յեւ այս բանը «չենթադրութեաններին» հիման վրա չեմ ասում: Ինչ հայտնի չե այն նամակի բովանդակութեանը, վոր գրել է Գամբետտային ժյուլ Ֆավրն ինքը և վորի մեջ նա գանգատվում է, թե ինքն ու կառավարութեան այն մասի մյուս անդամները, վորոնք մնացել են Պարիզում, ապադրյուն կերպով համոզում ելին Տրոշյուին, վորպեսզի նա լուրջ հարձակողական ձեռնարկումներ սկսի: Տրոշյուն շարունակ այն պատասխանն էր տալիս, թե դրա շնորհիվ գերակշռութիւն ձեռք կբերի Պարիզի դեմագոգիան: Գամբետտան պատասխանել է նրան. «Vous avez prononcé votre propre condamnation****): Տրոշյուն այնպէս

*) Բուրժուազիայի հերոսներ:

**) Սովամահութեան մոմէնտ:

***) Պլատոնական գրեթէ:

****) Դուք ինքնիրդ հանկիւք ձեր մեղադրական դատաւճիւր:

եր կարծում, թե շատ ավելի կարևոր և կարմիրներին հպատակութեան մեջ պահել բրեհտոնական լիբ-գվարդիայի ոգնութեամբ, վոր նրան նույն ծառայութեան և անում, ինչ վոր կորսիկացիները Լուի Բոնապարտին,—քան թե ջարդել պրուսացիներին: Ահա թե վորտեղ և պարտութեանների պատճառը վնչ միայն Պարիզում, այլև ամենուրեք Ֆրանսիայում, վորտեղ բուրժուազիան տեղական իշխանութեանների մեծամասնութեան հետ համաձայնած՝ նույն սկզբունքով եր վարվում:

Ապա, յերբ Տրոյսուր պլանը հասցվեց իր գաղաթնակետին,—այսինքն՝ այն կետին, յերբ Պարիզը կամ անձնատուր պետք և լիներ, կամ սովից մեռներ,—ժյուլ Ֆալրին և Ընկ. մնում եր միայն պարզապես հետևել Տուլ բերդի բերդակալի որինակին: Նա անձնատուր չէր: Նա պարզապես հայտարարեց պրուսացիներին, թե կենսամթերքների պակասութեանը հարկադրում և նրան հրաժարվել պաշտպանութեանից և բաց անել բերդի դռները: Դրա համար ել թող նրանք վարվեն այնպես, ինչպես ուզում են:

Սակայն ժյուլ Ֆալրը չբավականացավ միայն նրանով, վոր ստորագրեց իսկական կապիտուլացիան: Բավական չեր, վոր նա ինքնվերեն և իր ընկեր կառավարութեան անդամներին պրուսական թագավորի ռազմագերիներ հայտարարեց,—նա հանդգնութեան ունեցավ այդ առթիվ հանդես գալու ամբողջ Ֆրանսիայի անունից: Նա ինչ գիտեր զործերի դրութեան մասին ամբողջ Ֆրանսիայում Պարիզի սահմաններից այն կողմը: Բացարձակապես վոչինչ, բացի նրանից, ինչ վոր Բիսմարկին հաճելի չեր հաղորդել նրան:

Դեռ ավելին: Այդ *messieurs les prisonniers du roi Prusse**) ավելի հեռուն են գնում և հայտարարում են, թե Ֆրանսական կառավարութեան այն մասը, վոր մնացել եր դեռ ազատութեան մեջ և գտնվում եր Բորդոյում, կորցրել և իր լիազորութեանները և պետք և գործի միայն նրանց, պրուսական քաղաքների ռազմագերիներին, համաձայնությամբ: Իսկ վորովհետև նրանք, իբրև ռազմագերիներ, կարող են միայն այնպես վարվել, ինչպես վոր թելադրեն նրանց պարոնաջը նվաճողները, ապա նրանք հենց զբախով պրուսական թագավորին հայտարարեցին *de facto* ամենաբարձր հեղինակությունը Ֆրանսիայում:

*) Պրուսական թագավորի պարոն գերիները:

Մինչև անգամ Լուի Բոնապարտն ինքը, Սեդանի մոտ անձնատուր լինելուց և գերի վերցվելուց հետո, այդչափ անամոթ չեղավ: Բիսմարկի առաջարկութեանը նա պատասխանեց, թե չի կարող բանակցութեանների մեջ մտնել, վորովհետև, լինելով կարող բանակցութեանների մեջ մտնել իշխանութեան ունեպրուսական գերի, նա դադարել և վորնե իշխանութեան ունեպրուսացի Ֆրանսիայում: Ծայրահեղ դեպքում ժյուլ Ֆալրը կարող նալուց Ֆրանսիայում: Ծայրահեղ դեպքում ժյուլ Ֆալրը կարող եր պայմանական կերպով զինադադար կնքել ամբողջ Ֆրանսիայի համար, այսինքն՝ այն պայմանով, վոր այդ համաձայնութեանը վավերացվի Բորդոյի կառավարութեան կողմից, վորը և միայն իրավունք ուներ և լիազորված եր՝ Պրուսիայի հետ համաձայնութեան կայացնելու ալդ զինադադարի պայմանների մամաձայնութեան կառավարութեանը համեմատյալ դեպ թույլ չեր տա զինադադարի պայմաններից դուրս թողնել պատերազմի արևելյան թատերաբեմը: Նա թույլ չեր տա պրուսացիներին այնպես ապաստավոր կերպով կորացնելու իրենց ոկուպացիոն գիծը:

Լրբանալով այդ ձևով ռազմագերիներ վերցնելուց, վորոնք իբրև ռազմագերիներ ել շարունակում են Ֆրանսական կառավարութեան դեմ լսողալ, Բիսմարկն ալժամ միջամտում և *sans gêne* նաև Ֆրանսական ներքին գործերի մեջ: Նա, այդ ազնվածնունդ մարդը, բաղոմում և Գամբետտայի դեկրետի դեմ Ազգային ժողովի ընդհանուր ընտրութեանների մասին, վորովհետև այդ դեկրետն իբր թե խախտում և ընտրութեանների ազատութեանը: *Indeed !* *) Գամբետտան լավ կաներ, վոր պատասխաններ մի բողոքով Գերմանիայում տիրող պաշարողական և ալլ դրութեանների դեմ, վորոնք վոչնչացնում են ռալխստագի ընտրութեանների ազատութեանը:

Յես հույս ունեմ, վոր Բիսմարկը համառորեն կպնդի հալտութեան իր պայմանների վրա: 400 միլիոն ֆունտ-ստերլինգ պատերազմական տուգանք — անգլիական պետական պարտքի կեսը: Այդ բանը կհասկանան մինչև իսկ Ֆրանսական բուրժուաները: Գուցե նրանք, վերջապես, ըմբռնեն, վոր պատերազմը շարունակելով՝ նրանք ամենավատթար դեպքում կառող են միայն տանել:

Խուժանը, ակահավոր թե հասարակ, դատում և արտաքինում, ֆաստդով, անմիջական հաջողությամբ: Այդ պատճառով ել նա 20 տարի շարունակ ապրթեոզ եր սարքում *all over the*

*) Իսկապես:

world*) Լուրի Բոնապարտին: Յես խակապես միշտ, մինչև անգամ նրա փառքի գազաթնակետի ժամանակ եր, մերկացրել եմ նրան իրեն սովորական canaille: Նույն կարծիքն ունեմ նաև լուսկեր Բիսմարկի մասին: Սակայն յես Բիսմարկին այնպես հիմար չեմ համարում, վորպիսին նա կլիներ, յիթե նա ազատ կերպով վա-
րեր իր քաղաքագիտությունը: Այդ մարդը խճճված է ուսուսական կառավարության (Kanzlei) կողմից այնպիսի ցանցի մեջ, վոր կարող եր պատահել միայն առյուծը, իսկ նա չէ՞ վոր առյուծ չե:

Որինակ, Բիսմարկի պահանջը, վոր Ֆրանսիան իրեն հանձնի իր 20 ամենալավ ռազմանավերը Պոնդիշերիում, Արևելյան Հընդ-
կաստանում: Այդպիսի մի իդեա չեր կարող ըլլիսել մի իսկական պրուսական զինվորամասի գլխից: Նա կլիմանար, վոր Պոնդիշերին միայն պրուսական մի զբաղական կլիներ Անգլիայի ձեռքում, վոր Անգլիան, յիթե միայն ուզենա, կարող է այդ 20 պրուսա-
կան ռազմանավերը գրավել նրանց Բալտիկ ծովը՝ մտնելուց առաջ, վոր այդպիսի պահանջները կարող են միայն պրուսական տե-
սակետից այն անհեթեթ հետևանքն ունենալ, վոր կառավարչելին Ջոն Բուլլի անվատահությունը՝ նախքան պրուսականների դուրս գալը out of the french wood**):

Իսկ Ռուսաստանը շահագրգռված է, վոր այդ հետևանքն ստացվի, վորպեսզի կարողանա ել ավելի ապահովել իրեն համար Պրուսիայի վաստակությունը: Իսկապես եր, այդ պահանջները լիակատար հեղաշրջումն առաջ բերին նույնիսկ անգլիական խա-
ղաղության ծարավի բուրժուազիայի մեջ: Այժմ բոլորը պատե-
ռազմի կոչ են անում... Անգլիային այդ ձևով զրգուելը և այդ սպառնալիքը նրա շահերին՝ համբերությունից հանում է մինչև անգամ բուրժուաներին: Ավելի քան հավանական է, վոր այդ պրուսական «խմաստություն» շնորհիվ Գլադստոնն ու Ընկ. կնրա-
ժարեցվեն և այնպիսի միջնորդությունը կփոխարինվեն, վոր պատահազմ կհասցնար Պրուսիային:

Մյուս կողմից՝ իրերի դրությունը Ռուսաստանում չափա-
զանց «վափուկ» բնույթ է կրում: Վիլհելմի կայսր գաղնալուց հետո այնտեղ վերջնական գերակշռություն ձեռք բերեց հին-մոսկովյան, հակադեմոսական կուսակցությունը, թագաժառանգի գլխավոր-
ությունը: Յեմ ժողովուրդը նրա կողմն է: Գարշակովի նուրբ քաղաքականությունը անհասկանալի չե նրան:

*) Ամբողջ աշխարհով մեկ:

**) Ֆրանսական անտառից:

Այդ պատճառով հավանական է, վոր ցարը կամ ստիպված կլինի բոլորովին փոխելու իր արաքին քաղաքականությունը, իր կամ թե՛ չե՛՝ that he will be obliged to kick the bucket*), իր նախորդների՝ Ալեքսանդր I-ի, Պողոսի և Պետրոս III-ի նման:

Քաղաքականության միաժամանակյա ջղաձգային փոփոխու-
թյան ժամանակ Անգլիայում և Ռուսաստանում՝ where would Prussia be**) այն մոմենտին, յերբ նրա հյուսիս-արևելյան և հա-
րավ-արևելյան սահմաններն անկարող կլինեն դիմադրու-
թյուն ցույց տալ վրեժի հարձակման, յերբ կսպառվեն Գերմանիայի
ռազմական ուժերը: Չի կարելի մոռանալ, վոր պատերազմի սկզբ-
բեց մինչև այժմ Պրուսիա-Գերմանիան Ֆրանսիա յե ուղարկել
1.500.000 մարդ, իսկ նրանցից շաբթի մեջ մնացել են ընդամենը
միայն մոտ 700.000 հոգի:

Չնայելով վոր արտաքուստ հակառակն է թվում, Պրուսիա-
յի դրությունը is anything but pleasant***):

Յեթե Ֆրանսիան չվհատվի, զինադադարն ոգտագործի իր
գործը վերականգնության յենթարկելու համար և, վերջապես, պա-
տերազմին իսկապես հեղափոխական բնույթ տա, — իսկ խորա-
մանկ Բիսմարկն ամեն բան անում է, ինչ վոր իրենից է կախ-
ված, վորպեսզի այդպիսի բնույթ տա նրան, — ազա նոր գերմանա-
կան-պրուսական կայսրությանը դեռ կարելի կլինի միանգա-
մայն անսպասելի հարվածներ հասցնել:

Քո Կարլ Մարքս.

Ի դեպ: Դու ինձ մի անգամ դրել ես Հաջատհուդենի
գրքի մասին հոդադրություն (կարծեմ) վիստֆալյան պայման-
ների մասին: Յես կուզենայի, վոր դու ուղարկելիր ինձ այդ
գիրքը:

Բարի լիզիր, սրան կցվածն ուղարկիր դ-ր Յակոբին (Քյո-
նիգսբերգ), բայց առավել ապահովության համար ուղարկիր ապա-
նովագրած նամակով:

Նամակին կցված էր Լոնդոնի «Daily News» լրագրից մի կտոր, վոր-
տեղ Մարքսը գետեղել էր 1871 թ. հունվարի 16-ի թվակիր նամակը, վոր մենք
այստեղ թարգմանաբար մեջ ենք բերում: «Daily News»-ի խմբագրությունը

*) Կամ թե՛ չե՛՝ նա ստիպված կլինի մեռնել:

**) Ինչ կլինի Պրուսիայի վիճակը:

***) Ամենին հաճելի դրություն չի լինի:

ե ստացել: Այդ փաստը յես հայտնել եմ Լիբերալներին՝ հետագա
ոգտագործման համար:

Դու կարող ես ուղարկել ինձ Հաքտահաուզենի գիրքը, վո-
րովհետև վերջին ժամանակներս յես վնչ միայն Գերմանիայից,
այլ մինչև անգամ Պետերբուրգից անփաստ ստացել եմ զանազան
գրքույկներ և այլն:

Շնորհակալություն քո ուղարկած լրագրերի համար (խընդ-
րում եմ մինչև անգամ ավելի ուղարկել, վորովհետև յես պատ-
րաստվում եմ բան գրել Գերմանիայի մասին, ռալյաստագի մա-
սին և այլն):

Քո Կ. Մ.

Լոնդոն, 17 ապրիլի 1871 թ.

Սիրելի Կուզելման,

Քո նամակն ստացել եմ: Այս րոպեյիս յես Հափապանց
զբաղված եմ: Այդ պատճառով ել միայն միքանի խոսք եմ գրում:
Միանգամայն անհասկանալի չե ինձ համար, թե ինչպես ես կա-
րողանում դու մանր-բուրժուական ցույցերն à la 1849 թ. հու-
նիսի 13 և այլն համեմատել Պարիզում տեղի ունեցող այժմյան
կոռիպների հետ:

Իհարկե, շատ հեշտ կլինեն համաշխարհային պատմություն
սաքքել, չեթե կոռիպ սկսվելիս լինեք միայն անսխալ բարենպաստ
հանգամանքների առկայության դեպքում: Մյուս կողմից՝ նա
խիստ միտախափան ընուկթ կունենար, յեթե «պատահականու-
թյունները» վոչ մի դեր չկատարելին: Այդ «պատահականու-
թյուններն», իհարկե, իբրև բաղկացուցիչ մասեր մտնում են
զարգացման ընդհանուր ընթացքի մեջ և իբրեց հերթին լրաց-
վում-փոխարինվում են ուրիշ պատահականություններով: Սա-
կայն արագացումն ու դանդաղումը մեծ չափով կախված են
ալդպիսի «պատահականություններից», վորոնց շարքում դեր ե
խաղում նաև այն մարդկանց ընտելություն «պատահականու-
թյունը», վորոնք սկզբից եեթ կանգնած են լինում շարժման
գլուխը:

Վճռական անբարենպաստ «պատահականքն» այս անգամ
ամենևին չպետք ե փնտռել ֆրանսական հասարակության ընդ-
հանուր պայմանների, այլ պրուսացիների ներկայության մեջ

Ֆրանսիայում և այն դիրքի մեջ, վոր նրանք բռնել են Պարի-
զի դռների առաջ: Իսկ այս բանը գիտելին նաև Վերսալի բուր-
ժուական սրիկաները: Հենց դրա համար ել նրանք պարիզցիներ-
ի առաջ հետևյալ լերկնադրանքը դրին—կամ կովի մտներ կամ
անձնատուր լինել առանց կովի: Բանվոր դասակարգի բարոյա-
լքումը վերջին դեպքում շատ ավելի մեծ դժբախտություն
կլինեն, քան թե ուղած դանակությամբ «առաջնորդներին» կո-
բուստը: Բանվոր դասակարգի կոթվը կապիտալիստների դասա-
կարգի և նրանց պետութայան դեմ՝ Պարիզի կովի շնորհիվ մտել
ե իր նոր փուլը: Ինչպես ել վոր այս անգամ անմիջականորեն
վերջանալու լինի գործը, այնուամենայնիվ նվաճված ե հա-
մաշխարհային պատմական կարևորություն ունեցող մի նոր չե-
լակետ:

Կ. Մ.

ՍԱՐՔՍԸ — ԿՈՒԳԵԼՄԱՆԻՆ

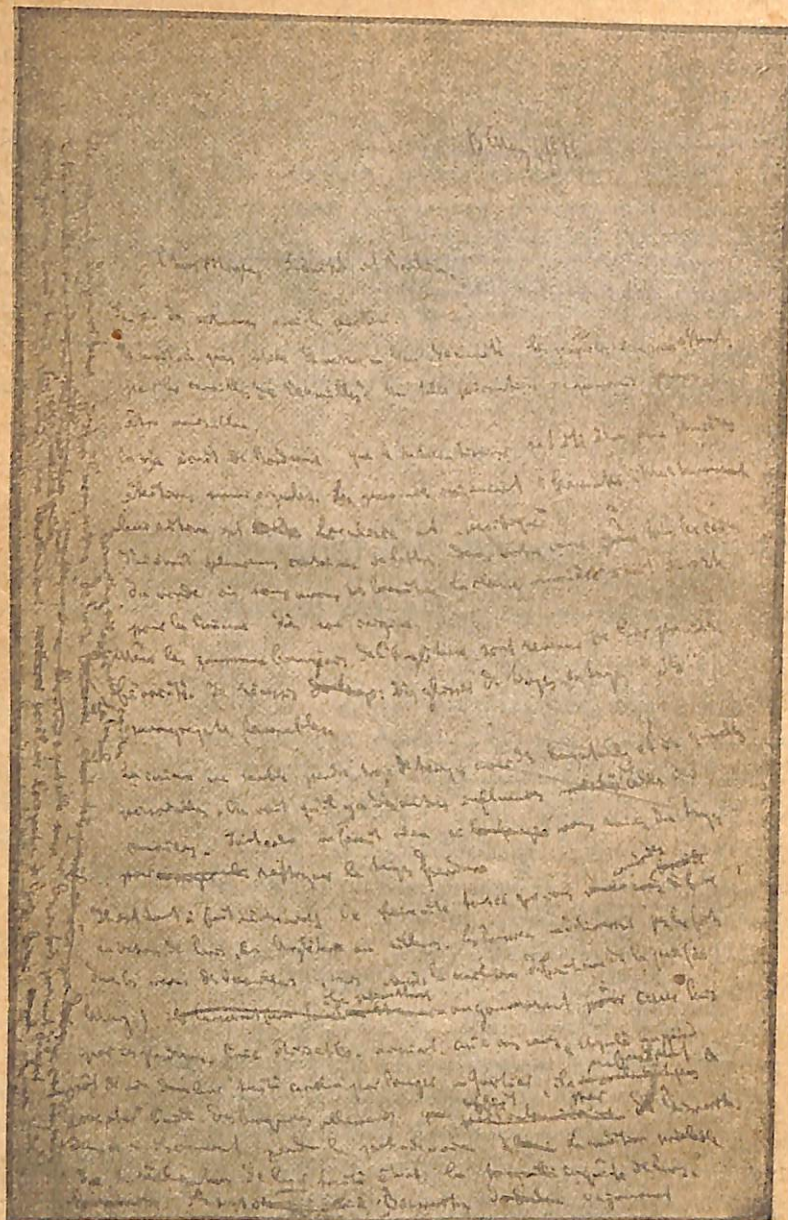
Լոնդոն, 18 հունիսի 1871 թ.

Սիրելի Կուզելման,

Ներիք ինձ իմ լուրթյան համար: Այժմ ել յես ախքան քիչ
ժամանակ ունեմ, վոր քեզ միայն միքանի տող կարող եմ գրել:

Դու գիտես, վոր Պարիզի հեղափոխության ամբողջ ընթաց-
քում վերստայան լրագրերը (վորոնց մեջ մասնակցում ե Շտի-
բերը), իսկ նրանց հետևողությամբ նաև ալտեղի ժուրնալ-
ները, անընդհատ ամբաստանում ելին ինձ իբրև «Ինտերնացիո-
նալի մեծ առաջնորդին»:

Այժմ վրա յե գալիս այս մանիֆեստ ել, վոր դու շուտով
կստանաս: Այն հրեշավոր խառնաշփոթություն կառաջացնի, և յես
պատիվ ունեմ ներկայումս աչն մարդը լինելու, վորին ամբողջ
Լոնդոնում ամենից ավելի ուժեղ կերպով են զրպարտում և վո-
րին ամենից ավելի չեն սպառնում: Այս բանը, ճիշտ վոր, հիա-
նալի յե քսանամյա տաղտկալի ճահճային իդիլիայից հետո: Կա-
ռավարական որդանը—«Observer»-ը—սպառնում ե ինձ դատական
հետաքննությամբ: Թո՛ղ համարձակվեն: Թքե՛լ եմ յես այդ սրի-
կաների վրա: Այս նամակին կցում եմ «Eastern Post»-ից մի
կտրվածք—աչնտեղ գիտեղված ե մեր պատասխանը ժուլ Ֆավրի
ըրջաբերականին: Սկզբնապես մեր պատասխանը լույս չտեսավ

Կ. Մարքոսի նամակը Կոմունայի անդամներ Ֆրանկելին և Վարլենին.

հունիսի 13-ի «Times»-ում*): Այդ հարդարժան լրագիրն այդպիսի անհամեստության համար մեծ հանդիմանություն ստացավ պարոն Բոր Լոուից (Ֆինանսների մինիստր և «Times»-ի վերաստուգիչ հանձնաժողովի անդամ):

Շատ շնորհակալ եմ Ռեյտերի լեղկերի համար և խոշոր բաբկներ եմ ուղարկում տիկին Կոմսուհուն և իմ թանգագին Ֆրենցյսին:

Ք. Կ. Մ.

ՄԱՐԳՐՈՍԻ ՆԱՄԱԿԸ ՖՐԱՆԿԵԼԻՆ ՅԵՎ ՎԱՐԼԵՆԻՆ

Հունիս, 13 մայիսի 1871 թ.

Սիրելի քաղաքացիներ Ֆրանկել և Վարլեն,

Յեա խոսեցի սույնը բերողի հետ: Արդյոք լավ չե՞ր լինի վերստին սրկաններին վարկաբեկող թղթերը պահել մի ապագա հով տեղ: Զգուշություն այդպիսի միջոցները լեղբեք ֆրանս բերել չեն կարող:

Բորդուից ինձ գրել են, վոր վերջին համայնական խորհուրդների ընտրությունների ժամանակ ընտրված են ինտերնացիոնալի 4 անդամներ: Գովառներում խմորումն և սկսվում: Դժբախտաբար, նրանց շարժումը չափազանց տեղական և և խաղաղ բնույթի և կրում:

Ձեր գործի վերաբերմամբ լիս միքանի հարցուր նամակ եմ գրել աշխարհի բոլոր անկյուններն ու ծայրերը, վորտեղ մենք կազմակերպություններ ունենք: Համենայն դեպս՝ բանվոր դասակարգը հենց սկզբից ևեթ Կոմունայի կողմն եր:

Մինչև անգամ անդլիական բուրժուական լրագրերը հրաժարվել են իրենց սկզբնական բացասական դիրքերից դեպի Կոմունան: Ժամանակ առ ժամանակ ինձ հաջողվում և մինչև անգամ նրանց մեջ համակրական հովվածներ գետեղել տալ:

Իմ կարծիքով՝ Կոմունան շատ ժամանակ և կորցնում մանր-մունր խնդիրների և անձնական վեճերի վրա: Անշուշտ կան ուրիշ աղբյուրություններ եր, բացի բանվորների աղբյուրությունից: Սակայն այդ բոլորը դեռ վո՛չ մի նշանակություն չեն ունենա, յեթե ձեզ հաջողվեր կորցրած ժամանակը վերստին հետ բերել:

*) Տես վերեւ, էջ 112:

Միանգամայն անհրաժեշտ է, վորպեսզի դուք շտապեք անելու այն, ինչ վոր կարևոր էք համարում անել Պարիզի սահմաններինց զուրս, Անգլիայում և այլ յերկիրներում: Պրուսացիներն ամբողջունները վերսալցիներին ձեռքը չեն հանձնի, բայց վերջնական հաշտություն կնքելուց հետո (մայիսի 26-ին)՝ նրանք կառավարությանը հնաբավորություն կտան Պարիզը ժանդարմներով շրջապատելու:

Վարիս, Կոմունայի անդամ:

Վորովհետև թիերը և ընկ., ինչպես գիտեք, Պուլե-Քերթյեյի կնքած դաշնագրում իրենց համարահազին կաշառք են վերապահել, այդ պատճառով նրանք հրաժարվեցին Բիսմարկի կողմից առաջարկված գերմանական բանակիւրների ոգնութունից, — հակառակ դեպքում՝ նրանք կզրկվեին իրենց կաշառքից: Վորովհետև նրանց դաշնագրի իրագործման նախապայմանը Պարիզի նվաճումն էր, դրա համար նրանք Բիսմարկին խնդրեցին հետաձգել առաջին մուծման վճարումը մինչև Պարիզի գրավումը: Բիսմարկն ընդունեց այդ պայմանը: Իսկ վորովհետև Պրուսիան ինքն էլ սաստիկ կարիք ունի այդ փողերին, դրա համար նա վերսալցիներին ամեն տեսակ զուրություններ կտրամադրի, վորպեսզի շտապեցնի Պարիզի գրավումը: Այդ պատճառով էլ զգաստ լեզեր:

4. ՍՍՐՔՍԸ — ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԲԻՋԼԻՆ

Լոնդոն, N. W., Maitland Park Road
12 հունիսի 1871 թ.

Միլեյի բարեկամ,

Լաֆարգը, նրա ընտանիքը և իմ աղջիկները գտնվում են Պիրենեյներում սպանական սահմանի մոտ, բայց ֆրանսական հողի վրա: Վորովհետև Լաֆարգը ծննդյամբ կուրացի յե, նա կարո-

ղացավ սպանական անցագիր ձեռք բերել: Այնուամենայնիվ չես ուզում եմ, վոր նա վերջնականապես հաստատվի սպանական հողի վրա, վորովհետև նա խոշոր դեր է խաղացել Բոբդայում:

Չնայելով իմ հիացմունքին ձեր հողավածներով «Beehive»-ում, յես գրեթե ցավում եմ, վոր ձեր անունը գտնում եմ այդ լրագրում: Թույլ տվեք ինձ ի միջի ալուց նկատել, վոր յես իբրև կուսակցական մարդ վճռական թշնամական դիրք եմ բռնում կոնստիդիի վերաբերմամբ, իսկ իբրև գիտության մարդ շատ ցած կարծիք ունեմ նրա մասին, բայց ձեզ յես համարում եմ միակ կարծիք ունեմ նրա մասին, իսկ ձեր անունը նաև ֆրանսիայում, վոր կոնստիտուցիոնալն Անգլիայում, այնպես նաև ֆրանսիայում, վոր դարձակետերը (crises) պատմության մեջ դիտում ե վոչ իբրև սեկտանտ, այլ իբրև պատմաբան՝ այդ բառի լավագույն իմաստով: «Beehive»-ն իրեն բանվորական լրագիր է ձևացնում, իսկ իրանպես այն հանդիսանում է ոհնեգատների որդանը, վորոնք վաճառված են Սամուել Մորլեյին և Բեն: Վերջին ֆրանս-պրուսա-կան պատերազմի ժամանակ Ինտերնացիոնալի Գլխավոր խորհուրդն ստիպված լեղավ բոլոր հարաբերությունները խզել այդ լրագրի հետ և հրապարակով հայտարարել, վոր այն իրեն բանվորական լրագիր ձևացնում է միայն: Սակայն Լոնդոնի մեծ լրագրերը հրաժարվեցին տպագրել այդ հայտարարությունը, բացառությամբ տեղական լոնդոնյան «Eastern post»-ի: Այդ հանգամանքներում ձեր աշխատակցությունը «Beehive»-ում չափազանց մեծ գոհաբերություն է, վոր դուք անում եք արդար գործի համար:

Իմ բարեկամուհիներինց մեկը յերեք կամ չորս օրինց հետո գնում է Պարիզ: Յես նրա միջոցով անցագրեր եմ ուղարկում Կոմունայի միջանի անդամների համար, վորոնք դեռևս անլեզալ կերպով Պարիզում են ապրում: Յեթե դուք կամ վորևե մեկը ձեր բարեկամներինց ուզում են հանձնարարություններ անել այնտեղ, խնդրեմ, գրեցեք ինձ:

Ինչ վոր ինձ մխիթարում է, այդ այն անմտություններն են, վորոնք ամեն օր տպագրվում են «Petite Presse»-ում իմ հողավածների և իմ հարաբերությունների մասին գեպի Կոմունան և ամեն օր ուղարկվում են ինձ Պարիզից: Այդ բանն ապացուցում է, վոր վերսալցյան վոստիկանությունը սաստիկ կարիք ունի իսկական վավերագրեր ստանալու: Իմ հարաբերությունները Կոմունայի հետ պահպանվում էյին մի գերմանացի վաճառականի միջոցով, վոր ամբողջ տարվա ընթացքում գործերով շրջապայում էր Պարիզի և Լոնդոնի միջև: Ամեն ինչ հաղորդվում էր բերանացի, բացառությամբ յերկու դեպքի:

մար: Այդ պատճառով յես բոլոր բանվորական կոնգրեսները, ինչպես նաև սոցիալիստական կոնգրեսները, վորչափով վոր նրանք չեն հենվում այս կամ այն վորոշ ազգի տնտեսական պայմանների վրա, վնչ միայն անողուտ եւ համարում, ալլև ֆրասակար: Նրանք միշտ կվերածվեն անթիվ, շարունակ վորոճացվող ընդհանուր բռնություն:

Բարեկամաբար ձեզ անձնվեր՝

ԿԱՐԼ ՄԱՐԻՍ.

ԵՆԳԵԼՍԻ ՆԱՄԱԿԸ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԸՆԳԵՐՆԵՐԻՆ

(Կոմունայի տասնհինգամյակի առթիվ)

Քաղաքացիներ,

Այսօր յերեկոյան ամբողջ աշխարհի բանվորները ձեզ հետ միաժամանակ և ձեզ հետ միասին տոնում են ամենափառավոր և ամենավորբերական դեպքերի տարեդարձը պրոլետարիատի տարեգրութուններին մեջ: Պատմական ռապարեզ յեկնելուց հետո առաջին անգամ բանվոր դասակարգը 1871 թվին մեծ մայրաքաղաքում գրավեց քաղաքական իշխանութունը: Բայց ավելի, — այդ միայն մի յերազ եր: Սկզբով մի կողմից նախկին Ֆրանսիական կայսրության վարձկաններին, մյուս կողմից՝ պրուսացիներին միջև, Կոմունան կործանվեց անմոռանալի կոտորածի մեջ, վորի նմանը չի յեղել: Հաղթական ռեակցիան վոչ մի բանի առջև կանգ չեր առնում. թվում եր, թե սոցիալիզմը խեղդված և արյան մեջ և ըմբոստ պրոլետարիատն անելանելի ստրկության և դատապարտված:

Այդ պարտութունից հետո անցել և տասնհինգ տարի: Այդ բոլոր ժամանակը, բոլոր յերկիրներում, հողատերերի և կապիտալիստների ծառայության մեջ գտնվող կառավարութունները վոչ մի ջանք չխնայեցին, վորպեսզի վոչնչացնեն բանվորների դիմադրության վերջին փորձերը: Իսկ ի՞նչ ձեռք բերին նրանք:

Շուրջը նայեցեք: Հեղափոխական բանվորական սոցիալիզմը, իսկ ավելի առույգ, քան թե յերբեկեց, ներկայումս այնպիսի մի ուժ և դարձել, վորի առջև դողում են բոլոր յերկիրները կառավարիչները, Ֆրանսական ռադիկալներն ու Բիսմարկը, ամերիկական բուրժուական թագավորները և Ամենայն Ռուսիո ինքնակալը:

Բայց այդ դեռ բոլորը չեն:

Մենք հասել ենք այն բանին, վոր մեր հակառակորդները, ինչ ել վոր անելու լինեն, հակառակ իրենց կամքի՝ մեր ոգտին են աշխատում:

Նրանք կարծում էլին, թե Ինտերնացիոնալը վոչնչացած
է։ Մինչդեռ ներկայումս պրոլետարիատի միջազգային միավոր-
ումը և զանազան յերկիրների հեղափոխական բանվորների չեղ-
բայութիւնը հազար անգամ ավելի ուժեղ է և ավելի լայն, քան
էր մինչև Պարիզի Կոմունան։ Ինտերնացիոնալն այլևս ձևական
կազմակերպութեան կարիք չունի, — նա ապրում և աճում է շնոր-
հիվ Յեվրոպայի և Ամերիկայի բանվորների կամավոր և ան-
կեղծ համագործակցութեան։

Գերմանիայում Բիսմարկն սպառնաց բոլոր միջոցները, ընդ-
հույ մինչև ամենազաղեղինները, վորպեսզի բանվորական շար-
ժումը խորտակի։ Դրա հետևանքն այն չեղավ, վոր մինչդեռ Կո-
մունայից առաջ նա իր դեմ ուներ միայն չորս սոցիալիստական
պատգամավոր, այժմ նրա հալածանքներն այն տեղը հասցրին,
վոր ընտրված և քսանհինգ պատգամավոր։ Յեվ գերմանական
բանվորները ծիծաղում են ռալիսականցիների վրա, թե նա ավելի
լավ չէր կարող հեղափոխական պրոպագանդ անել, յեթե նա
մինչև անգամ հատկապես այդ նպատակի համար նշանակված
լիներ։

Տրանսիլանիայում ձեր վզին փաթաթեցին դեպարտամենտական
ցուցակներով ընտրութիւն կատարելու սխտեմը, մի արեւի-
բուրժուական ընտրական սխտեմ, վորը հատկապես հնարված
էր նրա համար, վորպեսզի ապահովի բացառապես փաստաբան-
ների, ժուրնալիստների և այլ քաղաքական արկածախնդիրների,
կապիտալ մուստրիկների ընտրութիւնը։ Իսկ ինչպիսի բուրժուա-
ղիային հարուստների այդ ընտրութիւնները։ Նրանք ստեղծեցին
Ֆրանսական պարլամենտում Բանվորական հեղափոխական սո-
ցիալիստական կուսակցութիւնը, վորի միայն յերևալը քաղա-
քական ասպարեզի վրա բավական էր, վորպեսզի շփոթութիւն
առաջ դար բալոր բուրժուական կուսակցութիւնների շարքերում։

Ահա թե ինչպիսի դրութիւնն է։ Դեպքերն աշխատում են
մեր ոգտին։ Պրոլետարիատի հաջողութիւններին դեմ կռիւլու
համար հիմնալի կերպով մտածված միջոցները միայն արագաց-
նում են պրոլետարիատի հաղթական ընթացքը։ Մինչև անգամ
կռիւղ թշնամին դատապարտված է կռիւլու մեղ համար։ Մեր
թշնամիներն այնպես լավ են աշխատել մեղ համար, վոր այսօր,
1886 թ. մարտի 18-ին, միլիոնավոր բանվորների կրծքից, Կալի-
ֆորնիայի և Ալեքսանդրի պրոլետարական ածխահատներից մինչև
Սիբիրի տաժանակիր-հանքափորները, մի միասնական կանչ է
հնչում։

Կեցցե՛ Կոմունան։

Կեցցե՛ պրոլետարիատի միջազգային միութիւնը։

ԵՆԳԵԼՍԸ.—ՄՈՐԸ

Լոնդոն, 21 հոկտեմբերի 1871 թ.

Սիրելի մայրիկ,

Այսօրան յերկար չեյի գրում քեզ նրա համար, վորով-
հետև ուզում էյի քո վերջին դիտողութիւններին իմ քաղա-
քական գործունեութեան վերաբերմամբ այնպիսի ձևով պատաս-
խանել, վոր քո սրտին չկպչեր։ Բայց յերբ յես կրկին ու կրկին
անգամ կարդում եյի խալտատակ սուտը «Քյոլնի լրագրում»,
առանձնապես այդ անպիտան Վախենհուզենի զգվելի բաները,
չեք յես տեսնում եյի, թե ինչպես այն նույն մարդիկ, վորոնք
պատերազմի ժամանակ համատարած սուտ եյին համարում ամ-
բողջ ֆրանսական մամուլը, այժմ գերմանացիներին իբրև ավե-
տարան են մատուցանում վոստիկանութեան հնարած չուրաքան-
չուր բան, Պարիզի բուլվարային ամենավաճառված թերթուկի
ամեն մի զրպարտութիւն, — յես այնպիսի տրամադրութեան մեջ
եյի ընկնում, վոր պատասխան գրելու համար հարմար չէր։ Շատ
մեծ աղմուկ են հանում այն միջանի պատանդների մասին, վոր-
ոնք զնդակահարված են պրուսական որինակով, այն միջանի
պալատների մասին, վորոնք հրկիզված են պրուսական որինակով,
վորովհետև մնացած բոլորը չե՞ վոր սուտ է, — բայց այն 40.000
մարդկանց, կանանց և յերկխաների կոտորածի մասին, վոր կա-
տարեցին վերապիտիւնը զինաթափութիւնից հետո, դրա մասին
վոչ վոք չի խոսում։ Ի միջի այլոց, դուք այդ բոլորն իմանալ չեք
կարող. ձեզ տեղեկութիւն հաղորդողը Քյոլնի և Ելբեֆեյդի լրա-
դիրն է, և դրա համար ել սուտը բառացի կերպով մեխվում է
ձեր մտքերում։ Սակայն քեզ դեպք է յեղել քո կյանքում լսելու,
թե ինչպես միջանի մարդկանց իսկական մարդակեր եյին ան-
վանում, որինակ Տուգենդրուսդի⁸³ («Առաքինութեան միութիւն») —
անգամներին Նապոլեոն I-ի ժամանակ, 1817 և 1831 թվականնե-
րի դեմագոգներին, 1848 թվականի մարդկանց, իսկ հետո միշտ
պարզվում էր, վոր նրանք ամենեկին ել այնքան վատ չեն յեղել
և վոր հալածելու շահագիտական մանիակ ազդեցութեամբ՝ սկըղ-
բում նրանց մասին սարսափելի առասպելներ եյին հնարում, վոր-
ոնք հետո ցրվում եյին ծխի նման։ Հուլս ունեմ, սիրելի մայրիկ,
վոր դու կմտաբերես դրա մասին և նույնը կմտածես նաև 1871
թվականի մարդկանց վերաբերմամբ, յերբ վոր լրագրերում կկար-

սպանված էյին), վորովհետև նրանք սարսափով սպասում են հոկտեմբերին, պատվերները ամսին, և չգիտեն, թե առանց այդ բանվորների ինչպես պիտի կառավարվեն: Շինարարական գործում կորուստները դեռ Հէյին կարող ճշգրիտ վորոշվել, բայց հետազոտութիւնը մատնանշում էր, վոր բոլոր վարպետներկարարներին ստիպված լինան փոխաբինել աշակերտներով, և վոր բացակայում են 3000 տանիքագործներ, կապարագործ և ցինկագործ վարպետներ: Բրոնզի արտադրութիւն միջ պակասել էյին 1500 լավագույն բանվորներ: Նույնպիսի կորուստներ էյին կրել նաև մեխանիկներն ու մետաղագործ բանվորները: Յուշանակներ նկարողները, վորոնք սովորաբար պահանջվածից ավելի էյին, միանգամայն բացակայում են, ասում և հաշվետվութիւնը: Նույնպիսի տվյալներ կային հաստատապես նաև արդշունարերութիւն այն բոլոր ճյուղերի վերաբերմամբ, վորոնք արտադրում էյին այսպես կոչված պարիզյան շինվածքներ (articles de Paris), և վորոնց մեջ նախորդ տարիներն աշխատում էյին ավելի քան 20.000 բանվոր: Վերջապես, կարի մեքենաների ֆաբրիկաները հայտարարում էյին, թե իրենց արտադրութիւնը լիակատար քայքայում և սպառնում, վորովհետև միանգամայն անհետացել են այն աշխատավորուհիները, վորոնք առաջ դնում էյին նրանց մեքենաները: Այդ ֆաբրիկաներից մեկը պնդում էր, թե նա իր ձեռքին ունի 400.000 ֆրանկի ստորագրութիւն, վոր ավել են իրեն այդ աշխատավորուհիներն այն մեքենաների փոխարեն, վոր վերցրել են մաս-մաս վճարելու պայմանով: Նրա ասելով՝ այդ գումարի միայն մեկ քառորդը կհատուցվի, վորովհետև մնացած ստորագրութիւն տվողների յերեք քառորդն իր մասին տեղեկութիւն չի տալիս և անհայտացել է:

ՇԱՆՈՓԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

գործիչ: Մննել և տակառադրծի ընտանիքում և 20 տարի ինքն եւ տակառա-
գործ և յեղել: Մասնակցել և 1848 թվականի հեղափոխութեան մեջ: «Մար-
սեկոյա» լրագրի հիմնադիրն եր, վորտեղ տպագրել և մի շարք հոգովածներ շո-
քիալական հարցերի մասին: Մեպտեմբերի 4-ից հետո ընտրվեց ազգային
գլխադիւս 208-րդ գումարտակի պետ: Ընտրվեց նաև Ազգային ժողովի անդամ
և «Vengeur» («Վերթառու») լրագրի ելերում մերկացումներ տպեց ժյուլ Ֆավրի
դեմ (սես համապատասխան ծանոթագրութիւնը): «Կոմունա» լրագրի խմբագիրն
էր: Միւլերը կոնկրետիկաւ եր: Նրա կարծիքով՝ ժամանակակից հասարակու-
թյունը «անարկիայի և ինդիվիդուալիզմի թագաւորութիւն» էր: Կոմունան,
նրա ասելով, պետք և պաշտպանել բոլոր դատաւարներ շահերը: Գնդակա-
հարկեց վերապիտանել կողմից:

30) Պիկար (1821—1877) — յերկրորդ կայսրութեան շրջանի հանրապե-
տական-փաստաբան: Հանրապետական «հնդակի» անդամ Որենսդիր Մարմնի
մեջ: 1870 թվին — ազգային պաշտպանութեան կառավարութեան անդամ և ֆի-
նանսները մինիստր: Ժյուլ Ֆավրի հետ միասին բանակցութիւններ եր վա-
րում Պարիզը հանձնելու մասին: Թիւրի կարեւորութեամբ ներքին գործերի մի-
նիստը եր:

31) Ֆոնտ, ԿԱՐԼ — անվանի գերմանական ընդհանուր և բուրժուա-ազդեկալ
(1817—1895): Նրա մասնագիտական աշխատութիւնները վերաբերում են կեն-
դանաբանութեանը, յերկրաբանութեանն ու մարդաբանութեանը: Դիւսելդոր աշ-
խատութիւններն են. «Ֆիզիոլոգիական նամակներ», «Դաստիարակութիւններ
մարդու մասին»: Կ. Ֆոնտը մատերիալիստ-բնագետ եր և դարվինիզմի նախա-
նախնիքը յերկրագագու: 1848 թվի հեղափոխութեան ժամանակ, իբրև ազդեկալ-
դեմոկրատ, մինչև անգամ դատապարտվեց մահվան: Հիտլերական թվականներին
անցավ Նապոլեոն III-ի կողմը: Նրա մերկացումը Մարքսի բարեկամների կող-
մից առիթ ծառայեց Կ. Ֆոնտին զրպարտիչ կամպանիա սկսելու Կ. Մարքսի
դեմ: Վերջինս պատասխանեց «Պարոն Ֆոնտը» հոգակալով պամֆլետով, վորի
մեջ տրված և բուրժուական դեմոկրատիայի և նրա ներկայացուցիչ Կ. Ֆոնտի
սպանիչ ընտելագրերը:

32) Ֆերրի, ԺՅՈՒԼ (1832—1893) — փաստաբան և հրապարակախոս, բուր-
ժուական հանրապետական յերկրորդ կայսրութեան ժամանակ: «Հինգ» հանրա-
պետական պատգամաւորներից մեկը 1869 թվականի Որենսդրական Մարմնի մեջ:
1870 թվականի ազգային պաշտպանութեան կառավարութեան անդամ: Հոկտեմբե-
րի 31-ի սպառնալուքից ժամանակ ձերբակալվեց, լայց հետո պատվեց
կառավարական զորքերի կողմից: Կոմունայի ժամանակ Պարիզից դուրս եր
գանգում: Կոմունայի անկումից հետո նշանակվեց Սենայի գեպարտամենտի
պրեֆեկտ: Չայն տվեց 1875 թ. սահմանադրութեան ոգտին: Իբրև հանրապե-
տական բուրժուազիայի ներկայացուցիչ պատգամաւորների պալատում, ժյուլ
Ֆերրին ամենից առաջ հանդես եր գալիս «ծախից» սպառնացող վտանգի դեմ:
Պայքար եր մղում կղերականների դեմ (յեզյուիտներին արտաքսելու որենքը
1880 թ.) և շերտ կողմակից եր Ֆրանսիայի գաղութային, իմպերիալիստական
քաղաքականութեան (Թունիսի նվաճումը, Տոնկինայի եքսպլոիտիւմը):

33) Սեն-Ֆերման, ԼՈՒԿԱՆՏԻՆ ԶԵԿԵՂԵՅՈՒՆ և արքեպիսկոպոսական
պալատի ավերումը Պարիզում 1831 թվականի փետրվարի 14-ին, իբրև հետևանք
խիստ հակակղերական և հակալեզիտիմիստական շարժում, վոր սկզբում առաջ յե-

կալ իբրև մանիֆեստացիա՝ Բերրիի հերցոգի, Բուրբոնների տան ներկայացուց-
չի, սպանութեան տարեդարձին (1820) կատարվող հանդիսավոր աստվածաշ-
տութեան դեմ:

34) ԲԵՐՐԻԻ ՀԵՐՏՈՒՆԻՆ — Հենրիկոս Բուրբոնի, Բորգոյի հերցոգի
(գրաֆ Շամբոր) մայրն եր: Գրաֆ Շամբորը 1830 թ. հեղափոխութեանից հե-
տո պաշտնջ եր հայտնում Ֆրանսիայի գահի վերաբերմամբ: Բերրիի հերցո-
գուհին գեկավարում եր 1832 թ. ուղալիստական գաղափարութիւնը: Ձերբա-
կալութեանից հետո 1833 թվին հայտնվեց նրա գաղտնի կապը մի խաղաղա-
մաքիչի հետ և հենց դրանով վերջացալ նրա քաղաքական գերն՝ իբրև ուղա-
լիստներէ առաջնորդ:

35) ՏՐԱՆՍԼՈՆԵՆԻ ՓՈՂՈՅԻ ԿՈՏՈՐԱՄԸ — ապստամբների անլուր ջորը
Պարիզում 1834 թ. ապրիլին, յերբ մայրաքաղաքի մի շարք նեղ և ծուռ ու
մուռ փողոցները (Տրանսլոնեն, Ֆորուր, Մորե, Ողուրոս և այլն) ծածկված
են լաբիկադներով: Ապստամբութիւնը տեղի ունեցալ Պարիզում, Լիւնի 1834
երն լաբիկադներով: Ապստամբութիւնը անմիջապես հետո և կազմակերպված
թվականի յերկրորդ տպստամբութիւնից անմիջապես հետո և կազմակերպված
էր «Մարգու և քաղաքացու իրավունքների» դադարի «ընկերութեան» կողմից:

36) ՔԱՅԱՎՈՐ-ԲՈՒՄԲԱ — ազգային ելին կողում յերկու Միջիլիանների
(Խալիսի) թաղավոր Ֆերդինանդ II-ին, վորը վերացրեց 1848 թվականի
առանձնապարտութիւնը, վերականգնեց առանձնաշնորհաւորութիւն ու կամայականու-
թեամբ անազնութիւնը: Այդ ձեռնարկութեանը նա իրականացրեց 1848 թվա-
կանի հեղափոխական կովից հետո նույնպիսի սրբութեանը, ինչպես վոր
առաջ իրագործել եր մի շարք քաղաքական ռեֆորմներ:

37) ԵՄՊԱՐՏԵՐՈՆ (1792 — 1879) — սպանական պետական գործիչ: XIX դա-
րի բանական թվականներին մասնակցում եր Հարալային Ամերիկայի սպա-
նական գաղութներում ծագած ապստամբութեան ճնշմանը: Քառասնական
թվականներին հնչակից նրանով, վոր ճնշեց հանրապետական շարժումը հենց
Սպանիայում: Թաղավորական իշխանութեան հետևանքին եր հիտլերական թվա-
կաններին, յերբ յերկրում սկսվեց լիբերալ շարժումը:

38) Գիլո, Ֆրանսուա-Պիլ Գիլոմ (1787 — 1874) — աչքի ընկնող Ֆրան-
սական քաղաքական գործիչ և պատմաբան: Ռեաւալացիայի շրջանում (1815—1830)
մուլի ռեակցիոն բրենքի մշակմանը՝ Ռեաւալացիայի շրջանում (1815—1830)
կուսակցութեան գլուխը, վորոնք անգլիա-
կանգնած եր «գոլիտրինյորներ»՝ կուսակցութեան գլուխը, վորոնք անգլիա-
կան սահմանադրական սխառմի յերկրպագուներ էլին, և ուղղիցիտ յեր Լու-
կան սահմանադրական X-ի կառավարութեան դեմ: Հուլիսյան միապետու-
թեան ժամանակ (1830—1848 թ.թ.) բաղմիցս յեղել և Ֆրանսիայի մինիստր
և ժաքառել և գեմոկրատական և ուղղիցիտ շարժումները բոլոր գունավորում
և դեմ: Գիլոն պաշտպան եր կանգնած բուրժուազիայի շահերին, հայտարա-
րեց զեմ: «հարստացել» լողունը, իբրև պատմաբան՝ Գիլոն հանդիսանում և հե-
տագործողների ալն նոր գաղտնի հիմնադիր, վոր իր առաջ լնդիր և գնում —
տաքառացիներ ներկայացուցչական հիմնադրութիւններէ պատմական գաղա-
ցումը: Նրա հիմնական աշխատութիւններն են «ներկայացուցչական հիմնադ-
րութեան պատմութիւնը», «Անգլիական հեղափոխութեան պատմութիւնը»
և այլն:

39) ՄԻՐԱՒՈՆ (1749—1791) — Ֆրանսական Մեծ հեղափոխութեան սկզբի
շրջանի հռչակավոր գործիչ: Միլարոն ծագումով նշանավոր աղնական ըն-

տանհոջի Լը: Յարտասարդ ժամանակ նա հաճախ ստիպված էր յեղել հրեշտակներն իր դաժանությունը: Իր հոր մեքենայությունները շնորհիվ նա բանտարկվեց Վենսենի ամրոցում: Ընդհանուր Շտատների ժողովում Միքաբոն հանդես յեկավ յերբորդ դասի ղեկավարի դերում: Թագավորական բռնահալածիկ էր Ֆրանսիայի բուրժուական դարգացման ներգործությանը, Միքաբոն ուղղում էր միայն սահմանադրական սկզբունքներ հաստատել, պահպանելով Թագավորի լիակատար իշխանությունը: Նրա համար միանգամայն անընդունելի էին Աղգային ժողովի սոցիալական ռեֆորմները: Միքաբոն շուտով գործարք կնքեց արքունիքի հետ և կաշառքով հանձն առավ պաշտպանելու Լուզո-վիկոս XV-ի գործը: Մերկացվելով մահից հետո՝ Միքաբոն Ֆրանսիայի հեղափոխական մասսաների համար հեղափոխության կուռքից դարձավ մի զավաճան:

40) «ԿԱՐԳԻ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ» — կազմվեց փետրվարյան հեղափոխության (1848) հենց առաջին շրջանում, իբրև միապետական բուրժուազիայի զանազան խմբերի ժամանակավոր համաձայնություն: Կուսակցության ղեկավարներն էին՝ «Սեփականության, ընտանիքի և կրոնի պաշտպանությունը»: Նրա տրամադրության տակ կային ահաբեկ մեղքներ, ուներ մի շարք ճյուղեր գավառում և վայելում էր սեփականատերերի ամբողջ մասսայի — գյուղացիների և մանր բուրժուաների համակրությունը:

41) 1841 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒԼԻՍԻ 13-ի ԼՈՆԴՈՆԻ ԿՈՆՎԵՆՏԻԱՆ ՆԵՂՈՇՆԵՐԻ մասին, վոր ոտորագրված էր բոլոր մեծ պետությունների հոգմից, հայտարարում էր, վոր Դարդանելն ու Բոսֆորը փակված են բոլոր ազգերի ազգանավերի համար:

42) ԲԵՆԷ (1795—1878) — պրուսիացի, Ինտերնացիոնալի աշխատողների մեկը, Կոմունայի շրջանում Ֆինանսական հանձնաժողովի անդամ էր և ղեկավար — Ֆրանսական բանկին կից: Գրել և հետաքրքրական հիշողություններ և մի գիրք՝ «Ճշմարտությունը Կոմունայի մասին» վերնագրով:

43) ՄՈՒԼԼՍ, ԼՈՒՑԻՈՒՍ ԿՈՐՆԵԼԻՈՒՍ (138—78 թ. ա.) — հռոմեական դիվատար: Աչքի ընկավ մի շարք պատերազմներում: 88 թվականին ընտրվեց կոնսուլ և պատերազմ սկսեց Միհրդատի դեմ (Պոնտոսի թագավոր: Պոնտոսի թագավորությունը Սև ծովի ափին, Հայաստանի մոտ, առաջ յեկավ IV դարում թ. ա.): Նրա բացակայության ժամանակ Հռոմում փորձ արվեց տառապելու նրան, նրա դեմ, իբրև պատրիկների ներկայացուցչի դեմ, հանդես յեկավ մի կուսակցություն՝ ժողովրդական տրիբուն Սուլպիցիուս Ռուֆուսի ղեկավարությամբ: Յերբ Սուլպիցիուս հաջողվեց ընկճել մի շարք ապստամբություններ Հռոմի դեմ, նա 83 թվականին 40,000 զորքով վերադարձավ Իտալիա և վերջնականապես տիրեց մայրաքաղաքին: Ամբաստնագրվելով Հռոմում՝ Սուլպիցիուս ղեկավարեց պարավանները գոյքերը, բաժանեց այն իր մեքենայություններն և առեւտրեց Սենատին, վոր իրեն ղեկատարող ընտրել անորոշ ժամանակով: Ոգավելով իր իշխանությունից՝ նա հետո սահմանափակեց ժողովրդական տրիբունների իրավունքները, ավելացրեց սենատորների թիվը և այլն:

44) ՈՐԼԵԱՆԻՍՏԵՆԵՐ, ԼԵՅԻՏԻՄԻՍՏԵՆԵՐ, ԲՈՒՆԱՊԱՐՏԻՍՏԵՆԵՐ — Այդպես էին կոչվում Ֆրանսիայի զանազան միապետական խմբերը, վարոնք հանդես էին գալիս հանրապետության դեմ XIX դարի ընթացքում: Լեգիտիմիստները,

վորոնք կողմնակից էին Բուրբոններին ղինաստիային և անսահմանափակ միապետությանը, ներկայացնում էին խոշոր հողատիրության շահերը: Որքան միապետությանը, զինաստիվայի և սահմանադրական միապետությանը կողմնակիցները, — Ֆինանսական արևմտաօրիական և արդյունաբերական խոշոր բուրժուազիայի կողմնակիցն էին: Բուրժուազիայի և արդյունաբերական խոշոր կոմունիզմից մահու չափ վախեցած ամբողջ սեփականատիրական Ֆրանսիայի շահերը, միացած սեփականատիրական գյուղացիության հետ, վորի համար նապոլեոնը վրձն միայն անուն էր, այլև մի ծրագիր, ուղղված «կարմիրներին» և «հանրապետության» դեմ:

45) Chambre introuvable — «Անհամար ապարտք» — Այդպես էին կոչում 1816 թվականի պալատը, վորն ընտրվել էր Բուրբոններին յերկրորդ անգամ Ֆրանսիա վերադառնալուց հետո (1815): Պալատն իր անազին մեծամասնությամբ բաղկացած էր աղյուսիսներից: «Անհամար» և կոչվում նա այն պատճառով, վոր շատ ավելի ռեակցիոն էր, քան թե կառավարությունն ինքը: «Անհամար ապարտք» միջանի ռեակցիոն որևէնքեր հրատարակեց, բացառիկ բնույթ հեղափոխականներին դեմ, ամուսնալուծության վերացումը, փորձ արեց միջնակ անգամ վաշխապնելու խարտիայով յերաշխավորված սահմանադրական հաստատությունները և այլն:

46) ԴՅՈՒՅՈՐ (1798—1881) — ազգային պաշտպանության կառավարության արդարադատության մինիստր: Աչքի ընկավ իր հայտարարությամբ Աղգային ժողովում, թե կառավարությունը հետապնդելու յե «համաձայնություն ջարդողներին...», վորոնք մի տախտակի վրա յեն դնում ընդհանուր ձայնավորությամբ ստեղծված ժողովն ու Պարիզի ինքնակոչ Կոմունան:

47) ՖԼՈՒՐԱՆՍ (1838—1871) — Կոմունայի ռազմական հանձնաժողովի անդամ: «Մարսիլյոն» հանդեսի խմբագիր: Սպանվեց Կոմունայի զորքերի 1871 թվի ապրիլի 3-ի արևելքի ժամանակ:

48) ՄՈՆՄԱՐՏՐ, ԼԱՎԻՆԵՏ, ԲԵՆԼՎԻՆ — Պարիզի պրոլետարական բազմաբան: Առանձնապես ինկայական էր Մանմարտի նշանակությունը: Երաշխային գտնվում թնդանությունները, վոր Վերսալի կառավարության գլուխ թիկերը կամենում էր խել մարտի 18-ին, վոր և ապստամբության պատճառ դարձավ:

49) ԿԱՅԵՆԱ — Գլխանայի, Հարավային Ամերիկայի հյուսիս-արևելյան մասի, Ֆրանսական բաժինը: Ծանծառ, անառողջ այդ վայրը գեո Մեծ հեղափոխության ժամանակ աքաղատեղի յեր ծառայում Ֆրանսական հեղափոխականներին համար: Բայց առանձնապես սիրված աքաղաղալը դարձավ Կայենան 1852 թվին (Նապոլեոն III-ի ժամանակ): Մինչև այսօր էլ Գլխանայի տաժանակի բանահերն աչքի յեն ընկնում իրենց սարսափելի ռեժիմով:

50) ԼԵՅՈՆՏԻ ՅԵՎ ԿԼԵՄԱՆ ԹՈՄԱՅԻ ՄԱԼԱՊԱՏԻՓԸ — Կլեման Թոման պրոլետար մարտիկներին ընկճողն էր 1848 թ. հունիսին: Գեներալ Լեկոնտը — Վերսալի կառավարության զինվորներին ղեկավարը — 88-րդ գնդի գումարտակներից մեկին հրամայեց կրակ բաց անել աղգային-զվարդականներին և ժողովըրդի վրա, մարտի 18-ի օրը: Ֆերդուանին էլ ձերբակալեց ժողովուրդը, և յերկուսն էլ գնդակահարվեցին ժողովրդի կողմն անցած նույն 88-րդ գնդի զինվորներին կողմից:

51) ՀԵՅԵՆԲՐԵՆ, բարոն (Ժորժ-Շարլ Դանտես) — մեծամարտության մեջ

բանաստեղծ Ա. Ս. Պուշկինին սպանողը: Հայրենիք վերադառնալով՝ յերկբորդ հանրագեղարվեստական շրջանում Սահմանադիր և Որենսդիր ժողովների անդամ եր. Բոնասպարտիստ և ռետրոգրադ:

52) ԱՆՐԻ զը Պեն—Ֆրանսական ժուրնալիստ, սկզբում լեզվախմբատ, հետո բոնասպարտիստ, «Gaulois» և «Petit Journal» լրագրերի հիմնադիր:

53) ԾՈՎԱԿԱՆ ՍԵՍՍԵՅԻ ՅՈՒՅՅԸ.—Կոմունա հայտարարելու դեմ դուրս յեկան Պարիզի առանձին շրջանների մերերը: Նրանց գործունեություններից խթանալով՝ բուրժուականների և չարաշահների ամբողջ մարտի 21-ին դիմաց գեպի Վանդոմի հրապարակին՝ աղագրակելով. «Կեցցե ժողովը: Կորչի Կոմունան»: Նրանց աջակցում էին Պարիզի բուրժուական քաղաքապետները: Մերերի ժողովը ծովակալ Սեսսեյին նշանակեց ազգային զվարդիայի պետ, այն ծովակալ Սեսսեյին, վոր հայտնի յեր պարիզցիներին իր յերույթով Ազգային ժողովում, վորտեղ նա հայտարարեց. «Այո, կղիմենք գավառին և, յեթե հարկ լինի, կզնանք Պարիզի վրա: Ժամանակն և վերջ զնեւու դրան»: Պարիզի բուրժուական մերերն այդ բոլորն անում էին Պարիզը Վերսալի հետ հաղթեցնելու գիտակի ներքո: Հետագայում Սեսսեյն Վերսալի գործերի ղեկավարներից մեկն եր և աչքի ընկավ Պարիզը գրավելու ժամանակ (XV շրջան):

54) ԴՅՈՒՎԱՆ (1841—1871)—Կոմունայի ռազմական և գործադիր հանձնաժողովների անդամ: Բանվոր ձուլիչ Դյուվալը ազգային զվարդիայի գեներալներից մեկն եր, Իրեւ ինտերնացիոնալի անդամ համակիր եր Բանկիստներին: Դեռ Կոմունայի անկումից առաջ գերի ընկավ վերսալցիներին ձեռքը և գնդակահարվեց:

55) ԳԱՆԻՅԵ, մարկիզ (1830—1909)—Ֆրանսական գեներալ, պատկանում եր Ֆրանսական այն ռազմական ականավոր անձերի շարքին, վորոնք գերի էին ընկել Սեդանի մոտ: Սակայն վերսալյան զորքերի մի բրիգադի գլուխն անցած՝ գեներալ Գանիյեն աչքի ընկավ Կոմունան ճնշելու ժամանակ: 1871 թվականից հետո զլրավորում եր հանրապետության ռազմական այլ և այլ բարձրագույն հիմնարկությունները: 1899—1900 թ. թ. պատերազմական միջխաբ եր և ռազմականություն եր ցույց տալիս զորքի բոլոր հակահանրապետական տարրերին:

56) ԹԱՄԵՐԼԱՆ (ԿԱՄ ԼԵՆԿՅԵՄՈՒՐ)—Սամարղանդի մեծ եմիրը, վոր XIV դարում հռչակվեց իր նվաճումներով և աչքի յեր ընկնում իր մեծ դաժանությամբ:

57) ՎՈՒՏԵՐ (1694—1778)—XVIII դարի ականավոր ֆրանսական փիլիսոփա և գրող: Փիլիսոփայության ասպարեզում լինելով դեիստ, հոգեորականությունից դեմ կռիվ մղելով հանուն հանդուրժողության, նա միևնույն ժամանակ կրոնը անհրաժեշտ սոցիալական ինստիտուտ եր համարում ժողովրդական մասնաճիւղի համար: Լինելով արքայապետի թշնամի՝ Վյուտերն իդեալականացնում եր անգլիական սահմանադրական կարգերը և միևնույն ժամանակ խոշոր եր տալիս քաղաքական և հեղափոխական կռիվը: Վյուտերը բացառիկ կերպով բեղմնավոր եր գիտության և գեղարվեստի բոլոր ճյուղերում: Նրա աշխատությունների առաջին հրատարակությունը քաղկացած ե 70 հատորից:

58) ՏՈՒՆԵ (1828—1897)—բրնդի վրա գրվագող բանվոր: Քաղաքական ասպարեզ յեկավ 1861 թվին: Իր ժամանակին կենտրոնական դեմք եր Ֆրանսիայի բանվորական շարժման մեջ: Սկզբում մասնակցում եր կառավարական

հանձնաժողովի կազմակերպմանը՝ Լոնդոնի 1862 թվականի միջազգային աղաքաբերական ցուցահանդեսին պատգամավորություն ուղարկելու համար: 1863 թվին հանդես յեկավ ինքնուրույն բանվորական քաղաքական թեկնածությունների առաջարկով: Նրա անվան հետ և կապված այսպես կոչված «Վաթսունի մանիֆեստը» (հրապարակված 1864 թվականի փետրվարի 17-ին Պարիզում), վորտեղ տրված և ինքնուրույն թեկնածությունների բանվորական պահանջների հիմնավորումը ընտրությունների ժամանակ: Մանիֆեստի հիմնական միաբեր հետևյալն ե. «Ընդհանուր ընտրական իրավունքը մեզ չափահաս դարձրեց քաղաքականացեա, բայց մեզ մնում ե դեռ սոցիալական ազատագրումն ձեռք բերելը»: «...Սուսնց մեզ բուրժուական չի կարող վնչ մի հաստատուն բան ստեղծել. իսկ առանց նրա աջակցության՝ մեր ազատագրումը կարող և գեռ շատ յերկար տևելը: Տոնը գտնվում եր Պրուսիայի գաղափարների ուժեղ ազդեցության ներքո: Նա Վրանսիայից ինչպիսի կազմակերպչներից մեկն եր իրեւ Ֆրանսիայի ներկայացուցիչը: Բաղելի կոնգրեսում (1869) Տոնը պաշտպանում եր անհատական սեփականության սկզբունքը կոլեկտիվիզմի դեմ: Հետագայում նրա կարիերան «փայլուն» եր: Ազգային ժողովի անդամ ընտրվելով՝ Տոնը փորձում և, Պարիզի բուրժուական մերերի հետ միասին, Կոմունան «հաղթեցնել» Վերսալի հետ: Դրանից հետո անցնում և Բորդո, Ազգային ժողովում աշխատելու համար: Ձայն և տալիս հոգուտ III հանրապետության սահմանադրության, դառնում և Սենատի անդամ և տիպիկ ունեկատ:

59) ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՆԻ ԿՈՄՈՒՆԱ (համայնք)—այն քաղաքների անունը, վորոնք անկախ էին Ֆեոդալական սենյորից և կառավարվում էին սեփական ընտրովի հիմնարկություններով: Նշանավոր և իտալական կոմունաները պատմությունը, վորտեղ ալիքի շուտ են կառավակվել կապիտալները, քան այլուր, և վորտեղ տնտեսական հզորությունը պատճառ դարձավ սենյոր-ֆեոդալների դեմ քաղաքական կռիվ մղելուն (XI—XIV դարերում): Կապիտալիզմի հետագա ընդլայնման և արքայապետի հաղթանակի հետ զուգընթաց՝ քաղաքները հետզհետե կորցնում են իրենց ինքնուրույնությունն ու իրենց առանձնաշնորհները: Առանձնապես պետք և հիշատակել նաև Ֆրանսիայի քաղաքային կոմունաները և հատկապես—Պարիզի կոմունան: Դեռ XIV դարում ֆեոդալների հետ ունեցած կռիվում Պարիզի վաճառականությունը առաջին տեղն եր գրավում: Ֆրանսական Մեծ հեղափոխության դարաշրջանում Պարիզի կոմունան յերկրի հեղափոխական-դեմոկրատական կենտրոնն եր: Կոմունաների դերը նախորդ դարերի ազատագրական պայքարի մեջ հասկանալի յե դարձնում մեզ համար կոմունալիզմի ուսմունքի հանդես գալը Ֆրանսիայում XIX դարում:

ԿՈՄՈՒՆԱԼԻԶՄ—իդեալական մի հոսանք եր, վոր տարածված եր յերկրորդ կայսրության ժամանակ բանվորների և մանր բուրժուազիայի շրջանում: Կոմունալիզմը հանդես յեկավ միաժամանակ թույլ դարգացած բանվորական շարժման առանձին իդեոլոգիայի ձգտման հետևանքով, վորոնք ուզում էին արդյունաբերական կենտրոններն առանձնացնել իրեւ ապագա կոմունալիստական հասարակապետի բլիջներ. իսկ բանվորական շարժումը կենտրոնացած եր խոշոր քաղաքային կենտրոններում և շրջապատված եր գյուղացիական ժողովով: Կոմունալիզմը լայն տարածված մի ուսմունք եր Կոմունայի «մեծամասնություն» և «փոքրամասնություն» մեջ: «Մեծամասնությունը»—յակորիններն ու բանկիստները—իրենց իդեալն էին համարում 1792—1793

Քվերի կոմսան, իսկ «փոքրամասնութիւնը» — սոցիալիստները — յերազում եր վերացնել պետութիւնն, իբրև ժամանակակից հասարակութեան հիմնական շարժը, և փոխարինել այն քաղաքային համայնքների կամավոր դաշինքով:

Կոմսանալիզմը հանդիսանում է Պրուդոնի ուսմունքի — պրուդոնիզմի — բնական յեզրակացութիւնը: Նա ծագեց իբրև մասսաների ատելութեան հետեւանք գեպի՝ Նապոլեոն III-ի կայսրութեան բյուրոկրատիզմը, գեպի կենտրոնացումը, վոր ճշշում եր ժողովրդական ստորնախալերի ամեն մի նախաձեռնութիւնն:

60) ՄՈՆՏԵՍՔՅՈՒՅՆ — XVIII դարի կեսի Ֆրանսիայի ականավոր քաղաքական մտածող (1689—1755): Նա ազնվականութեան այն մասի ներկայացուցիչն եր, վորը ձգտում եր քաղաքական ռեֆորմներ անցկացնել Ֆրանսիայում: Մոնտեսքյոն իր քաղաքական ուսմունքի համար որինակ վերցրեց անգլիական սահմանադրութիւնը: Մոնտեսքյոյի առաջին քաղաքական յերկը — «Պարսկական նամակները» — մի թունալից ծաղր ե այն ժամանակվա Ֆրանսիայի պալատական շրջանների նկատմամբ: Նրա հիմնական յերկն ե — «Որենքների վողին» (1748), վորի մեջ Մոնտեսքյոն փորձում է վորոշել հասարակութեան անկման ու բարորդութեան որենքները, ընդհանուր պատճառները, ըստ վորում Մոնտեսքյոն գտնում է, վոր հասարակական ձևերը կախումն ունեն յերկրի աշխարհագրական առանձնահատկութիւններից և բնակչութեան ցեղային առանձնահատկութիւններից: Նրա ուսմունքի մեջ կենտրոնական տեղ ե բռնում իշխանութիւնների բաժանման թեորիան, իբրև միջոց՝ բռնակալութեան վտանգները հաղթահարելու համար: Որենադրական իշխանութիւնը պետք է բաժանված լինի գործադիր և դատական իշխանութիւններից:

61) ԺԻՐՈՆԴԻՍՏԵՆԲ — գործարար բուրժուազիայի ներկայացուցիչները Ֆրանսական Մեծ հեղափոխութեան շրջանի Որենսդրական ժողովում (1792) և Կոնվենտում (1793): Այդ անունը ընդհանուր գործածական կոչում գարձով, վորովհետև Ֆրանցիայի մի մասը (նրանց մեջ նրա գլխավոր առաջնորդը) կազմված եր Ժիրոնդի գեպարամենտի պատգամավորներից: Լինելով XVIII դարի եկոնոմիստները աշակերտներ՝ Ժիրոնդիստներն ազատ առևտրի կողմնակից էին և համար պայքար էին մղում յալիւրիւնների դեմ, վորոնք ձեռք էին տալիս խոշոր սեփականատիրութեանը: Մայիսի 31 — հունիսի 2-ի ապստամբութիւնը վոլնչացրեց Ժիրոնդիստների ազդեցութիւնն իբրև քաղաքական ուժի. Ֆրանցիայի ղեկավար խումբը, Կոնվենտի անդամները, ձերբակալվեցին, ապա և մահապատժի յենթարկվեցին:

62) «Kladderadatsch» — հումորիստական հանդես, հիմնվել է 1848 թվին իբրև գերմանական բուրժուական դեմոկրատիայի յերգիծաբանական հանդեսը: Մտկայն շուտով կորցրեց իր նշանակութիւնը: Ներկայումս գտնվում է նացիոնալիստների մի խմբի ձեռքում:

63) ՀԵՔՍԼԻ (1825—1895) — աչքի ընկնող անգլիական կենդանաբան, հայտնի իր աշխատութիւններով սաղմաբանութեան, ֆիզիոլոգիայի, համեմատական անատոմիայի և պալեոնտոլոգիայի առարկաներում: Հատ ըան է արել Դարվինի թեորիան հիմնավորելու համար:

64) ՄԻ ՄԻԼԻԱՐԳ ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆ: — Մոսքը վերաբերում է ռեստավրացիայի շրջանի (կարլու X-ի ժամանակվա, 1825 թ.) պատգամավորների պալատի վորոշմանը՝ ազնվականներին մեծ հեղափոխութեան ժամանակ բռնադրված և վաճառված հողերի համար վարձատրելու մասին: Յուրաքանչյուր

«խնամածի» պետք է վճարվեր այնպիսի մի գումար, վոր հավասար լիներ նրա 1790 թվին ստացած յեկամուտի քանակագոյնին:

65) 45 ՄԱՆՏԻՄԱՆՈՅ ՀԱՐԿԸ — մտցրեց 1848 թվի փետրվարյան հեղափոխութեան ժամանակավոր կառավարութեան անգամ, ֆինանսները մինիստր Դաբլյե-Պաթեան, իբրև ավերակի հարկ — գյուղացիներին վճարած ուղղակի հարկերի յուրաքանչյուր ֆրանկի դիմաց: Այդ «45 սանտիմը», վոր մտցվեց գետ Սահմանադիր ժողով հրավերելուց առաջ, գյուղացիներին զրգռեց հանրապետութեան դեմ:

66) ԳԱՆԵՍԿԻ (1830—1877) — ֆրանսական հրապարակախոս, ծագումով ռուսինացի: 1860 թվին հրատարակում եր «Corrier du Dimanche» ուղղվելու լրագիրը: Արտաբնակելով Ֆրանսիայից՝ իր գործունեյութիւնը շարունակում եր Ֆրանկֆուրտում (Մայնի վրայ): 1868 թվականին վերադարձավ Ֆրանսիա և ոկսեց պաշտպանել կայսրութիւնը իբրև բռնապարտիստական «Parlement» («Պարլամենտ») հանդեսի խմբագիր: Կայսրութեան անկումից հետո անցավ հանրապետութեան կողմը:

67) ՈՍՍՄԱՆ — Պարիզի պրեֆեկտ, վոր ձեռնարկեց Պարիզի վերակառուցմանը հիսունական թվականներին (Նապոլեոն III-ի ժամանակ): Հին ձուռ փողոցների և նրբանցքների փոխարեն, վորոնք հարմար էին բարիկադներ կառուցելու համար, այժմ ստեղծվեցին լայն, ուղիղ փողոցներ, վոր պետք է հեշտացնէր կառավարական զորքերի ռազմական ուղեբացիաները: Ոսմանի սկսած աշխատանքները մինևույն ժամանակ կարծես վերորմութիւն էին, վոր կառավարութիւնը տալիս եր գործադուրկներին:

68) ՅԵՐԴՈՒՄ «ԳՆԵԱԿԱՆԱԶԻ ԴԱՆԼԻԺՈՒՄ» — «Գնդակախաղի դահլիճը» այն վայրն եր, վորտեղ Ընդհանուր Շատաներից բաժանված յերրորդ դասի ներկայացուցիչները՝ թագավորի հրամանով փակված դահլիճում Ընդհանուր Շատաների խնամքի ուղղության տեղը՝ յերգում տվին չցրվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ ընդունված չե սահմանադրութիւնը: Այդ ժողովը տեղի ունեցավ 1789 թ. հունիսի 20-ին:

69) ԿՈՐԼԵՆՅԻ ԵՄԻԳՐԱՅԻՆ — Ֆրանսական Մեծ հեղափոխութեան շրջանի (1790—1792) հակահեղափոխականները, վորոնք փախել էին Ֆրանսիայից և իրենց համար կենտրոն էին կազմակերպել Կորլենցում, Գերմանիայի և Ֆրանսիայի սահմանադիւնի:

70) ԴԵ-ԿԱՆՈՆԵՆ ԶՐԱՆՍԻԱՆ — Դե-Կարոնը (1734—1802), Լուգովիկոս XVI-ի ֆինանսները մինիստրը, փորձում եր հեղափոխութեան նախորդակին Ֆրանսիայի ֆինանսները փրկել շարունակ նորանոր փոխառութիւնների, վտակն դրածով վերակարելու և նոր հարկերի միջոցով: Այդ բոլորը կարող եր միայն ավելացնել դեֆիցիտը: Այն ժամանակ նա փորձեց հարկ դնել ազնվականութեան վրա, բայց պարտութիւն կրեց և ստիպված յեղավ հրաժարական տալ: Հեղափոխութեան տարիները կոնգնած եր հակահեղափոխական եմիգրացիայի գլուխը Կորլենցում: 1802 թվին Նապոլեոն I-ից թույլտվութիւն ստացավ Ֆրանսիա վերադառնալու: «Դե-Կարոնի Ֆրանսիա» ասելով հասկանում են նախահեղափոխական, միապետական Ֆրանսիան:

71) ՄԱԿ-ՄԱՆՈՆ (1808—1893) — Ֆրանսիայի մարշալ: Հայտնի յե իբրև գորահրամանատար, կոմունայի դահլիճ, ապա նաև Ֆրանսիայի նախագահ: Մահացել է Ղերմի պատերազմին (1855) և իտալական դատաւարադին (1859): 1870 թվին Սեդանի մոտ տեղի ունեցած ձախաժամարտում գերի ընկավ Նա-

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՅՐԱՆՄԱԿԱՆ ՄԵԾ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

1789—1799 թ. թ.

ՆԱԳՈՒԼԵՈՆ I (ԿՈՆՍՏԱՆԴՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆ)

1799—1815 թ. թ.

Ռ Ե Ս Տ Ա Վ Ր Ա Յ Ի Ա

1815—1830 թ. թ.

ԼՈՒԻ-ՖԻԼԻՊՊԻ ՀՈՒԼԻՍՅԱՆ ՄԻԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

1830—1848 թ. թ.

1830 թ., հունիսի 27—29.—Հուլիսյան հեղափոխությունը:

1831 թ., նոյեմբերի 21.—Լիոնի բանվորական ապստամբությունը:

1834 թ., ապրիլի 9—12.—Յերկիրոյ բանվորական ապստամբությունը:

Լիոնում:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

1848—1851 թ. թ.

1848 թ., փետրվարի 23—24.—Փետրվարյան հեղափոխությունը:

1848 թ., հունիսի 23—27.—Հունիսի բանվորական ապստամբությունը:

Պարիզում:

1851 թ., դեկտեմբերի 2.—Լուի Բոնապարտի հեղաշրջումը:

1851 թ., դեկտեմբերի 20—21.—Հանրաքվե, վոր սրբազործեց նոր սե-

փիմը:

ՆԱԳՈՒԼԵՈՆ III-ի ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1852—1870 թ. թ.

1852 թ., նոյեմբերի 21.—Հանրաքվե ժառանգական կայսրություն հաս-

տատելու մասին:

Դեկտեմբերի 2.—Լուի Բոնապարտը կայսր և հռչակվում նապոլեոն III

անունով:

1854—1856 թ. թ.—Ղբիմի պատերազմը:

1859 թ.—Ձրանսիայի պատերազմը Պրիմոնտի (Իտալիայի) դաշնակցու-

թյամբ՝ Ավստրիայի դեմ:

1863—1867 թ. թ.—Մեքսիկայի արկածախնդրությունը:

1864 թ.—Պրուսիայի և Ավստրիայի պատերազմը Դանիայի դեմ Շլես-

վիգ-Հոլշտայնի պատճառով:

Մայիսի 25.—Լե-Շապելլեյի որհնքի վերացումը բանվորական կազմա-

կերպություններն արգելելու մասին:

Սեպտեմբերի 28.—Միտինգ Սեն-Մարտինո-Հոլլում Լոնդոնում, վոր Ին-

տերնացիոնալի սկզբը դրեց:

1865 թ., հունվար.—Ինտերնացիոնալի Պարիզի սեկցիայի կազմակեր-

պումը Տալենի գլխավորությամբ:

Սեպտեմբերի 28—29.—Ինտերնացիոնալի Լոնդոնի կոնֆերենցիան:

1866 թ.—Ավստրո-պրուսական պատերազմը:

Սեպտեմբերի 3—8.—Ինտերնացիոնալի I կոնգրեսը ժընևիում:

1867 թ., փետրվար.—Բրնզադործները գործադուլը Պարիզում, վորին

Ինտերնացիոնալն անմիջական աջակցություն ցույց տվեց:

Սեպտեմբերի 2—7.—Ինտերնացիոնալի կոնգրեսը Լոնդոնում:

1868 թ., մարտի 20.—Առաջին դատական պրոցեսը Ինտերնացիոնալի

Պարիզի սեկցիայի դեմ:

Մայիսի 22.—Յերկիրոյ պրոցեսն Ինտերնացիոնալի դեմ:

Սեպտեմբերի 6—13.—Ինտերնացիոնալի կոնգրեսը Ֆրյուսսում:

1869 թ., սեպտեմբերի 6—12.—Ինտերնացիոնալի Բազելի կոնգրեսը—

Գործադուլային շարժման ուժեղացումն այդ տարվա աշնանը Ձրանսիայում:

1870 թ., հունվարի 10.—Ժուլիանալիստ Վիկտոր Նուարի սպանությունը

պրիմիեր Պիե Բոնապարտի ձեռքով (յերկուսուրուհազարանոց ցույց թաղման

ժամանակ):

Հունվարի 19—25.—Գործադուլ Շնայդեր և Կրեդոյի գործաբաններում:

Ապրիլի 19.—Ինտերնացիոնալի Պարիզի սեկցիաները ֆեդերացիայի

կազմակերպումը:

Մայիսի 8.—Հանրաքվե Նապոլեոն III-ի կայսրության սեփմի հարցի

առթիվ:

Հունիսի 22—հունիսի 5.—Ինտերնացիոնալի յերրորդ պրոցեսը:

Հունիսի 19.—Ձրանս-պրուսական պատերազմի սկզբը:

Հունիսի 23.—Ինտերնացիոնալի Գլխավոր Խորհրդի առաջին կոնգրեսը

Լոնդոնում:

Ոգոստոսի 14.—Բլանկիստական ապստամբության փորձ Պարիզում:

Սեպտեմբերի 2.—Նապոլեոն III-ի և Մադ-Մահոնի զորաբանակի կապի-

տուլացիան Սեզանում:

ՍԶԳԱՅԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ

ՍԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ ԲՈՐԴՈՅՈՒՄ

1870 թ., սեպտեմբերի 4—1871 թ., մարտի 18.

1870 թ., սեպտեմբերի 4.—Հեղափոխություն Պարիզում, հանրապետու-

թյան հայտարարումն և ազգային պաշտպանության կառավարության կազմը

վելը: Ինտերնացիոնալի Պարիզի ֆեդերացիայի և սինդիկատ կամերաների բան-

վորները կոնգրես գերմանական ժողովրդին:

Սեպտեմբերի 6—10.—Շրջանային դիտող կոմիտեները և 20 քաղաքականները կենտրոնական կոմիտեյի կազմակերպումը.

Սեպտեմբերի 9.—Ինտերնացիոնալի Գլխավոր խորհրդի յերկրորդ դիմումը:

Սեպտեմբերի 18.—Պարիզի պաշարման սկիզբը պրոսպերիտների կողմից: Սեպտեմբերի 28.—Ապստամբություն Լիոնում Բակունինի գլխավորությամբ:

Հոկտեմբերի 8.—Յուլյո Պարիզում ազգային պաշտպանության կառավարության դեմ:

Հոկտեմբերի 27.—Մարշալ Բադենի կապիտուլյացիան Մեցում:

Հոկտեմբերի 31.—Բլանկիստական ապստամբության փորձ Պարիզում:

Հոկտեմբերի 31.—Նոյեմբերի 4.—Կոմունա Մարսելում:

Նոյեմբերի 3.—Հանքաքվե Պարիզում ազգային պաշտպանության կառավարության իշխանության հաստատման մասին:

1871 թ., հունվարի 21—22.—Ապստամբության փորձ Պարիզում:

Հունվարի 23.—Պարիզի բոլոր ակումբների փակումը:

Հունվարի 29.—Պարիզի կապիտուլյացիան:

Փետրվարի 8.—Ազգային ժողովի ընտրությունները:

Փետրվարի 12.—Ազգային ժողովի բացումը Բորդոյում և ազգային պաշտպանության կառավարության իշխանությունից հրաժարվելը (փետրվարի 13-ին)

Փետրվարի 16.—Պարիզի 18 քաղաքամասերի պատգամավորները ժողովը վերջում—կազմակերպել ազգային գվարդիայի գումարտակների ֆեդերացիայի կենտրոնական կոմիտե:

Փետրվարի 17.—Բորդոյի Ազգային ժողովը Թիերին նշանակում է զործադիր իշխանության գլուխ:

Փետրվարի 26.—Ազգային ժողովը ռատիֆիկացրեց յե յենթարկում նախնական հաշտության դաշնագիրը Գերմանիայի հետ:

Փետրվարի 27.—Ազգային գվարդիան փրկում է իր թնդանոթները, վոր զորահրամանատարությունը դիտավորյալ կերպով թողել եր այն քաղաքամասերում, վորոնք յենթակա էյին գրավման պրոսպերիտների կողմից:

Մարտի 3.—Ազգային գվարդիայի գումարտակների ֆեդերացիայի կանոնադրության հաստատումը, ժամանակավոր կենտրոնական կոմիտեյի ընտրությունը: Վերջում—բոլոր սպաներին վերջնաբերելու մասին:

Մարտի 9.—Ռազմական դատարանը Բլանկիին և Ֆլուրանսին մահվան պատժի յե դատապարտում հոկտեմբերի 31-ի ապստամբության համար:

Մարտի 11.—Ազգային ժողովի վերջումը իր նիստերը Պարիզից Վերսալ փոխադրելու մասին: Ազգային ժողովի դեկրետը յերկու ուղիով ընթացքում 1870 թ. ոգոստոսի 13-ից տարեկան ընտրությունները պահանջները վճարելու մասին:

Մարտի 15.—Ազգային գվարդիայի կենտրոնական կոմիտեյի վերջնական կազմակերպումը:

1871 թ., մարտի 18—մայիսի 28

1. Ազգային գվարդիայի կենտրոնական կոմիտեն

(Մարտի 18—28)

Մարտի 18.—Ապստամբություն Պարիզում, կառավարության փակումը Վեքսալ, ազգային գվարդիայի կենտրոնական կոմիտեյի իշխանության հաստատումը:

Մարտի 19.—Կոմունայի ընտրությունները նշանակումն սկզբնապես մարտի 22-ին: Քաղաքական անկիստիա:

Մարտի 20.—Պարտամուրհակների վճարումները տարեկանում և լուծարումը գրավ դրված իրերի վաճառման դադարեցումը:

Մարտի 21.—Պարիզ քաղաքի բուրժուական ընտրությունների դեմ: զամավորները բողոքները կոմունայի ընտրությունների դեմ:

Մարտի 22.—Բուրժուական հակահեղափոխական մանիֆեստացիան Վանդոմի հրապարակում: Ապստամբություն Լիոնում:

Մարտի 23.—Հակահեղափոխական ուժերի կազմակերպումը Պարիզում ծովակալ Սեսսեյի գլխավորությամբ: Ապստամբություններ Մարսելում և Մենտեյակներում:

Մարտի 24.—Կենտրոնական կոմիտեյի վերջնական կարգավոր բնակչությանը մի միլիոն Ֆրանկ բաժանելու մասին, բնակարանավարձի և պարտաճուրհակների վճարումները մուծանքները մինչև հոկտեմբերի 1-ը տարեկանում մասին և լուծարումը գրավ դրված տասնհինգ Ֆրանկից վոշ բարձր արժեք ունեցող իրերը վերագործնելու մասին: Կոմունա Տուլուզում և Նարբոնում:

Մարտի 25.—Համաձայնություն կենտրոնական կոմիտեյի և մերերի ու պատգամավորների միջև Կոմունայի ընտրությունների մասին: Կոմունայի անկումը Լիոնում:

Մարտի 26.—Կոմունայի ընտրությունները Պարիզում: Կոմունա Կրեդոյում:

Մարտի 27.—Կոմունայի անկումը Տուլուզում և Կրեդոյում:

2. Կոմունա

(Մարտի 28—մայիսի 1)

Մարտի 28.—Կոմունայի հռչակումը Պարիզում և իշխանության հանձնումը նրան կենտրոնական կոմիտեյի կողմից: Կոմունայի անկումը Սենտեյակներում:

Մարտի 29.—Կոմունայի դեկրետները բնակարանավարձի տարեկանում մասին, լուծարումը գրավ դրված իրերի վաճառքը դադարեցնելու մասին, զարակոչային հավաքի վերացման մասին: Կոմունայի հանձնաժողովի կազմակերպումը:

Մարտի 31.—Կոմունայի անկումը Նարբոնում:

Ապրիլի 1.—Դեկրետ* պաշտոնյաների բարձր ուժերի վրա նշանակում և ուժերի մաքսիմումը տարեկան 6000 Ֆրանկ սահմանելու մասին:

*) Յուլյո և տրվում այս կամ այն դեկրետի ընդունվելու թվականը կոմունայի կողմից, այլ վոշ թե նրա հրապարակման թվականը:

Մայիսի 24.—Աղզային գլարդիայի կենտրոնական կոմիտեի պրոկլամացիան համաձայնութեան մասին Վերսալի կառավարութեան հետ: Արքեպիսկոպոսի և մի շարք այլ պատանդների մահապատիժը:

Մայիսի 25.—Յերեկոյան դեմ Պարիզի մեծ մասը դրավում են վերսալցիները: Դեկլարացիա մահը:

Մայիսի 26.—Վերսալցիները գրավում են Սենտ-Անտուան արվարձանը: 50 պատանդներ մահապատիժի են յանձնարարվում:

Մայիսի 27.—Վերսալցիները գրավում են Բելվիլի և Շոմոնի բարձունքները և Պեր-Լաշեզի գերեզմանատունը:

Մայիսի 28.—Վերջին բարիկադի անկումը Ռայմոննո փողոցում: Վարլենի գնդակահարումը: Մակ-Մանոնի պրոկլամացիան Պարիզի բնակիչներին:

Մայիսի 29.—Վենսենն ամբողջ անկումը:

* *

1871 թ., հունիսի 17.—Աղզային ժողովը, թիերի առաջարկութեամբ, ներման հանձնաժողով է կազմում, վոր անվանեցին մարդասպանների հանձնաժողով:

Ոգոստոսի 7.—սեպտեմբերի 2.—Կոմունայի 15 անդամների և աղզային գլարդիայի կենտրոնական կոմիտեի 2 անդամների սլոցեսը:

Ոգոստոսի 31.—Աղզային ժողովը նախագահական իշխանությունը հանձնում է թիերին:

Սեպտեմբերի 17—23.—Ինտերնացիոնալի կոնֆերենցիան Լոնդոնում:

Նոյեմբերի 28.—Ֆերբեն մահապատիժի են յանձնարարվում:

1872 թ., սեպտեմբերի 2—7.—Ինտերնացիոնալի Հաագայի կոնգրեսը:

1873 թ., հունվարի 9.—Նապոլեոն III-ի մահը (Անգլիայում):

Մայիսի 24.—Թիերի հրաժարականը: Նախագահ են ընտրվում Մակ-Մանոնը:

Սեպտեմբերի 8—13.—Ինտերնացիոնալի Ժընևի կոնգրեսը:

✓ 1875 թ., փետրվարի 25.—Ընդունվում է յերբորդ հանրապետութեան սահմանադրութիւնը:

Մարտի 22.—Մասնակի ամիստիա:

1877 թ., սեպտեմբերի 3.—Թիերի մահը:

1880 թ., հուլիսի 10.—Կոմունայի մասնակիցների ամիստիան:

ՔԱՐՏԵԶԻ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՎԵՐՍԱԼՑԻՆԵՐԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊԱՐԻԶԻ ԿՈՄՈՒՆԱՅԻ ԴԵՄ

(1871 թ. ապրիլի 2-ից — մայիսի 29-ը)*:

I. Պարիզի յերկրորդ պաշարումը

(1871 թ., ապրիլի 2-ից — մայիսի 21-ը)

Ապրիլի 2.—Վերսալի զորաբանակը հարձակվում է Կուրբելուայի վրա:

Ապրիլի 3.—Կոմունայի զորաբանակի յերկրորդ: Ֆլուրանսը հասնում է Բուլոնի: Դյուվալը մոտենում է Բիստարին: Եղ հասնում է մինչև Լիս: Ֆլուրանսի մահը Ռյուելում և Դյուվալին՝ Փոքր Բիստարում:

Ապրիլի 7.—Վերսալի զորաբանակը ուժեղանում է Նեյին:

Ապրիլի 9.—Ճակատամարտ Անյերի և Բեկոն գոյակի մոտ:

Ապրիլի 17.—Վերսալի զորաբանակը գրավում է Բեկոն գոյակը:

Ապրիլի 24.—Ճակատամարտ Անյերի, Շատիլյոնի և Նեյի մոտ:

Ապրիլի 25.—Ութժամյա զինադադար Նեյի մոտ:

Ապրիլի 26.—Ճակատամարտ Լեվալլուայի, Նեյի և Անյերի մոտ:

Ապրիլի 30.—Ճակատամարտ Մուլինոյի մոտ և Իսսի պարկում: Իսսի ամրացի առաջին եվակուացիան:

Մայիսի 2.—Ճակատամարտ Ու-Բրյուլլերի մոտ:

Մայիսի 3.—Ճակատամարտ Նեյի և Մուլեն-Սակելի մոտ: Իսսի ամրացի պաշարումը վերջանում:

Մայիսի 4.—Ճակատամարտ Իսսի մոտ:

Մայիսի 5.—Վանդ և Իսսի ամրոցների ուժեղացումը:

Մայիսի 6.—Ճակատամարտ Կլամարի մոտ: Սկսվում է Պարիզի ուժեղացումը:

Մայիսի 7.—Ճակատամարտ Վելժյուի մոտ:

Մայիսի 8.—Ճակատամարտ Իսսի և Վանդի մոտ: Իսսի ամրոցի և Մուլեն-Սակելի եվակուացիան:

Մայիսի 9.—Վերսալցիները գրավում են Իսսի ամրոցը: Ճակատամարտ Արկելի մոտ:

Մայիսի 12.—Վերսալյան զորաբանակի կենտրոնացումը Բուլոնյան անառում:

*) Քարտեզը կազմել են Կ. Մարքսը և Ֆ. Ենգելսը Ինստիտուտի Մուլեն-Սակելի գիտական աշխատակիցներ ընկ. ընկ. Մ. Գոլոսովիչի և Յե. Դենիսովիչի ձեռագրերի և Մուլեն-Սակելի կարտոգրաֆի Կ. Ֆեդորովիչի:

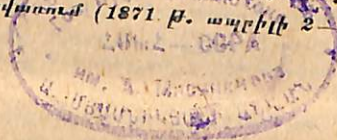
ԳԼԽԱԿԱՐԳՈՒԹՅՈՒՆ

Հրատարակչության կողմից	62
Կամուսնայի հիշատակին	3
Ֆ. Ենգելսի ներածությունը	4
Գլխավոր խորհրդի առաջին ազդեցը ֆրանս-պրուսական պատե- րազմի առթիվ	10
Գլխավոր խորհրդի յերկրորդ ազդեցը ֆրանս-պրուսական պա- տերազմի առթիվ	29
Բանվորները Միջազգային ընկերության Գլխավոր խորհրդի ազդեցը քաղաքացիական պատերազմի առթիվ Ֆրանսիայում 1871 թ.	35
Ենգելսի հավելվածը յերկրորդ հրատարակությանը	45
	111

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

I. Պարբերի Կամուսնայի դեկլարացիան ֆրանսական ժողո- վրդին	117
II. Կամուսնայի, նրա Գործադիր Հանձնաժողովի և Հասարա- կական Փրկության Կոմիտեի գլխավոր դեկլեարներն ու վորոշումները	121
III. Մարքսի նամակները Կուգելմանին	143
Մարքսի նամակը Ֆրանկելին և Վալենինին	154
Մարքսի նամակը պրոֆեսոր Բիլլինին	156
Մարքսի նամակը Դոմեկա-Նյուվենհուսին	159
IV. Ենգելսի նամակը ֆրանսական ընկերներին (Կամուսնայի տառնինդսթայակի առթիվ)	163
Ենգելսի նամակը—մորը	165
V. Վերսալի դահլճները զոհերը	168
ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	173
Ժամանակագրություն	194
Քարտեզներ	194

1. Վերսալիները ռազմական հորժողութայինները Պարբերի Կամուսնայի դեմ	201
2. Կամուսնան գաղափար (1871 թ. ապրիլի 2—մայիսի 29)	203

ՎԵՐՍԱԼՑԻՆԵՐԻ
ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՊԱՐԻԶՅԱՆ ԿՈՄՈՒՆԱՅԻ

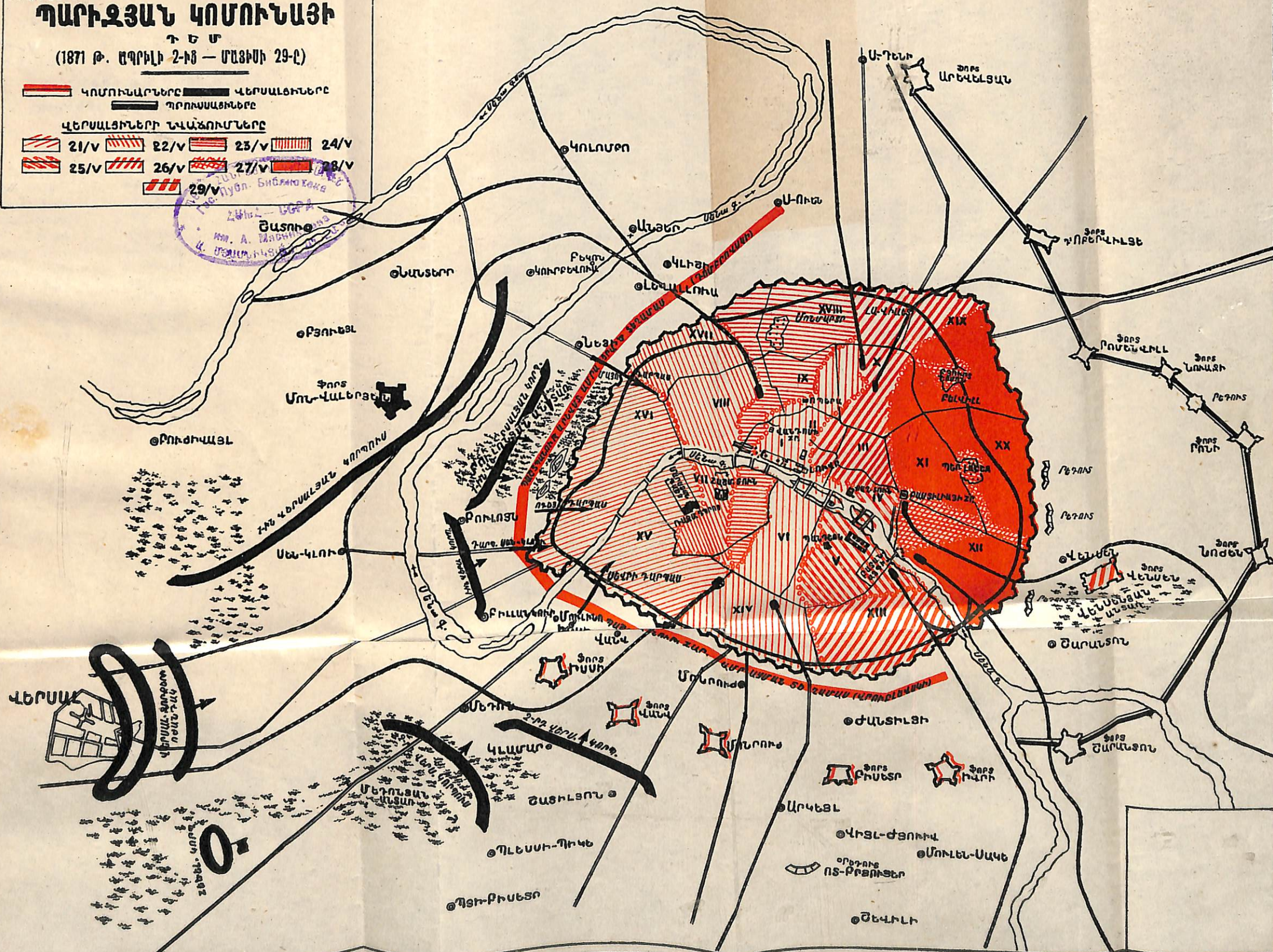
Դ Ե Մ

(1871 թ. ԴԳՐԻԼԻ 2-ԻՑ — ՄԱՅԻՍԻ 29-Ը)

ԿՈՄՈՒՆԱՐՆԵՐԸ ԿԵՐԱՍԼՑԻՆԵՐԸ
ՊՐՈՏԱՍԱՑԻՆԵՐԸ

ԿԵՐԱՍԼՑԻՆԵՐԻ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԸ

21/v 22/v 23/v 24/v
25/v 26/v 27/v 28/v
29/v

ԽՆԳՐՎՈՒՄ Ե ՈՒՂՂՆԷ
ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐԸ

		Տպված է	Պետք է լինի
22	վերջին տողը	մտրդիկ	մարտիկ
24	հերքելից 8-րդ տող	«պատիբելիտաների»	«պատիբելիտաների»
25	վերելից 17-րդ »	1879	1798
43	» 14-րդ »	ռւնոռնից	անուռնից
68	հերքելից 5-րդ »	կաննիբալական	կաննիբալական
148	վերելից 1-ին »	—ամակին	նամակին
185	» 9-րդ »	մարկիդ	մարկիդ
191	» 10-րդ »	Corrier	Courrier
199	հերքելից 16-րդ »	յաժանելու	բաժանելու
»	» 13-րդ »	բենթարկում	յենթարկում

Фонд 1 п. 50 ч. (123/4 в.)

9.288

КАРЛ МАРКС
ГРАЖДАНСКАЯ ВОЙНА
ВО ФРАНЦИИ
В 1871 Г.
ГИЗ. С.С.Р.А. 1931 ЭРИВАНЬ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0181253

